

X.E. Sultanov

**TASVIRIY SAN'AT TEKNOLOGIYASI
VA NUSXA KO'CHIRISH**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TALIM VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

X.E. Sultanov

TASVIRIY SAN'AT TEKNOLOGIYASI VA
NUSXA KO'CHIRISH

(o'quv qo'llanma)

- 1029/31 -

5110800 - "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" ta'lim yo'nalishi
talabatlari uchun

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT-2022
«History and page»

UO_K:378;73/76
КБК: 85.1

S-96

Sultanov X.E./ Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish / O'quv qo'llanma. – Toshkent: «History and page», 2022. – 160 bet.

Tag'richlar:

B.B. Baymetov.

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti "Tasviriy san'at" kafedrasi professori, p.f.n, O'zbekiston BA ijodkorlar uyushmasi a'zosi:

A. Sulaymonov.

Toshkent Arxitektura qurilish instituti "Rasm, rangtasvir va haykaltaroshlik" kafedrasi professori p.f.n:

O.B. Шагинин.

Rossiya Federatsiyasi Oliy kasb-hunar ta'limining faxriy xodimi, p.f.d., professor, Novosibirsk davlat pedagogika universiteti qoshidagi San'at instituti Tasviriy san'at kafedrasi mudiri, Rossiya Rassomlar ijodkorlar uyushmasi va Xalqaro rassomlar federatsiyasi a'zosi, Rossiya Tabiiy fanlar akademiyasining (REAN) muxbir a'zosi, Xalqaro Pedagogik fanlari akademiyasi akademigi (IAPF)

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2019 yil 4-oktabrdagi 892 – sonli buyrug'iga asosan 5110800-"Tasviriy san'at" va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida nashr etishga ruxsat berilgan. (qaydnomaga № 892/4-106)

ISBN 978-9943-9170-1-9

© Sultanov X.E., 2022
© «History and page», 2022

KIRISH

Jamiatimiz rivojlanishining chuqur ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar ro'y bergan hozirgi bosqichida talabalarga ta'lim-tarbiya berish sifatini oshirish yo'llari va vositalarini izlab topish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Chunki, ta'lim, ilm-fan har qanday jamiyat, millat va davlatning kelajagini belgilab beradigan, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan muhim omil bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim islohoti bevosita uning demokratik, bozor munosabatlarga o'tish jarayoni bilan bog'lanib amalga oshirilmog'ida. Shu sababli yoshlarni yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash, ta'lim sohasini isloh qilish, tizimni tubdan takomillashtirish, xususan, tizimga rivojlangan xorijiy amaliyotlar tajribasini tatbiq etish g'oyasi kun tartibidagi dolzarb va ustivor vazifalardan biri sifatida davlatimiz rahbari tomonidan ta'kidlanib kelinmoqda. Shuning uchun ham Respublikamizda oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida dolzarb oliy ta'lim bilan qanrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori mahallali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan ma'mon yirik va jamonon barkamol yosh kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustivor yo'nalishlaridan biri deb belgilab qo'yilgan.

Respublikamizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, birinchi navbatda, ta'lim mazmunini tubdan takomillashtirishni, o'quv mashg'ulotlarining sifatini zamonaviy talablar darajasida ko'rsatish, o'qitishning zamonaviy usullardan samarali foydalana olishni talab etmoqda.

Hozirgi kunda pedagogika oliy o'quv yurtlari "tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" mutaxassislik fanlari tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish fanlari mashg'ulotlarini o'qitishning nazariy metodik asoslarini ishlab chiqish va ilmiy jihatdan asoslangan zamonaviy yo'li, shakli, mazmuni, hamda metodlarini takomillashtirish eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Ular quyidagilardan iborat:

- tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish fanlari mashg'ulotlarini o'qitishning hozirgi holatini aniqlash va uning keyingi mo'ljallangan istiqbolli yo'llarini ishlab chiqish.

O'zbekiston va jahonning buyuk rassomlari ijodi, xalq ustalari, qadimiy haykaltaroshlik san'ati materiallari bo'yicha yoshlarga bilim va estetik tarbiya berish tasviriy san'at asarlarini o'qiy olishga o'rgatish, tasviriy san'at texnologiyasi fanini ilmiy usulbiy jihatdan tahlil etish.

Ushbu qo'llanma oliy o'quv yurtlari, tasviriy san'at va muhandislik grafikasi fakultetlarida ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish fanlari bo'yicha talabalarga nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar berishni maqsad qilib qo'yadi. Bu kitob talabalaridagi

moybo'yoq ishlashga bo'lgan qiziqishini oshirish, ishonch va dadillik bilan ishlashga rag'batlantirish uchun omil bo'ladi. Uni o'rganishni avvalo moybo'yoqning xususiyati, moyqalam, va boshqa kerakli asbob-uskunalarini bilishdan boshlanadi. Dastgohli rangtasvir asaridan nusxa ko'chirish orqali rangtasvir texnikasi va texnologiyasini nazariy va amaliy jihatdan o'rganish tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarining ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishning asosi hisoblanadi. Asrlar davomida to'planib kelgan tajribaga asoslanib tasviriy san'at ashyolari, vositalari va materiallarining xususiyatlarini o'rganish, nafaqat rangtasvir ishlash bosqichlarini tushunib yetish, balki, sifatli rangtasvir asarlari yaratishga ham yordam beradi.

Bir necha asrlik an'analar va usta rassomlar tajribasiga tayanib talabalarga akvarel, tempera va moybo'yoqda rangtasvir ishlash jarayonini nazariy jihatdan o'rgatish, amaliy jihatdan mustahkamlash - tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish fanining asosiy maqsadi hisoblanadi. Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish fani tasviriy san'at yo'nalishlarida o'qitiladigan asosiy mutaxassis fanlardan hisoblanadi va ular orasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi.

Qo'llanmadan foydalanish jarayonida talabalar: rangtasvir texnikasi usullari, moybo'yoqda ishlash metodlarini amalda qo'llash, rangtasvir asari asl nusxasi yoki illyustratsiyadan nusxa ko'chirishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, uyg'unlash davri har xil maktablarga tegishli rassomlarining ishlari bilan tanishish, qadimdan ishlatilib kelinayotgan bo'yoqlar hamda zamonaviy bo'yoqlarning o'ziga xos xususiyatlarini bilish, moybo'yoqda rangtasvir ishlash bosqichlari, bo'yoqlarning bir-biriga ta'siri va mosligini o'rganish, uyg'unlash davri rassomlari rangtasvir uchun foydalangan materiallar tayyorlashining turli usullari haqidagi bilimlarga ega bo'ladilar.

Tasviriy san'at asarlarini yaratishda tasviriy san'at texnologiyasining o'rni, tasviriy san'at asarlarini yaratishning texnologik xususiyatlari, milliy va jahon tasviriy san'ati taraqqiyotining rivojlanishi haqida tasavvurga ega bo'lishadi.

Kelgusi pedagogik faoliyatlarida zarur bo'ladigan tasviriy san'at texnologiyasi bo'yicha mashg'ulotlar olib borishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay olish, tasviriy san'at asarlaridan nusxa ko'chirish, qadimgi ustalarining rangtasvir asarlarini tahlil qila olish ko'nikmalariga ega bo'lishadi.

Rangtasvir texnikasini amalda o'rganish va tasviriy san'at asarlaridan nusxa ko'chirish yo'li bilan talabalar rangtasvir materiallarini qo'llash texnologiyasini o'zlashtiradi.

Rangtasvir texnikasini o'rganishning asosi sifatida "uch qatlamlif" rangtasvir ishlash metodini, tasviriy san'at asarini yaratishdagi g'ramti asosni tayyorlash, kartonlar tayyorlash va rangtasvir asarini yaratishgacha bo'lgan bosqichlarini

¹ Олий таълимнинг давлат стандарти. 5/1108/0 - Тасвирий сан'ат ва муҳандислик графикасини бакалаврият таълим йўналишини битирувчиларга кўйилган умумий талаблар маъмуни.

milliyit tomonidan qo'llangan barcha texnik usullardan foydalangan holda o'rganadi.

Shaxsning tarbiyalanishi uchun san'at katta imkoniyatga ega ekanligi haqida ma'lum. Shuningdek, tasviriy san'at va nusxa ko'chirish fani ham talabning ma'naviy va axloqiy tarbiyasida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning estetik ehtiyojlarini qondirib madaniyatini yuksaltiradi. Bu fan faqat rassomning ish usulini emas, balki, asarni tahlil qilish orqali ong sohasida o'zgariblar, yuz berishi natijasida inson shaxsiyati tarbiyalanadi. Olam go'zalliklarini ko'rish, dunyog'arshining shakllanishi uchun ma'lum orientatsiya beradi. U shaxsning estetik rivojlanishiga yordam beradi.

Har qanday ijodiy asar o'ziga nisbatan bizdagi javob hissini uyg'otadi, talabalarimizga keng va ko'plomonlama ta'sir ko'rsatadi. Bu holatni B.M. Remenskiy shunday ta'riflaydi. "Kishi har safar asarga qayta-qayta tikilgan sari bu asar mazmuniga bog'lanib yana va yana uning ichiga sho'ng'ib ketadi. Shu bilan u yoki bu asardagi "muallif qalbi kechimmalari" bilan hamohang ravishda, tanqidlangan voqealar ta'sirida quvonch yoki hayrat, ajablanish yoki nafrat, sezzish, ahvovat, jirkanish hissini tuyadi".

Tasviriy san'at asari bilan yaqindan tanishish, undan estetik ta'sirlanish uzoq vaqt yondda qoladi hamda kishini ma'naviy yetuk yoki estetik rivojlangan shaxsga aylantiradi. Inson ham san'at va ham hayotdagi go'zalliklarni parallel ko'rish, his qilish va tushunishni o'rganigandagina san'atning tarbiyaviy ahamiyati kuchli bo'ladi.

Ijodiy asarlarni tahlil qilish orqali hayotiy voqealar mazmuni bo'lgan hayotlanish va zavqlanish kabi hissiyotlar talabalarni atrof olamga sinchiklab nazar solishga o'rnatadi hamda ularda voqealarga nisbatan hamdardlik, yomonlikdan nafatlanish tuyg'usi paydo bo'ladi. Insonda san'at va hayotda mazmun va shaklning mukammalligi yoki nomukammalligi, umumiyligi yoki qarama-qarshiligini his qilish va uni baholay olish qobiliyatlari rivojlanib badiiy diqqat shakllanadi.

Estetik tarbiyada san'atning muhimligiga shubha yo'q, chunki u estetik tarbiyaning mazmunini tashkil etadi. Tarbiya vositasi sifatida "Inson ijodiy to'plam asosida ma'naviy boylik to'plashga yo'naltirilgan"ligi san'atning o'ziga xos xususiyati sanaladi. O'rganilayotgan turli badiiy asarlar orqali talabalar dunyoning tobora rivojlanib borayotgan jamiyat va tabiatdagi o'zgarishlarga olibdan o'zlarining estetik munosabatlarini bildirishadi. Olamni anglab yetish uchun bunday tasviriy san'at asarlari ulkan ma'lumotlar manbai hisoblanadi.

Badiiy tarbiyasiz talabaning hayoti va umumiy faoliyatida estetik tarbiya to'liqlas va natijasiz bo'lib qolaveradi chunki insondagi hayotni yaxlitilikda anglash va his qilish qobiliyatlarini tarbiyalash faqat san'atiga tegishlidir.

I. RANGTASVIR ISHLASHNING NAZARIY ASOSLARI

"Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish" fani bo'yicha amaliy vazifalar san'at bilan uzluksiz bog'langan nazariy ilmiy bilimlarni amalda qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi asosiga quriladi. Tasvirlashda rangtasvirning nazariy asoslarini tizimli va bosqichma-bosqich o'rganish tasviriy san'atni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Boshlovchi rassom faqat kasbiy mahoratning mustahkam nazariy asosiga tayanib, yetuk tajribasini amalda bajarib o'rganagan holdagina amaliy ko'nikmalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishi va mustaqil ijod bilan shug'ullanishi mumkin.

O'quv jarayonida avvalo tus va rang nisbatlari qonuniyatlari va ularni aniqlash metodikasi, hamda rangshunoslik va optika qonunlari, perspektiva va plastik anatomiya, rangtasvir texnikasi va texnologiyasi, idrok qilish va tekislikda hajmini, materiallikni va tasvirlanayotgan buyumlarining fazoviylik sifatlarini ifodalash, tasvirga tus va rang jihatidan yaxitlik va umumiylikni bera olish ko'nikmalarini o'zlashtirishlari lozim. Aynan shu malaqa va ko'nikmalar rangtasvirni o'rganishning nazariy asoslari mazmunini tashkil etishi zarur.

Dasturda belgilangan kursni o'zlashtirish natijasida boshlovchi rassomlar mustaqil ishlashlari uchun zarur bo'ladigan tasvirlash asoslar bo'yicha mustahkam bilimiga ega bo'lishlari talab etiladi.

Ranglar haqida umumiy tushuncha

Tabiatda har doim ba'zi buyumlar yorug'lik nurini yutadi, ba'zilari esa qaytaradi. Quyosh nurini butunlay qaytargan buyumlar oq yoki kulrang tusda, spektrdagi nurning batamom so'nishida esa qora rangda qabul qilinadi. Bo'lg'usi rassomlar uchun yana shuni bilib qo'yish foydaliki, yorug' kunda mashq qilgan ko'z rangning 180 tusini, to'qligining 10 pog'onasini farqlay oladi. Tafakkuri kamol topgan inson ko'zi rang tuslardan taxminan 360 tasini farqlay oladi.

Ranglar tusiga ega bo'lmagan va bir-biridan faqat och-to'qlig'i bilan farqlanadigan oq, kulrang va qora ranglar axromatik ranglar deb ataladi. Axromatik ranglar faqat yorqinlik bilan tavsiflanadi. Yorqinlik bo'yicha farqlar ba'zi ranglarning ochroq, ba'zilarining esa to'qroqligidir. Buyum shakli sirtidagi ranglarning har xil nozik turlanishi, tus o'zgarishlari natijasida ularning hajmini kuzatamiz, bizdan qanday darajadagi uzoqlikda joylashganligini his qilamiz, shu bilan masofa, perspektiva haqida tushunchaga ega bo'lamiz. Buyumlardagi tuslarni ko'rish va ajratish ranglarni aniqlashga qaraganda ancha qiyinroq. Tuslarni yaxshi ajratishga o'rganagan rassom xilma-xil ranglar, ularning och to'qlik darajada turlanishini ko'ra olish, his qilishda qiyinalmaydi.

Axromatik ranglar xolis ranglar bo'lishiga qaragandan rassomning amaliy ishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ulardan foydalanish hisobiga rangtasvirida boshqa ranglarning jarangdorligini kuchaytirish yoki pasaytirish

imkoniyatiga ega bo'lamiz. Axromatik ranglarga boshqa ranglarni aralashtirib rangtasvirida kerakli to'yinlanlik va ochlik darajasiga erishishimiz mumkin. Undan tashqari qora rangni boshqa ranglar bilan aralashtirib yangi ranglar hosil qilish mumkin (m.a. sarig' rang aralashtirib yashil rangni hosil qilinadi).

Oq, kulrang va qora ranglardan tashqari - qizil, to'q sarig', sarig', yashil, havo rang (yoki zangori, moviy), ko'k, binafsha (fiol) ranglar va barcha ularning oraliq ranglari axromatik ranglar hisoblanadi. Bu ranglarning yorqinligi axromatik rang bo'lgan kulrangdan boshqachaligi bilan farqlanadi va axromatik ranglarga tegishli sifatlar. Uzi oqishlik bilan adashtirmaslik kerak (narsalar, buyumlarining rang ehtidori).

Agar bir axromatik rangga kulrang qo'shilsa, u xira tortib, och-to'qlig'i o'zgaradi. Ranglar iliq yoki sovuq ranglar bo'lishi mumkin. Axromatik ranglarga nisbatan aksincha, xromatik ranglar bir-biridan bo'yog'ning ranglilik darajasi bilan farqlanadi. Shuningdek naryumort ishlash jarayonida yana qarama-qarshi ranglarga ham duch kelamiz. Har qanday axromatik rang to'q ranglar orasida oqarib ko'rinsa, och ranglar orasida esa to'qlashtirib ko'rinadi. Bu tus kontrastlari deyiladi. Yondagi rang ta'sirida rang tusi o'zgarishi rang kontrasti deyiladi. Spektrdagi ba'zi ranglardagi tus juda to'q, ba'zilari esa juda och ko'rinishda bo'ladi.

Mavjud bo'yog'lar nisbatini ko'p yoki oz miqdorda qo'shib aralashtirish natijasida barcha kerakli tusdagi rang ko'lanlarini hosil qilish mumkin. Bo'yog'lar rangi ilgari tabiatda uchraydigan har bir rang - rang-tusi, och-to'qlig'i va to'yinlanlik kabi uchta asosiy xususiyatga ega. Ranglarni spektrdagi qizil, ko'k, sarig' kabi bironta rangga nisbatan solishtirish natijasida bu ranglarning *rang-tus* ehtidori aniqlanadi.

Tusni aniqlashda yo'l qo'yilgan xato noto'g'ri rang berishga olib keladi, shuning uchun tusni to'g'ri idrok qilish rassomning asosiy vazifasi sanaladi. Bundan ham ko'rinib turibdiki rang va tus o'zaro bir-biriga bog'liq tushunchalardir. Rassom uchun asar yaratishda shakl bilan birga mazmunni rangda ifodalash ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birgalikda yaxshi asar yaratish uchun rangtasvirning o'zi yetarli emas (eng yomon san'at asarlari jiddiy kishilar tomonidan yaratilishini esdan chiqarmaslik lozim). San'atda yaxshi g'oya va jiddiy maqsad bu hali yutuq degani emas. Asar yaratish uchun ular muhim hisoblanmaydi.

O'yovni rangda ifodalash ham eng muhimlardan biridir. Inson bajaragan har bir ijodiy ish bu qandaydir darajadagi bir asar. Badiiy asarning o'zi qanday

munammo ifodalanganligidan qat'iy nazar "alohida asar" sifatida e'tiborga molik bo'lishi kerak.²

Oqishlik – bu qoraga nisbatan ushbu rangning oq rangga yaqinlashishi, ochlik darajasi. Masalan, sariq rang va uning rang tusi (ottenkasi) jigar rang, binafsha rang va ko'k ranglarga nisbatan sezilarli darajada oqishroqdir. Oqishlik ranglar to'yinganligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqligida joylashishi (bo'lishi) mumkin (masalan, yorug'lik va to'q-qizil pomidor). Ranglar oqishligi buyumning qaysi fonda qaralishiga ham bog'liq bo'ladi. Oqishligi (yoki yorug'ligi) bo'yicha ko'rinuvchi ranglarga baho bera olish va ularning farqlarini ko'rsatib bera olish rassomning turi xil grafik texnikalarda qalam bilan rasm chizishida ham, ranglashtirishdagi amaliy faoliyatida ham o'ta muhimdir.

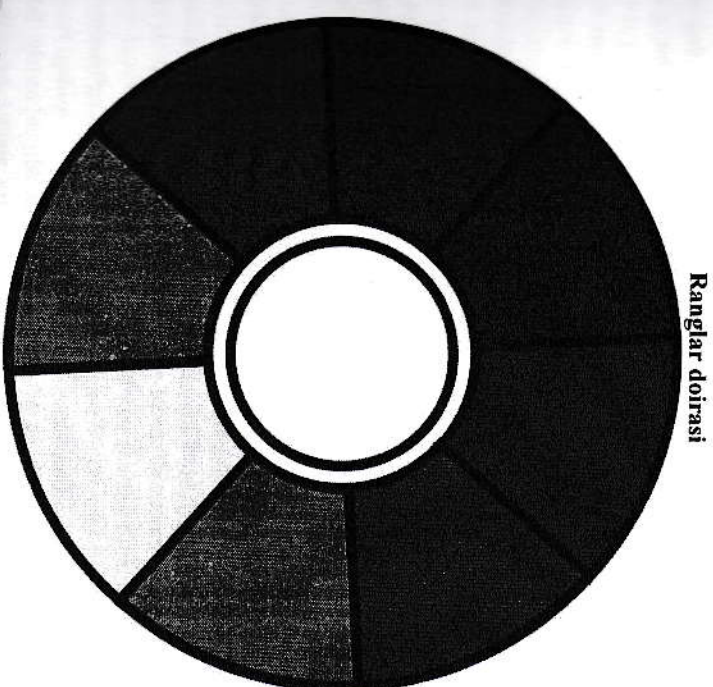
To'yinganlik – bu xromatik ranglarning o'zidagi yorug'ligi, ochroqligi bo'yicha kul rangdan farqlanib, uning spektr ranglarga yaqinlashuv darajasidir. To'yinganlik etalon sifatida spektr ranglar qabul qilingan. Tabiatning rangi spektr rangiga qanchalik yaqinlashsa va uning farqi kul rangdan qanchalik kuchliroq bo'lsa, u shunchalik to'yingan hisoblanadi.

Tabiatda tashqi muhitning ta'siri natijasida ranglardagi och-to'qlik, rang-tus va to'yinganlik darajasi kabi uch xil belgilari bo'yicha ranglarning o'zgarishini kuzatamiz. Agar ushbu belgilardan atigi bittasini noto'g'ri ifodalash tasvirlanayotgan naturaning ranglar xususiyatining buzilishiga olib keladi.

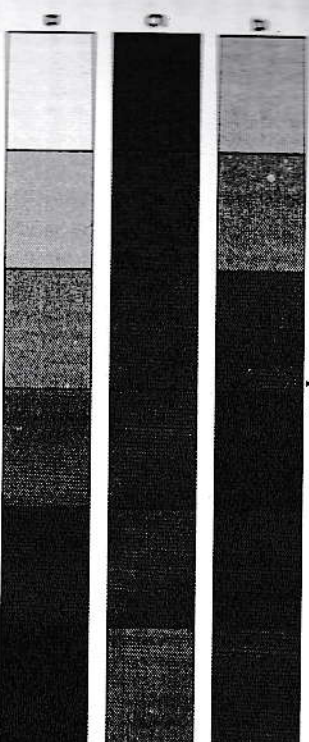
U yoki bu rang aralashmasini tayyorlash uchun rassom aralashtirilayotgan har bir rang g'anday xususiyatga ega ekanligini bilishi zarur.

Agar xromatik rangga har xil och-to'qlikdagi (oq, kulrang, qora) axromatik ranglar qo'shlganda undagi och-to'qlik darajasi bilan birgalikda uning to'yinganlik darajasi ham o'zgaradi. Boshqa rang yoki tuslar aralashtirilmagan bo'yoqlar "sof ranglar" deb tushiniladi. Shuning uchun spektrdagi faqat uchta: qizil, ko'k va sariq ranglarnigina sof ranglar deb atashimiz mumkin.

Uchta asosiy ranglarni optik aralashtirish natijasida oq rang, ulardan ikkisini aralashtirilganda esa boshqa xromatik ranglar (masalan, sariq va ko'k - yashil) hosil bo'ladi. Toza spektr ranglar tizimi ranglar doirasini ifodalaydi. (1-rasm).

Ranglarning asosiy xususiyatlari: a – rang-tus, b – to'yinganlik, v – och-to'qlik

Ranglarni bir-biri bilan aralashtirish mexanik va optik ko'rinishda bo'ladi. Bu jarayonda aralashtirilayotgan bo'yoqlar rang-tus, to'yinganlik va och-to'qlik kabi o'z xususiyatlarini o'zgartirishi mumkin.

Rangni anglash va his qilishning ba'zi bir o'ziga xos xususiyatlari

² Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipilli Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. s-18

Qalamtasvirni ranglar bilan qo'shib shaklini boyitish rangtasvirning ajoyib xususiyati hisoblanib, rangtasvir ham qalamtasvir singari shaklini qurishning qat'iy qonun-qoidalariga asoslanadi. Rangtasvirni o'rganish – bu shakllarni rangda qurish vositalari va usullarini o'rganish demakdir. Tekislikda atrof muhit bilan bog'liq ravishda buyum shakli rangini ko'ra olish va to'g'ri ifodalash – ta'limning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Rang rassom tushunchasida nimani anglatadi? Yoritilayotgan quyosh nuri ta'siriga bog'liq ravishda buyum sirtida aks etib tomashabinda ma'lum bir his uy'otadigan buyumning boshqi ko'rinishi. Tabiatda barcha buyumlar rangli ko'rinishga ega bo'ladi (osmon – moviy, o'tlar – yashil, qor – oppoq va h.k.) buyumga tegishli tabiiy rang uning tarkibini ifodalaydi. Bunday ranglar buyumning asl rangi yoki lokal rang deb aytiladi.

Odatda amaliy ishlayotganda rassom buyumning asl rangi emas, balki ma'lum bir muhida idrok qilyotgan rangdan foydalanadi. Rangtasvirchi tomonidan idrok qilinayotgan lokal rang va idrok qilinagan rang bir xilda emas. Boshlovchi rassomlar rangtasvir ishlaganlarida ko'pincha oddiy bo'yochilik ishi bo'lib qoladigan buyumning asl rangi bilan bo'yashadi. Buyum shaklini uning asl rangida emas, balki ranglar nisbatini atrof-muhidagi yorug'lik ta'sirida o'zgaragan ranglarda mahorat bilan tasvirlash mumkin.

Rangtasvir ishlash jarayonida rangni idrok qilishimizda yorug'likning ta'siri kuchli ekanligini unutmasligimiz kerak. Yorug'lik, fazoviylik, atrof-dagi ranglar va yorug'lik manbaalari ranglarning o'zgarishiga olib keladigan asosiy faktorlar hisoblanadi. Idrok qilinayotgan ranglarga ta'sir ko'rsatib unda buyum rangidan farq qiluvchi har xil ranglar ko'lamini hosil qiladi. muhida idrok qilinadigan ranglar shartli ranglar deb ataladi. U buyum rangiga qaraganda ancha murakkab va harakatchan. Muhitning o'zgarishi buyumlarda kuzatilayotgan ranglarning ham o'zgarishiga olib ketadi. Aynan shunday ranglar rangtasvirning asosiy tasvirlash vositasi hisoblanadi.

Naturadan qarab ishlaganda rassomdan tasvirning ranglariga ta'sir ko'rsatishini va uning sabablari sezish talab qilinadi. Ranglarni nisbatlarda olish metodi – naturadagi obrazni muvaffaqiyati yaratishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Bir buyumni ikkinchisi bilan solishtirib, yorug' va soyalardagi rang sutmalari farqini to'g'ri aniqlashirigina natijani joni ifodalashga erishish mumkin.

Yorug'lik rangni idrok qilishning asosiy sharti hisoblanadi. Yorug'likning har xil manbaalari spektr tarkibi bo'yicha bir-biridan farq qiladi. sun'iy yorug'likda (elektr lampasi) qizil, zarg'aldog, sariq kabi iliq ranglar kuchli bo'ladi. Unda ko'k ranglar juda oz miqdorda bo'ladi. Shuning uchun bunday yoritilganda ob'ektlar sariq yoki zarg'aldog tushlarda bo'ladi. dnevnoy chiroqlarda esa aksincha sovuq ko'k yoki pushiti ranglar kuchli bo'ladi. yorug'lik sun'iy bo'lganligi uchun shuning

uchun sovuq tushlar kuchayib, iliq tushdagi ranglar yo'qoladi. Sun'iy yorug'lik kuzatilayotgan naturada yorug'-soya nisbatlarining butun ko'lamini bera olmaydi. Shuning uchun o'quv mashg'ulotlarida natiurmort qo'yilmalari tabiiy yorug'likda boylash talab etiladi.

Quyosh nuri oqish yorug'lik taratadi. Oq rang butun ranglar aks etadigan spektrdagi barcha ranglarning optik aralashuvi natijasi bo'lsa, yuzaga tushib turgan spektrning barcha ranglarining butunlay so'lishi natijasida qora rang hosil bo'ladi. Lekin bu faqat nazariya, amalda esa umuman boshqacha ekanligini ko'ramiz. Tabiatda spektrdagi barcha ranglarni aralashtirganimizda oq rang emas, balki kulrang hosil bo'ladi. xuddi shuningdek biz sof qora rangni ham uchratmaymiz, shunday ekan tabiatda ranglarning butunlay so'lishi yoki aks etishi mumkin emas degan xulosaga chiqadi. Oq va qora ranglar tarkibi amalda ko'plab rang-tushlardan tashkili to'planligini kuzatish mumkin. Natiurmort rangtasviri ishlayotganda buni unutmaslik kerak, chunki oq va qora buyumlarga ishlov berar ekan ko'pincha talabalar oq va qora ranglarni sof holda qo'llab rangtasvirda ko'p xatolarga yo'l qo'yishadi.

Ushbu ranglar to'g'ridan-to'g'ri tushgan yoki nur qaytishi natijasida qaytib buyumda aks etgan yorug'lik ta'sirida har xil tushlarda bo'ladi va bu holarda boshlovchi rassomning asosiy vazifasi ranglarni to'g'ri idrok etish va tasvirda ifodalashdan iborat bo'ladi.

Ranglarni aralashtirish texnologiyasi

Rangtasvirni o'rganishning boshlang'ich bosqichlaridagi rangtasvir nazariyasi va amaliyoti jarayonida eng asosiy muamolardan biri – bu bo'yochlarni aralashtirib rang tayyorlash hisoblanadi. Ranglarni optik aralashtirishning uchta asosiy qonuni mavjud.

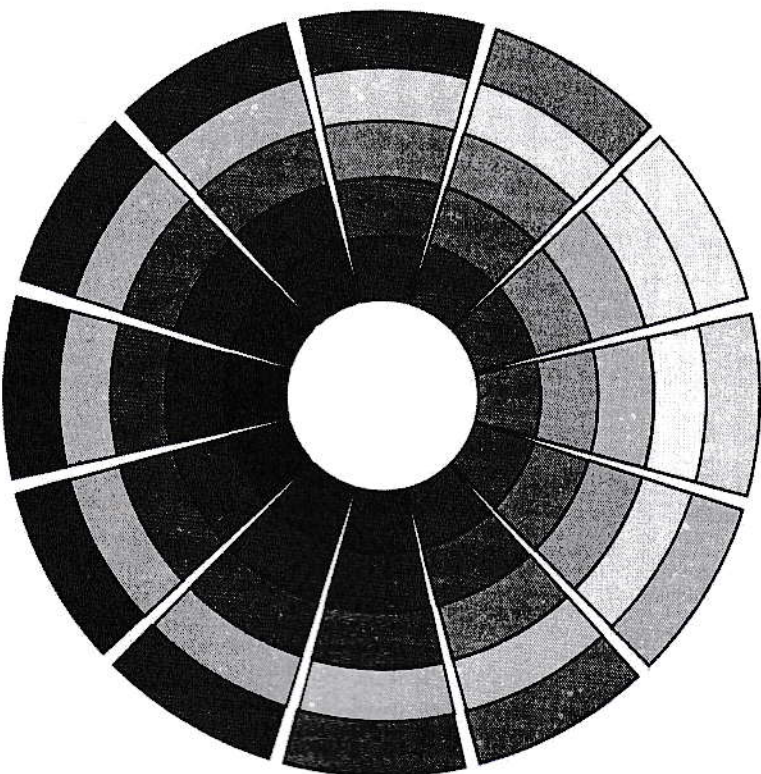
Birinchi qonuni: ranglar doirasidagi qarana-qarshi joylashgan (aylana muvoziatga nisbatan) har qanday ranglar aralashtirilganda axromatik ranglar hosil bo'ladi. Bunday ranglar *qo'shimcha ranglar* deb ataladi. O'zaro qo'shimcha ranglar qizilga – yashil, sariqqa – ko'k va h.k. qat'iy belgilangan

Ikkinchi qonuni: amaliy dhamiyatga ega bo'lib, ranglar doirasidagi bir-biriga yaqin joylashgan ranglarni aralashtirilganda aralashtirilgan ranglar o'rtasida yangi rang hisssini beradi. Masalan, qizilning sariq bilan aralashmasi zarg'aldog, sariqni ko'k bilan aralashtirilganda esa yashil rang hosil bo'ladi. Uchta asosiy (qizil, sariq, ko'k) ranglarni har xil miqdordagi nisbatlarda aralashtirish yo'li bilan optik effektga ega bo'lgan har qanday rangni tayyorlash mumkin.

Uchinchi qonun bir xil ranglar bir xil aralashmalarni beradi. Ba'zan tushlari bir xil, lekin to'yinangiligi har xil bo'lgan ranglar hamda xromatik va axromatik ranglar aralashtirilganda optik ayiruv effektiga erishish mumkin.

Rangtasvirda kerakli rangni har xil usullar bilan olish mumkin. Masalan, bo'yoqni aralashtirib toza holda boshqa ranglar oldiga qo'yib yoki ikki yoki uch xil bo'yoqni aralashtirib ham kerakli rangni hosil qilisa bo'ladi.

Bo'yoqlarni bir-biri bilan mexanik va optik yo'llar bilan ham aralashtirish mumkin. (1-2 jadvalga qarang). Bunday aralashtirish bo'yoqlardagi rang-tus, to'yinanglik va och-to'qlik xususiyatlarini ham o'zgartirib yuboradi.

Ranglarni mexanik aralashtirish natijalari

Ranglarni optik va mexanik aralashishda tabiatdagi bo'yoqlar xususiyatiga bog'liq ba'zi farqlari mavjud. Bo'yoqlarni optik va mexanik va mexanik aralashtirish natijasini ko'z oldimizga keltirishimiz uchun quyidagi aylanayotgan diskda sariq va ko'k ranglarning aralashmasi axromatik rang bo'lgan kulrang tusni beradi, aynan shu ranglar birgalikda mexanik aralashirilganda yashil rang hosil bo'lishiga guvoh bo'lamiz.

Bo'yoqlarni aralashtirishda natijat rang xususiyatlari, balki aralashtirishning usuli ham muhim hisobga olish kerak bo'ladi.

1) Mo'yda rang surtmalarning mozaika usulida qo'llanilishi (ranglarni optik aralashtirish);

2) Bo'yoqlarni oddiy palitrada aralashtirish usuli;

3) Bo'yoqlarni bir-birining ustidan bir nechta qatlamda qo'yish-lesirovka usuli.

Klinoviy tarkibi bo'yicha bir turdagi yoki har turdagi bo'yoqlar aralashmasi bo'lishi mumkin. Lessirovka, yarim lessirovka yoki korpusli rangtasvir bitta guruh ichidagi bo'lib - bu usullarda ranglar och-to'qlik va rang-tus bo'yicha hosil bo'lgan-bosqich bir tekisda beriladi. Lessirovka va korpusli usullarning aralashmasi har xil turdagi bo'yoqlar turini paydo qiladi; bunda bo'yoq notekis talar va uzilishlar bilan yopiladi, ulardagi yorug'likka bardoshlik susayadi. Yarim lessirovka guruhiga kiruvchi ranglar lessirovkali va korpusli rangtasvir usullari bilan ham yaxshi kelishadi.

Alvarelda ishlovchi boshlovchi rassom uchun bo'yoq qurigandan keyin rang to'yinangligining ko'p yoki oz darajada yo'qolishi hamda ocharish xususiyatlarini hisobga olishi zarur bo'ladi.

O'tkir va to'yinagan ranglar hosil qilishi uchun kuchli rangdorlik xususiyatiga ega bo'yoqlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Ilq va sovuq ranglar

Ranglarning ilq va sovuq ranglarga ajratilishi rangtasvirda muhim ahamiyat kasb etadi. Bizning idrokimizda quyosh rangi, olov, issiqlik taftini beruvchi ranglar ilq ranglarga kiradi. Qor, muz, suvni eslatib sovuqlik hissini beruvchi ranglar esa sovuq ranglar deb ataladi.

Ranglar borasida ilq va sovuq ranglar bir-biriga qarama-qarshi ranglar hisoblanadi. Bu ranglar yonma-yon joylashganda o'zaro qarama-qarshilik hissini beradi. Sovuq ranglar ilq ranglar o'rtasida jarangdorlik kasb etadi. Sovuq ranglar o'rtasida joylashgan ilq ranglar ham xuddi shunday hissiyot beradi.

Ilq va sovuq ranglar o'rtasidagi bunday munosabdan rassomlar rangtasvirning jozibadorlik imkoniyati sifatida foydalanishadi. Ranglar qarama-qarshiligiga tayangan holda u yoki bu rangga kerakli tusni berish mumkin. Agar sovuq rangni ilq rang bilan aralashirilganda u o'zining rang-tusini o'zgartirib ilqroq tusga kiradi. Shu yo'l bilan alohida ranglarni har xil nisbatlarda olib uni kerakli ilq yoki sovuq tustarda ifodalashimiz mumkin.

Ilq va sovuq ranglar yana bir muhim xususiyatga ega bo'ladi. ilq ranglar sovuq ranglar qushovida oldinga chiqib kelayotganiga o'xshaydi. Masalan, ko'k buyumlar biln yonma-yon qo'yilgan qizil buyum oldinga bo'rtib chiqadi. sovuq

ranglar aksincha uzoqlashayotigandek tuyuladi. O'quv vazifalarini bajarishda ranglarning bu xususiyatlarini hisobga olishga to'g'ri keladi.

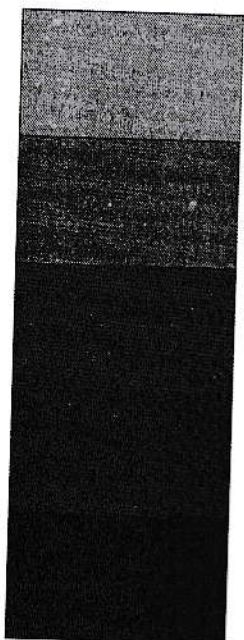
Yorug'-soya, havo perspektivasi, kun holatini ko'rsatish kabi fazoviy nisbatlarni ifodalashda iliq va sovuq ranglarning bunday qarama-qarshi xususiyatlaridan foydalaniladi. Interdagi yoyilgan nur ta'sirida o'quv reflekslar ta'sirida soya qismi esa iliq tuslarda bo'ladi.

Iliq va sovuq tuslarning o'zaro uyg'unligi rangtasvird uchun muhim koloristik jarangdorlikni ifodalashga xizmat qiladi.

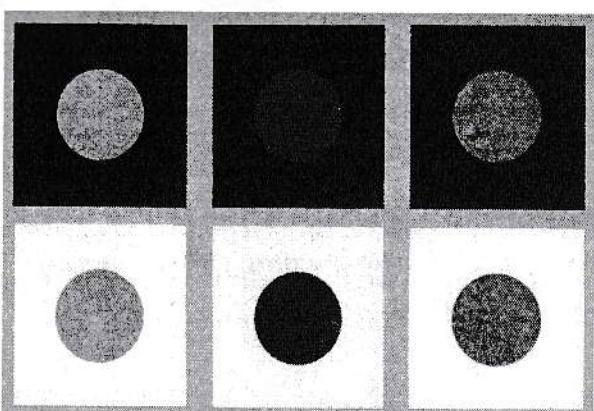
Kontrastlar

Ish jarayonida rassomga bir rang yoniga qo'yilgan boshqa rang o'zining yorqinligini yo'qotishi yoki yanada yorqinlashishi mumkin. Bu xususiyat kontrastlik deb ataladi.

Kontrastlar ikki xil: axromatik (och-to'qlik) va xromatik (rangdorlik) turlariga bo'linadi. Har bir ko'rsatilgan turlardan o'z navbatida bir vaqtning o'zidagi kontrastlik, o'zaro to'ldiruvchi ranglar kontrasti, to'yinganlik, bosqichli va chegarali yoki chekli kontrastlarga bo'linadi. (2, 3, 4 suratalar).

Axromatik ranglar ko'lamini

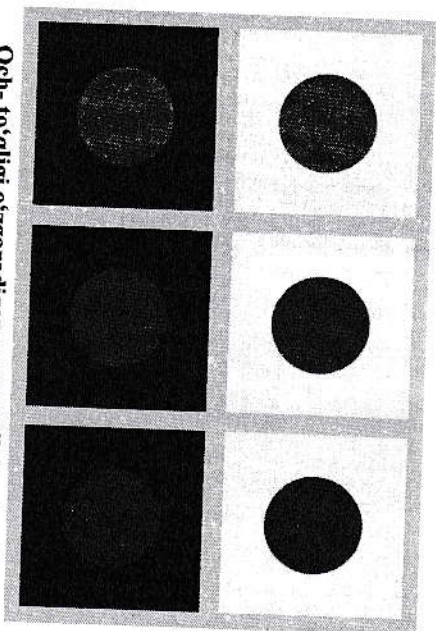

Axromatik (qora) rangning xromatik rang bilan kontrasti

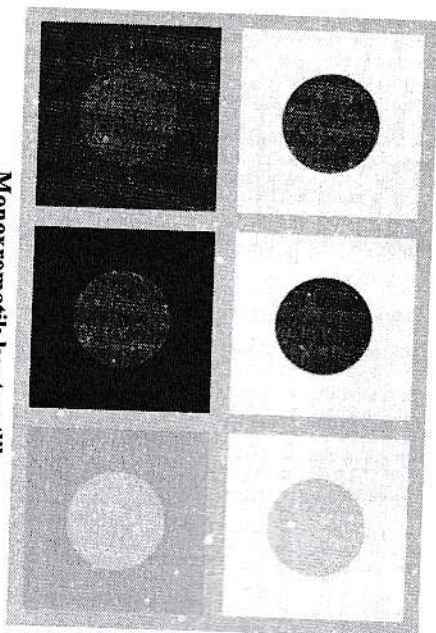
2 rasm

Axromatik kontrastlar maznuni shundan iboratki to'q fondagi och dog' yanada ochroq ko'rinadi, och fondagi to'q dog'lar asliga nisbatan yanada to'qroq ko'rinadi. Undan tashqari to'q fondagi och dog' asliga nisbatan kattaroq, aksincha to'q dog' och fonda o'z o'zlaridan kichikroq bo'lib tuyuladi. Och dog' qancha kichik bo'lsa uning yorug'ligi shunchalik kuchliroq bo'ladi. Ish jarayonida och-to'q dog'lardan xoli bo'lishi uchun bu holatni hisobga olishga to'g'ri keladi.

Bir vaqtidagi rang kontrasti ikki xromatik yoki axromatik va xromatik ranglarning bir-biriga ta'siri natijasida ham paydo bo'ladi. Qizil fondagi kulrang dog' yashil-simon ko'rinishga ega bo'lsa, sariq fonda ko'kish, yashil fonda pushti rangda ko'rinadi. Faqatgina och-to'qli o'zgaray baki rang-tusi va to'yinganligi ham o'zgaradigan, axromatik ranglarda esa rangdor tuslar paydo bo'ladigan kontrast turlari xromatik kontrastlik deb ataladi.

Och-to'qligi o'zgaradigan axromatik kontrastlar

Monoxromatik kontrastlik

3 rasm

O'zaro to'ldiruvchi ranglar kontrasti paydo bo'lishi o'ziga xos ko'rinishga ega. Ularni solishtirilganda yangi ranglar paydo bo'lmadan faqatgina ularning to'yinganligi va yorqinligi yoki och-to'qligiga o'zgaradi.

Axromatik ranglarni xromatik ranglar bilan qarama-qarshi qo'yilganda to'yinganlik kontrastini sezish mumkin. Bu faol ranglar jarangdorligiga erishish imkoniyatini yaratadi.

Bosqichli kontrast qandaydir yorqin dog' yoki rangni uzog vaqt idrok qilish orqali paydo bo'ladi. Masalan, yorqin qizil dog'ga uzog tikilib turib, keyin ko'z qarashini oq yuzaga qaratilganda, bir oz vaqt o'tib unda o'sha shakldagi och yashil

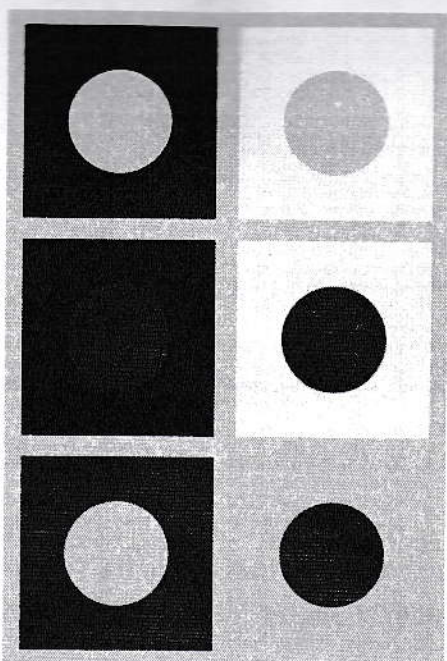
16

dog' paydo bo'lganini kuzatish mumkin. Bosqichli kontrastda avval ko'rgan rangning qo'shimcha kam to'yingan rang hosil bo'ladi.

Agar uzog tikilib qarash buyumning tomshabin idrok qilishida ko'zning ko'nikib qolishiga ham olib kelishi mumkin. Ranglarga ko'nikishda yorug'lik sathi o'zlashgandek tuyuladi. Eng ko'p vaqt ko'nikib qolish qizil va sariqlar, eng ozi sarig va yashil ranglarda yuz beradi. Chegara kontrasti bir joyda joylashgan qarama-qarshi ranglarda yuzaga keladi. Yorang' qismning to'q joyga yorqin joylari undan uzoglashgan qismiga nisbatan ochroq ko'rinish unga hisobkorlik effektini beradi.

Xromatik kontrastda yonma-yon turgan ranglarning chetlari o'zgaradi: qizil rangning yonida turgan sarig rang surtmasining rangi ozroq yashilsimon tusda bo'ladi, lekin u qizildan uzoglashgan sayin undagi chegara kontrasti effekti paydo bo'ladi.

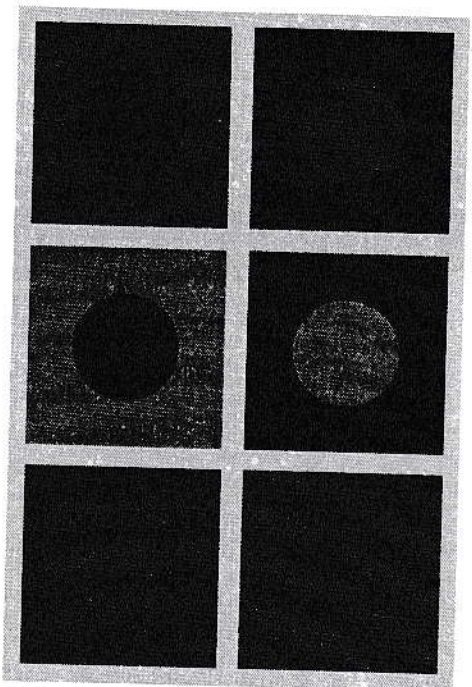
Ranglar hususiyatini bilish va undan to'g'ri foydalanish rangtasvimi o'rnatilishning muhim jihati hisoblanadi.

Rang-tus bo'yicha kontrastlik

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI O'LIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

17

Qo'shimcha ranglar kontrasti
4-rasm.

Shaklni rangda ifodalash

Buyum rangi uning butun sirtida har doim bir xilda o'zgarmas bo'lmaydi. Yorug' tushib turgan qism, soya, yarim soya va reflekslar asosiy rangning har xil o'zgarigan ko'rinishlarida bo'ladi. Yorug'lik nuri ta'siri ostida yorug'lik tushib turgan va soya qismlarida buyum rangi bir necha rang-tus ko'lamlariga ajraladi.

Buyumning yorug'lik tushib turgan qismiga nisbatan ko'p yorug'lik nuri tushib turgan uchun yorug'lik ko'rinishida bo'lib, uning rangi ushbu yoritish manbai xususiyatiga muvofiq ko'rinishida bo'ladi. Auditoriyaga yoyilib tushayotgan kunduzgi yorug'likda buyumning yoritilgan qismi sovuq tus kasb etadi. Sun'iy va quyosh nuridan taralayotgan yorug'lik buyum sirtida iliq tusda aks etadi. Sovuq tusda yoritilgan ob'ektlarning soya qismi iliq tusda ko'rinadi. Undan tashqari unga devor, potolok, yaqin turgan buyumlar dan qaytib aks etayotgan ranglar ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Xususiy soya va tushib turgan soyalar rang-tus xususiyatini uning atrofidagi ranglar belgilaydi.

Yarimsoya – yorug'lik va soya o'rtasida joylashadi va ma'lum darajada buyumning asl (lokal) rangini saqlab qoladi. O'tkir kontrast yoritilganda yarimsoyadagi yorug'-soya kontrasti kuchayib uni idrok qilish murakkablashadi. Bu vaqtda u ma'lum darajada to'yinganligini yo'qotib ozgina lokal rang saqlangan holda sezilarli darajada kulrangga yaqinlashadi.

Har qanday buyumning tushib turgan va xususiy soyalar atrofidan tushib turgan reflekslar bilan to'yinadi. Tasvirda rang-tuslari to'g'ri va aniq ifodalangan reflekslar shakliga hajmdorlik berib natiurmordagi buyumlar o'rtasida o'zaro

oyg'antilari ta'minloydi. Ranglasvir to'g'ri bajarilishi natijasida kompozitsiyada o'ziga xos sharoitlik, rangdorlik xususiyatlari kuchayadi.

Buyumlarni tasvirlar ekanniz biz avvalo buyumlar joylashgan fazoviy muhit va ularning shaklini ham ifodalashga urinamiz.

Ikki – bu fazoviylikning ma'lum qismi. Fazoviylikni to'g'ri ifodalash uchun faqatgina fazoviy tafakkur va tasavvuri yaxshi rivojlangan bo'lishi zarur.

Tasviriy san'atda shaklni ifodalash muammosi nimanadan iborat?

Birinchidan u yoki bu shakl qurilishining o'ziga xos xususiyatlarini ko'ra olish va idrok qilishni o'rganish.

Ikkinchidan ikki o'ljahamli tekislikda bu uch o'ljahamli shaklni tasvirlashni o'rganish.

Birinchi holat bo'yicha talabdan naturani maqsadli kuzatish, undan asosiyatni ajratib olish, buyumning xarakterli xususiyatlari va shaklini qurish qonunlarini yaxshi tushunish va metodik ketma-ketlikda bajarish ko'nikmalarini rivojlantirish vazifasi qo'yiladi.

Ikkinchi holat bo'yicha esa tasviriy san'at asoslarini o'rganish bilan bog'liq bo'lgan ikki o'ljahamli tekislikda uch o'ljahamli shaklni qurish ko'nikmalarini egallash vazifasi qo'yiladi.

II. YEVROPADA RANGTASVIR TEXNIKASINING RIVOJLANISHI

Qadimgi davrda ranglasvir

Qadimgi davrda ranglasvir yaratish uchun tasvirlash vositasi sifatida asosan tabiiy materiallardan foydalanilgan. O'simlik shirasi, rangli tuproq kabi tabiiy materiallar bo'yog' sifatida ishlatilgan. Bo'yog'larni bog'lovchi material sifatida o'simlik va hayvonlardan olinadigan har xil yelimlar, ohak va mumlar ishlatilgan. Qadimgi Misr, qadimgi Gretsiya va Rimda mumlar ishlatilgan ranglasvir asarlari topilgan. Hayvonlardan olingan yelimlar aralashtirilgan va asal qo'shilgan bo'yog'lar bilan yog'och va devor yuzalariga chizishgan. Antik davr rassomlaridan Zevkis, Peraziyalar o'z asarlarini shunday bajarishgan. Mum bilan ranglasvir ishlash "enkaustika" deb nomlanadi. Enkaustika usulida ranglasvir ishlash sovuqda qatiq holatda bo'lib, isitilgan holatidagina yumshatib mo'yqalam bilan ishlatsa bo'ladi. Shu bilan birga ishlatilgan yuza ham qizdirilgan holda bo'lishi kerak edi. Bu usulda ishlanganda ranglasvir yuqqa taxtalarga ishlanib, taxtani orqa tomondan qaratib, bu bilan bo'yog'larni suyuq holatda ushlab, uni aralashirish mumkin edi. Qadimgi bo'yog'lar bilan ibodatxona ko'rinishlari bo'yali, kemalar bezatilgan edi. Bu davrda enkaustika ranglasviri bilan bir qatorda freskai ranglasvir usuli ham ma'lum edi. Uning tarkibiga ohak, hayvonlardan olingan yelim, tuxum oqi, pemma (bo'y, jilohach, silliqlash ishlarida qo'llaniladigan yengil organik jism) ko'piktosh

va h.k... lar kirar edi. Mana shu davrda oynaga mozaika ishlash va dasigohli rangasvir ham rivojlanib bordi.

O'rta asrlar va Renessans davrida rangasvir

O'rta asrlarda rangasvir texnikasi yanada rivojlanib, murakkablashib bordi. Bu davrda keng tarqalgan yelimli rangasvirdan tashqari asosida tuxum (tuxum sarig'i, oqi yoki butun tuxum) bo'lgan tempera bo'yog'i ham katta ahamiyatga ega edi. Tuxumli tempera asta-sekinlik bilan yelimli bo'yoqlarni siqib chiqardi va XIII asrda butun Yevropa bo'ylab keng tarqaldi. Tuxumli temperaning gullab yashashi san'at tarixida rangasvirning oldinga katta qadamini bo'ladi desa bo'ladi. Temperada o'rta asrlar va uyg'onish davrining ko'pchilik rassomlari ishlagan. Yelimli bo'yoqlarga nisbatan ko'pgina atfzallik tomonlariga qaramay tempera texnik mukammal bo'lishiga hali ancha uzoq edi. U juda tez qurib qolib, shakliga ishlov berishda qiyinchilik tug'iltirdi. O'rta asrlarda rangasvirning mutlaqo yangi turi qurildigan yog' bilan tayyorlangan moybo'yog paydo bo'ldi. Lekin unga avval uncha takomillashmagan, faqat temperaga yordamchi material sifatida qaralgan. Vazari tomonidan yaratilgan afsonaga qaraganda moybo'yog'ni flandriyalik rassom Yan Van Eyk 1410 yilda yaratgan. Haqiqatdan ham uning asarlari an'anaviy tempera moybo'yog unsurlari bilan aralashirib ishlatilganligini kuzatish mumkin. Rassom shuningdek bog'lovchi sifatida ninabargli daraxtlar tanasidan olinadigan quyuv shira (terpenin yog'i) oq lakdan foydalangan. Uning ta'sirida bo'yog nisbatan tezroq quridi va rang yorqin ko'rinishga ega bo'ladi. Bu yangilik boshqa Yevropa rassomlari tomonidan ham tezda o'zlashtirib olindi.

Ilk niderland rangasviri

XIV asrdan boshlab Niderlandiya hududida ijtimoiy madaniy xarakterdagi o'zgarishlar ro'y berdi. Endi tasviriy san'at asarlariga asosiy buyurtmachi sifatida chekoylar emas, balki aristokrat, badavlat oqsuyak odamlar, saroy ayonlari chiqqa boshladi. Ilk niderland rangasviri (ba'zan eski niderland rangasviri) – taxminan XV asrning ikkinchi choragidan boshlab Yevropa san'at tarixida Shimoliy uyg'onish davri bosqichlaridan biri niderland va qisman flamand rangasvirini o'z ichiga oladi. Bu davrda kechki gotika san'ati erta Renessans san'ati bilan almashayotgan davr edi. Kechki gotika Fransiyada badiiy shaklning universal tilini yaratib o'z ulushini qo'shgan bo'lsa, Niderlandiya hududida ijod qilgan rassomlar ayniqsa portret janrida o'z aksini topgan rangasvir ishlashning o'ziga xos realistik usulida mustaqil maktab shakllanishiga sabab bo'ldilar.

San'at markazi sifatida niderlandlar fransuz saroylarida kech gotika san'atini siqib chiqara boshladilar. Niderlandiyani Fransiya bilan umumiy Burgund sulolasi bog'lab turgani uchun flamand, valloon va golland rassomlari Fransiyadagi Anju, Orlean, Berri saroylari va fransuz qirollari saroyidan ish topishlari oson edi. Gotika san'ati namoyondalaridan Geldernlik aka-uka Limburglar asli fransuz rassomlari

edilar. Bu'zi hollarda o'z vatanlari Niderlandiyada Melxiora Bruderlana kabi rassomlarga past nazar bilan qarar edilar.

1415 yil Azenkure yaqinidagi jang va Berrysk gersogi Jan Valua vafotidan keyin Burgund gersogi mahkamati Filipp Flandriyaga qaytdi. U bilan birga flandriyaga ko'chib o'tgan burgund saroyi shu yerlik rassomlar uchun vatanlarida ijod qilishlari uchun yaxshi sharoit yaratdilar. Fransiya ish izlab borish kerak bo'lmay qoldi. Mahalliy rassomlik maktablari shakllana boshladi. Avval Jana de Hondel, Jana Maelue yoki aka-uka Limburg kabi kamchilik iste'dodli rassomlar har xil yig'ma usullarda ijod qilishgan bo'lsa, endi franko-flamand rassomlari o'zlarini niderland rassomlari deb hisoblay boshladilar. Bunga Ervin Panofski hatto flamand dahosining qaytishi deb izoh beradi. Niderland rassomlarining yangi avlodlari gotik shakllarning universal tilidan voz kechdilar va shuning uchun bu maktab tipik niderland maktabi deb aytiladi.

Savdo markazlarining ko'pligi va yetakchi rassom ustaxonalari endi juda yuqorigi bu rivojlanishda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bryugge, Antverpen, Gent, Bryussel, Ipra, Mexelen va Leven kabi flamand va Brabant shaharlaridagi yerlik boy-lar, boylik jihatdan ham davlat jihatdan knyazlarga raqobatchi bo'la olar edilar. Bu guruh buyurtmachilari rangasvir asarlari mavzulari tanlashga o'z ta'sirlari ko'rsatdi. Lekin diniy mavzudagi mehrobii asarlarni chekov ko'pincha rassomlarga to'g'ridan-to'g'ri buyurtma bermay ularni savdogarlardan olar edilar. Uylarni bezash uchun mo'ljallab buyurtma qilinadigan rangasvir asarlari tubayli tasviriy san'atda alohida bo'lgan portret janri paydo bo'ldi.

XV asrda burgund qirolligi saroyida gotika va Renessans usullari uyg'unligini o'zida mujassam etgan xususiy badiiy maktablar paydo bo'ldi. Ko'pchilik o'qituvchilarning ta'kidlashicha bu maktabning ildizi fransuz-flamand kitob ommatvorasidan boshlanadi. Bunga Jan Pyusel yoki aka-uka Limburglarni misol qilib keltirsa bo'ladi.

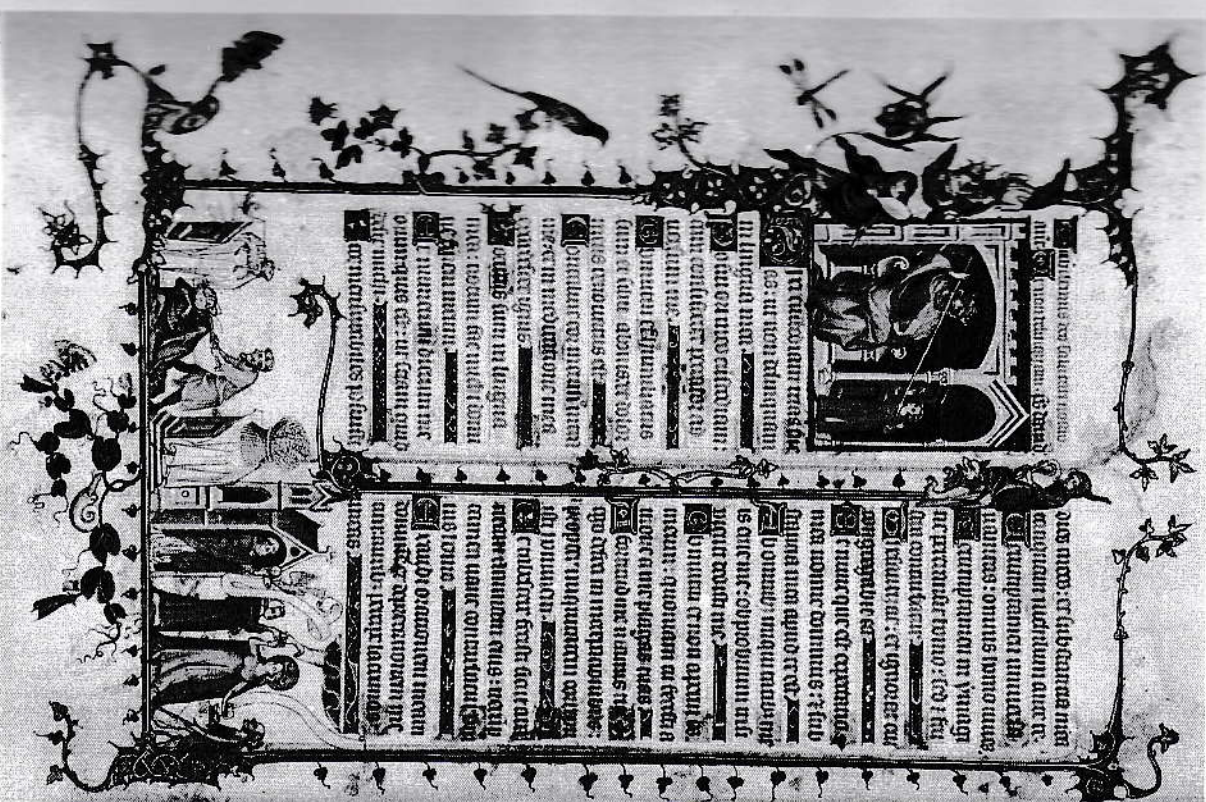
Bu rangasvir asari o'zining gotik o'tmishdoshlarining fotografik realizmdan kechkin farq qiladi. Ilk va yetilgan Uyg'onish davri mahalliy davr bilan qo'shilib rangasvirda ishlashning mustaqil, umuman yangi badiiy usulini shakllantirdi. Niderlandlarda tabiatga e'tibor manzara rangasvirida o'z aksini topadi. O'rta asrlar kortinalaridagi oltin tusli fon o'z o'rmini real tabiat ko'rinishlariga bo'shab beradi, manzara - tasviriy san'atning mustaqil janri sifatida shakllanib bordi.

Tabiat ko'rinishlarini kuzatish va aniq o'xshatib tasvirlash, inson qomatini tasvirlashda ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Gent mehrobidagi Adam va Yevaning yalang'och tasvirlari antik davrdagiga nisbatan o'zining g'aroyib tabiiyligi bilan ajralib turadi. Natundan ishlashda o'zining yalang'och rasmlaridagi anatomik detallarning qiziqarilgiga e'tibor beradigan italyan rassomlaridan farqli o'laroq Yan van Eyk inson qomati harakati va tashqi ko'rinishini sinchiklab o'rgandi va uni o'z asarlarida mayda bo'laklarigacha aniq tasvirlaydi.

Ilk Niderland ranglasvirining yangiligi bir tomonidan buyumlarning mayda bo'laklarigacha tasvirlanishi bo'lsa, boshqa tomondan yorug'-soya effektlarining aniq belgilanishi va mohirona qo'llanilishi edi. Yangi usul moybo'y oqda tasvirlashning yangi rangtasvir texnikasi va vositasi asosida yaratildi.

Van Eyk va Rober Kampengacha niderland va flamand rangtasvirida "ko'tkam" va "yunshoq usul" deb ta'riflanadigan international gotikaga ergashilardi. Hattoki eng yirik rangtasvir ustalari ham uzoq vaqtgacha bu usulning ta'siridan voz kecha olishmadi, ularning asarlaridagi gavda ko'rinishlari va kiyimlardagi buralarga boyiligi bilan qadimiy rangtasvir an'analarning ta'siri sezilib turadi. Hozirgi vaqtda XV asrgacha bo'lgan ilk niderland rangtasviriga kam ahamiyat beriladi.

Manbalarda aytilishicha 1432 yil Yan van Eykning "Gent mehrobi" asari tugallanishidan keyin ilk niderland rangtasviri chiqib ketadi. O'sha davrlardayoq zamondoshlari Yan van Eyk va boshqa flamand rassomlarining asarlarini "yangi san'at" deb ta'riflashgan. Rennsans vatani bo'lgan Italiyada ham Yan van Eyk katta hurmatga sazovor edi. Rassom vafot etganidan bir necha yillar keyin italyan gumaniisti Bartolomeo Fasio van Eykga "asr rangtasvirchilari qiroli" deb ta'rif beradi.

Detaliyaliy breviariy. Yuqorida: Saul va David. Pastda: Kainning Aveliyani o'ldirishi; Yevxaristiya; Marhamatli. Milliy kutubxona. Parij.

Posel ustaxonasi. Ilifot. Duolar yozilgan chekov kitobidagi Ianna Savoyaskoy minatyura rasmi. Jakmar muzeyi, Andre, Parij. Oqsuyaklar portretlarining paydo bo'lishi rangtasviridagi birinchi bor individual yondashilgan mavzu bo'lib qoldi. Janri kartinalar va natyurmortlar

24

XVII asrdagi niderland borokkosi davridagina o'zining san'atdagi tub burilishini boshdan kechirdi. III niderland rangtasvirining buriaga xos xususiyati "yangi davr" boshlanganligidan darak beradi. Dvoryanlar va ruhoniylardan tashqari tasviriy san'at asarlariga buyurmachi sifatida boy zadogonlar va savdogorlar ham chiqib kela boshlashdi. Rangtasvir asarlarida insonlarni ideallashtirib benugson tasvirlash hollari yo'qoldi. Kartinalarda barcha nugsonlari bilan tasvirlanadigan haqiqiy insonlar tasvirlari paydo bo'la boshladi. Ajinlar, osilgan qovoqlar barchasi aniq tasvirlama boshlandi. Obro'li va mo'tabar shaxslar portretlari fagat chekovlarda oson oddiy shahar xonodonlariga ham kirib kela boshladi.

Rogier wunn der Veyden. Mixtash. 1440-1445 y.y. San'at tarixi muzeyi, Vena.

25

Gans Memling. Bibi Mariya mehrobi.

1468 y. *Milly galarey. London.*

Van van Eyk bilan birga Flemal tasviriy san'at ustasi, hozirgi vaqtda Robera Kampena nomi bilan mashhur rassom ham tasviriy san'atdagi yangi qarashlarning birinchi vakillaridan biri edi. Uning mashhur asarlaridan biri Nyu-Yorkdagi Metropolitan muzeyida saqlanadigan - Mero de triptixi (1425 y. y.) hisoblanadi.

Mero de triptixi asarining yaratilishida ishtirok etgan Rogir van der Veyden Kampenning shogirdi hisoblanadi. O'z o'rnida u tasviriy san'atda Pirka Bouts va Gans Memlinglarga o'z ta'sirini ko'rsatdi. 1465 yilda birinchi marta tilga olingan Xugo

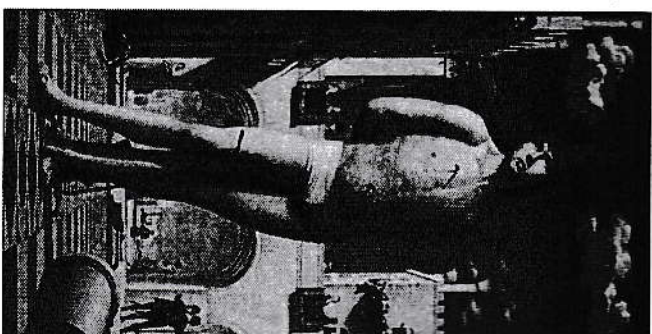

van der Gus esa Memlingning zamondoshi edi.

Yugoridagi mashhur rassomlar bilan bir qatorda ilk niderland rassomlaridan Petrus Kristus, Kolen de Koter, Albert Bouts, Gosvin van der Veyden va Kventin Masseyslarning ham bu davr tasviriy san'atining rivojlanishida o'ziga yarasha xizmatlarini e'tirof etish kerak. Lekin ularning ishlardan juda kamchiligina bizning davrimizgacha yetib kelgan. Ikonachilikka qarshi reformalar va urush davrlarida juda ko'plab rangtasvir va grafik asarlar yo'qolib ketgan. Undan tashqari bizgacha yetib kelganlarining ham ko'pchiligi jiddiy ta'mirlashga muhtoj, ko'pchiligining faqat qayta ishlangan nusxalari saqlangan.

Ilk niderland va flamlarlar rassomlarining ijodiy asarlari jahon miqyosidagi ulkan muzeylarda saqlanadi. Ayrimlari hali ham cherkovlar, sobor va qasrlarda saqlanib qolgan. Masalan: Genta shahridagi muqaddas Bavona saroyidagi Gent mexrobi va h.k... Hozirgi vaqtda ularni faqat zirhli qalin oynalar orqaligina tomosha qilish mumkin.

Antonella da Messina. Mixlash. 1475. Qirg'iltik nafis san'at muzeyi. Antverpen.

Moybo'yogda ishlashning flamlaracha usulining tarqalishi

Bu turdagi birinchi moybo'yogda ishlash usuli hisoblanib, moybo'yog yaratilishi va unda ishlashning boshlanishi yugoridagi aytilganidek aka-uka van Eyk larga tegishli degan ma'lumotlar bizgacha yetib kelgan. Flamlar rangtasvirida ishlash usuli butun Yevropada ommalashib ketdi. Moybo'yog Italiyaga kirib kelgandan so'ng Tislandan tortib Jorjonegacha bo'lgan Uyg'omish davrining eng ko'p rassomlari moybo'yogda ishlay boshlashdi.

Tasviriy san'at asarlarini zamonaviy usullarda tadqiqot qilish eski flamlar rassomlarining asarlari har doim yelimli va gruntlarga bajarilganligini ko'rsatadi. Rangtasvir ko'rinishining umumiy effekti ga erishishda yuqqa lessirovka usulida bo'lgan barcha bo'yog qatlamlaridan tashqari asarni ichidan yoritgan bo'yoglar ostidagi og grunt rangi ham katta ahamiyatga ega bo'lgan. Shuningdek liboslar va deprovolklardan tashqari rangtasvirida og bo'yogning unuman ishlatilmaganligi ham e'tiborni o'ziga jalb etadi. Ba'zan og bo'yog eng yorug' joylarda yuqqa lessirovka ko'rinishidagina berilganligini kuzatish mumkin.

Asar ostidagi barcha ish jarayoni qat'iy bosqichlarda bajarilgan. Ish jarayoni mo'ljallangan kartinaning aniq o'lehamidagi qat'iq karton qog'ozga suratni joylashtirib chizishdan boshlangan. Rangtasviridagi eskiz - "karton" tushunchasi shundan kelib chiqqan. Bunday eskiz-"karton" ga Leonardo da Vinchinig Izabell d Lora portreti suratini misol qilish mumkin.

Keyingi bosqich tasvirni gruntga ko'chirishdan iborat. O'ylangan kompozitsiyaga bajariladigan kartina o'lehamida avvaldan qog'ozga chizib olinib, shuq ilavilab yelimlangan oppog gruntli xolstga tushirilgan. Buning uchun qog'ozdagi tasvir shakli va soya chegaralari igna bilan chiziq bo'ylab teshib chiqilgan. Keyin teshib tayyorlangan "karton" gruntlangan taxta yuzasiga qo'yilib, ko'pni kukunini matoga o'rab surat bo'ylab yuritiladi va teshiklardan o'tgan ko'pni kukunini grunt yuzasida yengil chiziqlar hosil qiladi. Hozirda ham bizdagi zamonaviy muqoshlikda naqshni yuzalarga tushirish uchun bu usuldan keng foydalaniladi. Undan keyin hosil bo'lgan chiziqlar ustidan arab yelimi (amonulablik) ka qorilgan ko'mir, qo'rg'oshin qalam yoki suyuqlirilgan bo'yogda perva mo'ygalam bilan chizib chiqilgan va shaftof jigarrang bo'yog bilan gruntning rangi ko'rinish turadigan qilib chizib chiqilgan. Bunda siyoh yoki boshqa tinq bo'yoglardan foydalanishgan. Rassomlar avval aytib o'tilganidek rangtasvirida eng yorug' toslarni hosil qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan oqlikni buzib qo'yimalkidan cho'chib hech qachon birdan grunt yuzasiga ishlamas edilar. Bundan tashqari ayrim hollarda bo'yog gruntga so'rilib kemasligi uchun grunt ostiga tushirilgan tasvir ustidan qo'shimcha yelim bilan yopib chiqilgan. Rassom o'ylangan kartinadagi rangdan tashqari kartina yaratishdagi o'z oldiga qo'yg'an barcha vazifalarni asosan mana shu bosqichda bajarar edi. Keyingi bosqichlarda faqat surat va kompozitsiyaga deyarli hech qanday o'zgaritishlar kiritilmagan lekin shu holatda ham kartinani yetuk badiiy asar sifatida qabul qilish mumkin edi.

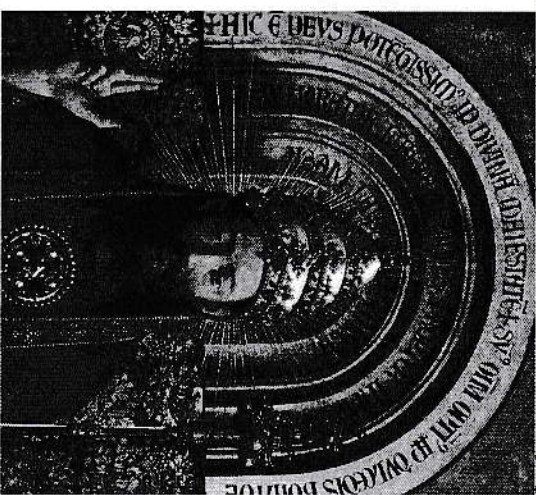
Tasvirni gruntga ko'chirib olingandan keyin oq grunt rangi tasvirning barcha yuzasida bo'y oq qatlami ostidan ko'rinish uchun shaffof va suyuq jigarrang bo'y oqda tushlab bo'yab chiqilgan. Tushlash tempera yoki moy bo'y oqda yuqa yedirib berish usulida bajarilgan. Gruntning oq rangi kartinani ichki tomondan yoritib, rangtasvirning umumiy effekti kuchaytirish uchun xizmat qilgan. Shu effektaga erishish uchun barcha bo'y oq qatlamlari xuddi shu usulda berib borilgan. Bunday bo'yash ishlari tempera bo'y oqda, yoki moy bo'y oqda ilojining boricha mukammal bajarilgan, ish shu ko'rinishdagi badiiy asar ko'rinishini olgan. Rangtasvir bajarishdan oldin temperada bajarilgan surat ustidan bir - ikki marta rangsiz yelim yoki lak bilan yopib olingan. Undan keyin moy bo'y oqda ishlashga o'tishgan. Agar surat ustidan moy bo'y oqda jigarrang bo'y oq bilan yopilgan bo'lsa, unda surat birinchi yelim yoki lak bilan yopib olingan, keyin rangda tushlash ishlari olib borilgan. Keyinchalik surat ham lakdan keyin tushirila boshlangan. Undan keyingi ish jarayoni har xilda bajarilishi mumkin. Flamand usulining paydo bo'lishining boshlanishida, ayniqsa rangtasvirida temperada tana rangiga yaqin rang tayyorlangan va lak bilan qo'shilgan suyuq holda chizilgan surat ko'rindigan qilib yopib chiqilgan. Bu rang kartinaning butun qismi yoki ma'lum bir bo'lagidagi tasvirni yopish uchun ishlatilgan. Keyin bu tasvir ustidan yarim lessirovka yoki lessirovka bilan tugatilgan. Bu usulda bajarilgan asarning yorug' joylardagi bo'y oq qatlami nisbatan soya joylarida bo'y oq quyug' holatda bo'lgan. Tasvir ustidan jigarrang bo'y oq bilan yopib chiqilib, u qurug' soya va yarimsoya joylardagi avval bo'yab chiqilgan jigarrang bo'y oqlar ko'rindigan qilib yarim yopish yoki yaxlit yopish usulida davom ettirilgan. Ba'zan ishi bir urinishda tugallashgan. Yoki butun kompozitsiyadagi rangtasvirni harir lessirovkada tugatadigan qilib har xil rang va tuslarda tayyorlab olishgan. Yana shunga ham e'tiborni qaratish kerakki, kartinadagi rangtasvir deyarli oq bo'y oqlar ishtirokisiz ishlangan. Unda oq bo'y oqlardan oq rangli kiyim va va matolarni ishlashdagina foydalanilgan. Ba'zan u juda yorug' joylardagina, shunda ham yuqa va suyuq holda ishlatilgan.

Ish yakunida butun rangtasvirni "o'lik ranglar" deb ataladigan ranglar, ya'ni (ko'kish kulrang, yashilimon kulrang) bilan lessirovkada tugatishgan. Bu jarayondan keyin butun asarga jon baxsh etadigan oxirgi suyuq lessirovka qatlami qo'yilgan va ish yakunlangan.

Rangtasvirning flamand usulini Rubensning ko'pgina ishlari kuzatish mumkin. Ayniqsa ravoqqa ishlangan "Gersoginya Izabella apofeozi" ga bajarilgan ranglavha eskizlarida. Moy bo'y oq rangtasviridagi ko'k ranglar (moyga aralashirilgan ko'q pigmentlar rangi o'zgartirgan) go'zalligini saqlash maqsadida bu ranglar qo'yilgan joylardagi hali qurimagan joylarga ultramarin yoki smalta kukunini sepib chiqilgan va ustidan yelim yoki lok bilan yopib chiqilgan. Moy bo'y oqda bajarilgan kartinalar ustidan sarimsoq piyoz bilan ishqalab keyin akvarelda lessirovka qilib ishlangan.

Bu usuldan foydalanigan rassom, tabiiyki unga o'zidan ham nimanidir qo'shgan. Masalan: rassom Iyeronim Bosxaning biografiyasidan ma'lumki, u flamand usulining osonlashtirilgan bir martada ishlab tugatish usulini qo'llagan. Shunda ham uning asarlari juda chiroyli va vaqt o'tishi bilan ranglar o'z

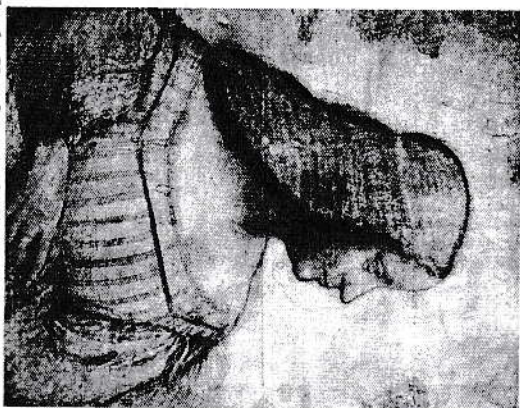
tasvirini o'zgartirmaganini kuzatish mumkin. O'z zamonadoshlari kabi u ham suratni tushirish uchun qalin bo'lmagan oq gruntni tayyorlab olgan. Kartinani jigarrang tempera bo'y oq'i bilan tushlab olgandan so'ng keyingi bo'y oq qatlamlari gruntga so'rtimlashtirish oldini olish maqsadida inson tanasi rangidagi shaffof lok bilan yopib chiqqan. Bu qatlam qurigandan keyin, fanni lessirovka usulida yopib chiqilib ish tugatilgan. Ayrim vaqtlardagina ba'zi joylarda rangni kuchaytirish maqsadida qo'shimcha rang qatlami bilan ishlab chiqilgan. Rassom Piter Breygel ham o'z asarlarini shunday yoki shunga juda o'xshash usulda bajaragan.

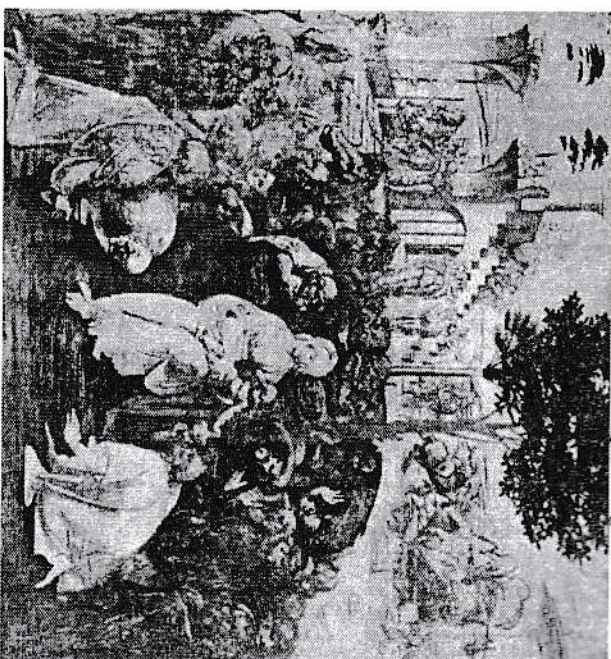
Aka-uka van Eyklar. «Genskiy altar». Moy bo'y oq, taxta. 1432.

Petrus Kristus. Yosh qiz portreti. 1450 y.y. Berlin kartinalar galareyasi
Moybo 'yoq, taxta. XV asr.

Leonardo da Vinchi. "Izabella d Este portretiga kartin"

Leonardo da Vinchi. "Sejrgarlarining sajida qilishi". Moybo 'yoq, taxta. 1481-1482.

30

P. Breugel. "Qoradagi ovchilar". Moybo 'yoq, taxta. 1565.

Moybo'yoq rangtasviri ishlashning italyancha usuli

Xronologik sanalarga asoslangan holda taxmin qilish mumkin, eski oltinland rangtasviri italyan Renessansi bilan bir vaqtda rivojlanib borgan. O'sha vaqtda italyan rassomlari perspektiva tizimi kabi murakkab matematik va geometrik vositalardan unumli foydalanishgan. Shuning hisobiga tasvirlardagi "yoallik"ka qiyinchiliksiz erishardilar. Kartinalardagi harakatlar goitka davridagidek bir vaqtning o'zida bir sahna bo'lmay, balki chiziqi va fazoviy perspektiva asosida kartinalarda ko'p planlilik aks ettiriladi. Inshootlar perspektiva qonunlari asosida tasvirlanadi, manzaralar esa avvalgidan sodda ko'rinishlarda emas, keng, mayda bo'laklarigacha ishlangan fon tomashtabin ko'z qurashini kartinaldagi cheksizlikka qarab olib ketadi. O'sha vaziyatdagi buyumlar, kiyimlar, mebel jihozlari fotografik anqlikda tasvirlana boshladi.

Flamand uslub (ital. *maniera Flaminga*) italyan kvatrochento san'atiga ham o'zining katta ta'sirini ko'rsatdi. Antonello da Messinadje uzoq vaqtgacha Yan van Eykning shogirdi hisoblanardi. Shimoldagi bu maktab rangtasvir ustalari italyan kolleksionerlari tomonidan tasviriy san'at asarlari uchun ko'plab buyurtmalar olishardi. Homiyalar tomonidan yosh rassomlarga flamand rangtasvir ustalaridan ta'lim olishlari uchun imkoniyatlar yaratib berilardi.

Bo'yovning hayratlanarli darajadagi yorqin ko'rinishi italyanlarda o'ziga xos flamandlarcha "ichki diyonatilik (hissiyot)" taasurotini uyg'otardi. Shimoldan kelgan bu san'at italyan rangtasviriga insonparvarlik g'oyalari singirdi, tasviriy san'atda naturalizm bilan chuqur taqvodorlikning o'zaro uyg'unlashishiga xizmat qildi.

Keyinchalik Italiyaga ham tarqagan flamand usuli bu yerda butunlay o'ziga

31

xos italyan usuliga o'zgarib ketdi. Bu yerda flamand usulidan foydalanishni davom ettirishga ko'p narsalar xalaqit berardi. Shuning uchun u Italiyada o'z ilk ko'rinishini uzoq vaqt saqlay olmadi. 16 asrda yoki Italiyada dastgohli rangtasvirning ommaviylashishi buyurtmalarni rangtasvir texnikasidagi qisqartirishlar evaziga qisqa vaqtlarda bajarishni talab qilardi. Flamand usulida ilk qalamtasvir va kompozitsiyani o'zgartirib bo'lmagligi sababi rassom ish jarayonida avvaldan tayyorqatliksiz maqsadga erisha olmaydi. Ikkinchisi: Quyoshli Italiyadagi yorug'likning yorqin va xilma-xilligi rassomlar oldiga o'ziga xos ranglar ko'lamini va yorug'-soyalarning xilma-xil rangdorligini bera olish vazifasi turardi. Ko'pchilikka ma'lum bo'lganidek, Italiyadagi doimiy quyosh nurining mo'lligi va quruq, issiq iqlimda moybo'yoqlar tez quraydi. Bundan tashqari bu vaqtda rangtasvir uchun yangi material xolstdan foydalanish juda ommalashtirib ketdi. Yog'och bilan solishtirganda xolst yengil, arzon bo'lib, kartinani katta o'lchamlarda yaratishga imkoniyat yaratardi. Lekin juda silliq yuzalarda ishlashni talab qiladigan flamand usuli bilan xolstga ishlash mushkul ish edi. Bu muammolarni yechish uchun tabiiyki rassomlar flamand usulini o'zlariga moslab o'ziga xos italyan rangtasvir usulini yaratishdi. Rangtasvirga yangicha yondoshish rangli gruntlar paydo bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Avval oq grunt ustidan qandaydir shaffof rangli bo'yoq bilan yopib chiqilardi, keyinchalik mel va gipsdan qilingan oq grunt har xil rangli pigmentlar, asosan kulrang yoki qizg'ish jigarrang gruntlar bilan almashib bordi. Kartinaga birdan har xil tus berib kompozitsiya koloritini belgilaydigan bu yangilik ish jarayonini tezlashtirishda katta ahamiyatga ega edi. Italiya rangtasvir usulining asosiy xususiyati ilk qalamtasvir rangli gruntga oq bo'y yoki ko'mir yordamida chizilib, keyin chiziqlar ustidan qandaydir rangli bo'yoq, asosan jigarrangda yurgizib chiqilardi. Shu rang bilan birdan soyalar, to'q rangli mato va h.k. larning rangini ham bo'yab chiqishgan. Grunt rangiga qarab dastlabki rang qanday bo'lishini aniqlanardi.

Agar grunt o'racha kulrang bo'lsa barcha soyalar va to'q matolar jigarrang bo'yoqda bo'yali, xuddi shu rangda surati chizib chiqilgan. Yorug' joylar toza oq rangda beriladi. Birinchi ranglar quriganidan keyin yarim soyalar kulrangni qoldirib naturadagi asl ranglar berilardi. Kartina bir seansa tugatilsa rang butun kuchi bilan birdan olinadi, yoki nisbatan ochroq gruntovkaga lessirovka va yarim lessirovkalar bilan tugatilardi.

Shundan keyin gruntga ishlangan tasvir ustidan yelim surkaliib, ketidan grunt moybo'yoqni shiniib ketmasligi uchun rangsiz lok bilan ham yopib chiqilgan. Undan keyin shaklning yorug' joylarini faqat oq bo'yoq bilan ishlab uning hajmdorligini chiqarib olishdan boshlashgan. Bu bo'yoqlar quriganidan keyin navbatdagi bosqich - lessirovka usulida ishlashni ko'zda tutgan holda oq rangni keratidan ko'proq ishlatib, moybo'yoqda rang surtmalarni quyug xamirsimon holda qo'yib yorug' joylar ishlab chiqiladi. Shunday usulda refleks, yarim soyalar, ayniqsa inson tanasi ranglari ishlab chiqilib, faqat eng pastki qatlam kulrang gruntini yoritib ko'rinishi ishlari qoladi. Bo'yoqlar yaxshilab quritilgandan keyin kompozitsiyani quyug bo'yoq qatlami bilan lessirovka usulida ishlab tugatishgan.

keyinchalik to'q kulrang gruntlardan foydalanishgan, bunda boshlang'ich xomaki bo'yoq berish uchun oq va qora ranglarni quyug rang surtmalari holida ishlatilgan. Bu ranglarda surat va shakl topiladi va keyin koloriga ishlanadi. Yaxshi qurigan ishini jilvirlab tekislanadi, keyin yong'oq moyi bilan ishqalanadi, bo'yoqqa rangsiz lok qo'shib lessirovkada ishlanadi.

Bir-biriga o'xshamagan rassomlarning (Rubens, Titian va h.k.) o'ziga tegishli alohida bir necha usullarni qo'llashiga qaramasdan umumiy o'xshashlik tomonlarini hisobga olib, ularni bir tizimga yig'ib italyan usuli deb atashimiz mumkin.

Biz quyida ko'p uchraydigan bir necha usullarni ko'rib chiqamiz.

Juda to'q gruntga ishlanganda uning rangi soyalar uchun qoldirilardi, yorug' joylar va yarim soyalar oq va qora bo'yoqlarni palitrada aralashitirilib ishlanadi. Bunda eng yorug' joylarga asosan bo'yoq quyug va qalin yopiladi. Kartina avval grizayl ko'rinishda bir xil ranglarda (frans. gris — kulrang) ishlanadi. Bunday ilk berilgan bo'yoqlar yuzasiga ishlov berib, silliqqlanardi, keyin rangli lessirovkalar bilan tugatilardi.

Gruntga yorqin ranglar berilsa ilk ranglar berish uchun grunt rangi bilan qo'shib xolis rang beradigan rang tanlanardi. Bu yorqin rangning keyingi qatlamdagi ranglarga kuchli ta'sirini kamaytirish uchun zarur edi. Buning uchun qizil gruntga kulrang yashil tuslar bilan qo'shimcha ranglar berilardi.

Izoh: "Qo'shimcha ranglar prinsipi 19 asrda ilmiy asoslangan bo'lsada rassomlar buni ancha asrlar oldin qo'llashgani ma'lum. Bu prinsipga ko'ra uchta asosiy: sariq, ko'k, qizil ranglar mavjud. Ularni aralashitirish yo'li bilan yashil, silyobrang, zang'aldog kabi tarkibiy ranglar hosil bo'ladi. Tarkibiy ranglar qarama-qarshi asosiy ranglarga qo'shimcha ranglar bo'lib, ular aralashmasdan xolis kulrang hosil bo'ladi. buni sinab ko'rish juda oson. Masalan: qizilni yashilga, ko'kni zang'aldog rangga, silyobrangni sariqqa qo'shib kulrang hosil bo'lishiga quvvoh bo'lishimiz mumkin."

Rangtasvirda ishlashning italyan usuli ikki bosqichni ko'zda tutadi.

Birinchi — surat va shaklga ishlash, bunda eng yorug' joylar quyug va qalin bo'yoq qatlami bilan yopilgan.

Ikkinchisi — ranglarni ishlashda shaffof bo'yoqlarda yopib chiqilgan. Bu usul rassom Tintoretto'ga tegishli deyish mumkin. U barcha bo'yoqlar ichida menga oq va qora ranglar yorug' chunki biri soyaga kuch bersa, ikkinchisi shaklga hajm bag'irlaydi, qolgan ranglarni har doim Riato bozoridan topsa bo'ladi deb aytgan edi.

Rassom Titianini Italiyan usulining asoschisi deb aytish bo'ladi. oldiga qo'yilgan maqsadga qarab u asosan xolis to'q kulrang, yoki qizil gruntidan foydalanagan. Rangdor fakturani juda yoqtirgan holda o'z asarlarini grizayl usulida quyug bo'yoqlarda ishlagan. Rangtasvirda sanoqli ranglardangina foydalanish

unga xos usul edi. Tisian "kim ranglasvirchi bo'lishni hohlasa uchta bo'yog: oq, qora va qizil rang xususiyatlarini o'rgansa va ulardan foydalanishni bilsa bas" deb aytgan edi. Bu uchta rang yordamida u inson gomati tasvirini tugallangan yetuk rangtasvir darajasigacha olib borgan. Yetishmayotgan tillarang oxra ranglarni u lessirovka yordamida chiqargan.

El Greko ham o'ziga xos usulni qo'llagan. Boshlang'ich qalamtasvir suratini oq gruntida, dadil va shaxdli chiziqlarda bajargan. Keyin kuydirilgan umbra bo'yog'ida shaffof holda yopib chiqqan. Qurigandan so'ng soyalarda ichkiidagi jigarrang joylarni goldirib oq bo'yog bilan yorug' va yarim soya qismlarga ishlav bergan. Bu usulda u mashhur asarlarida palitrada bo'yoqlarni aralashtirib hosil qilish qiyin bo'lgan yarim soyalarda kulrang perlatur tushlarni hosil qilgan. So'ng qurigan yuzada ranglarda ishlangan. Yorug' joylar keng va quyuk ranglarda tugallangan kartinaga nisbatan ancha och tushlarda ishlagan. Kartina ichidagi ranglar va soyalarni chiqarish uchun shaffof bo'yoqlarda tugatilgan. El Greko rangtasvir texnikasida katta hajmdagi kartinalarni ko'p bo'yog sarf qilmay ishlash imkoniyatini berardi.

Rembrandt usuli ham texnik jihatdan juda qiziq. U o'ziga xos italyan usulining boshqa san'at maktablarga keng yoyilishiga xizmat qildi. Rembrandt to'q kulrang gruntlarga ishlagan. Kartinadagi barcha shakllarni u to'q shaffof jigarrang ranglarda tayyorlab olardi. Keyin tayyorlangan bu jigarrang ustidan grizayisiz ranglarda lessirovka bilan tugatish uchun bir seansa quyuk va qalin rang dog'lari bilan, yoki ba'zi joylarida rangni oqishroq olgan holda ishlardi. Shuning uchun uning ishlarida qorayganlikni kuzatmaydiz, lekin kartinada gi bo'shliq va havo seziladi. Shuningdek kulrang gruntga iliq ranglarsiz bajargan asarlarga nisbatan sovuq tushlar kuzatilmaydi.

Shunday tez ishlashni, yorug'likning murakkab ko'rinishlarini bera olish imkoniyati kabi afzallik tomonlari bilan birga italyan usulining kamchiliklari ham bor. Ulardan asosiyi asarning uncha yaxshi saqlanmasligi. Buning sababi dastlabki berilgan bo'yog qatlamidagi oq bo'yogning vaqt o'tishi bilan o'zining yopuvelanlik xususiyatini yo'qotib, shaffoflashib borishi natijasida ranglar o'zgarib ketadi. Natijada ular orasidan to'q grunt rangi ko'rinish qoladi va kartina qorayishni boshlaydi. Ba'zan unda yarimsoyalar yo'qolib ketadi. Yorilgan bo'yog qatlamlardan grunt rangi ko'rinish kartinaning umumiy ko'rinishini buzadi.

Har qanday usul ham shu kabi o'zining afzalligi va kamchiliklariga ega. Asosiyi u rassomning oldiga qo'yilgan vazifasiga mos bo'lishi kerak. Shubhasiz har bir usul har doim ko'zda tutilgan qoidalarga amal qilish va bajarish bosqichlariga amal qilishni talab qiladi.

Tisian, Tintoretto, El Greko, Velasques, Rubens, Van-Deyk, Engr, Rokotov, Levitskiy va boshqar ko'plab mashhur rassomlar o'z asarlarini mana shu tarzda bajargan. Bu ularning ishlash texnologiyalarini uzoq davrlar XVI asrdan - XIX asrgacha qo'llanib kelingan umumiy bir usul deb xulosa qilishga sabab bo'ladi.

34

Piter Paul RUBENS

(28 iyun 1577, Zigen — 30 may 1640, Antverpen)

D.I. Kipjilning (Rangtasvir texnikasi) kitobidan parcha

Rubens Tisianing asarlaridan ko'plab nusxalar ko'chirib o'rganish natijasida italyan rangtasvir usulini mukammal o'zlashtirdi. Uning ta'sirida Italiyada maishiy rangtasvirning paydo bo'lishiga o'zining katta hissasini qo'shdi. Avval moyini shimmaydigan oq yelimli gruntga ishlar edi. Uning oqilgini buzmaslik uchun asarlariga barcha eskizlarini qalam va bo'yoqlarda bajardi. Oq gruntga suratni chizib chiqib shaffof och jigarrang bilan yopib chiqqan, uning butun yuzasini, keyin asosiy soya va qorayib ketmasligini hisobga olib asl ranglardagi to'q joylarini yana o'sha jigarrang bilan (ko'k ranglar bundan mustasno) yopib chiqqan. Bu bilan an'anaviy flamand usulidagi jigarrang tushlash usulini mustahkamlagan. Bu bosqichdan so'ng to'q soyalarni saqlagan holda grizayil usulida ishlab borilgan, keyin asl tushlarga ishlash bilan rangtasvir davom ettirilgan. Ammo ko'pincha Rubens *al a prima* usulida ishini yakunlagan.³

Rubens rangtasvir usulining uchinchi bosqichi jigarranglar bilan tayyorlangan ish ustidan yarim soyalarni ko'kish kulranglarda asl tushlarda, ya'ni ochroq tushlarda ishlashdan iborat edi. Undan keyin yakuniy ranglar yaxlit ranglarda lessirovka bilan tugatilgan.

yo'zibdan qochgan va nisbatan flamand usulini xush ko'rgan.

³ D.I. Kipjil. *Texnika rasmonchisi 7 bo'm*

35

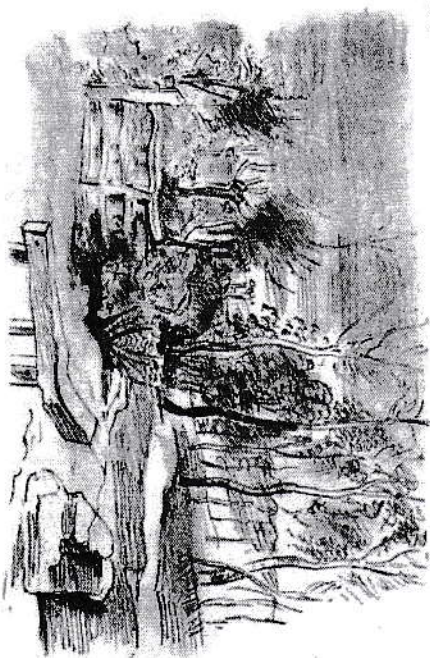
Rubens har doim soyalarga a la rima usulida ishlar ekan na oq va na qora bo'yoqlarni ishlamagan holda iliq va shaffof ranglardan ko'proq foydalangan. "Soyalarni ishlashda ularga o'ziga ham oq bo'yoqni aralashtirishga yo'l qo'ymang: oq bo'yoq - soylar uchun zahardek ta'sir qiladi, uni faqat yorug' joylardagina qo'llash mumkin. Oq bo'yoq tularidagi shaffoflikni, tillarangi va soylardagi iliqlikni buzadi, bajaragan rangtasviringiz yengil bo'lmay og'ir va kulrang tularga aylanadi. Yorug' joylarni ishlashga esa butunlay boshqacha yondashiladi. Bunda bo'yoq talab qilingan darajada, toza tularida yaxlit qo'yilishi mumkin. Har bir rang dog'ini birinchi ikkinchisining yoniga o'z joyini topib shunday qo'yish kerakki, mo'yalarning yengil harakati bilan qo'yilgan bo'yoq qatlamlari buzmagun holda tushlab chiqish imkonini bo'lsin. Bunday rangtasvir ustidan keyin aniq harakatlar bilan mashhur rassomlarga xos kerakli yakuniy ranglarni berish mumkin" - deb o'z shogirdlariga o'rgatardi.

O'zining hatto katta o'ichandagi asarlarini ham Rubens bo'yoqlar birinchi martadan yaxshi yopishadigan juda silliq gruntlangan yog'ochga ishlardi. Bu Rubensning zamonaviy bo'yoqlarda ham bo'lmagan tarkibi qayishqoq va yopishqoq bog'lovchilardan iborat bo'yoqlardan foydalanganligini ko'rsatadi. Rubensning rangtasvir ishlari ancha tez qurigan va qo'shimcha loqlashga ehtiyoj bo'lmagan.

Endi Tisian singari musavvirlar shahzodasi degan nomga sazovor bo'lgan Rubensning ko'mir bilan nozik va chiroyli qalamchizig'lariga e'tiborni qaratamiz. Yengil musiqiy ohanglarga to'la va borokoning turli ko'rinishlariga boy kartinalarini ishlashdan oldin kompozitsiyani aniqlash uchun juda ko'plab eskizlar bajaragan. Bu eskizlar ba'zi qismlari yengil chiziqlarda bo'lsa, boshqa joylarda aniq va to'q shakllar bilan ifodalangan yumshoq realistik usulda ishlangan.

Chiziqning yuzadagi och izlari figuralar kompozitsiyasini yengil fazoviy ko'rinishga olib kelgan. Qachon ish tugaganda shakli bo'yicha to'liq va boy ko'rinish tus olgan. Rassom kartinada haqiqiy mahoratni ko'rsata olish, bu kerakli joyga kuchli ranglarda urg'u berib, ba'zi joylarda o'ziga xiralashtirish deb tushunardi.

Rubens birinchi bo'lib yotiq ko'rinishga ega bo'lgan kartinalar yaratgan rassom hisoblanadi. Uni qalamda ishlagan manzara va me'morilik ko'rinishlari shunchalik darajada aniqlik va haqiqiy tasvirlanganligi bilan ajralib turadi.

LEONARDO DA VINCI (1459-1519)

Flammasvind usuli ko'rinishlarini Leonardo da Vinci asarlarida ham kuzatish mumkin. Uning tugallanmagan "Sehringarlarning sajda qilishi" asarini kuzatar ekanmiz, uning ham og'ir gruntga ishlanganligining guvohi bo'lamiz. Kartondan ko'chirilgan surat yashil oxra rangidagi shaffof bo'yoqda chizib chiqilganligini ko'rish mumkin. Keyin qora, qizil kraplak va qizil oxra kabi uch xil rang aralastirib tayyorlangan, sepiya rangiga yaqin bir xil jigarrang tusda tushlab chiqilgan. Og'ir grunt hech joyda qoldirilmagan, butun kartina yuzasi, hatto osmon ham bir xilda shu jigarrang bilan yopib chiqilgan.

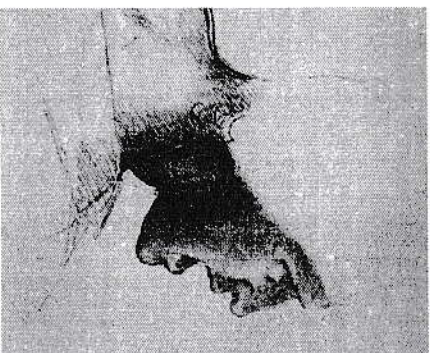
Leonardo da Vinci tugalangan asarlarida ham yorug'lik mana shu oq gruntlar hisobiga hosil qilingan. Fon, va kiyimlarni bir-birini nozik yopadigan yopqa shaffof ranglar ustma-ust qo'yilgan bo'yoqlar qatlamlarining bir-birining ostidan ko'rinish turishi hisobiga paydo qilingan. Leonardo da Vinci flamand rangtasvir ishlash usulini qo'llar ekan yorug'-soylarni g'ayrioddiy usulda to'qishga erishdi. Shu bilan birga kartina yuzasidagi bo'yoq qatlamlari sezilarli darajada yopqa va bir tekis surkalanganligini sezish mumkin.

Leonardo ishlarni kuzatar ekanmiz, atrofmizdagi voqealarni, nozik jihatlarni nafaqat ko'ra olgan, balki uni qog'ozda katta mahorat bilan ifodalay olgan qanchalik buyuk iste'dod egasi ekanligini anglab yetamiz. Uning ko'plab grafik ishlarida qalam yoki ko'mirida shakl yuzasidagi o'ziga xos xususiyatlarni ko'rsatish uchun ba'zilar chuqur aniqlikda va boshqalarini yengil, nozik shirxlar bilan ifodalashning juda nafig usulini ko'rish mumkin.

Asl nusxa va undan qalanda ko'chirilgan nusxa

Leonardo janubiy sharqiy hududdagi mashhur uslub (Italiyan uslubini)ni qo'llab to'q va xira tusidagi yorug'-soylar yordamida fazoviy bo'shliq va hajmdorlikni ifodalaganligining guvohi bo'lamiz. O'ta mahorat bilan bajarilgan to'q va xira tuslar uch o'lchamdagi yakuniy jonli tasvining paydo bo'lishiga yordam beradi.

Silliq, bir tekisda bajarilgan tig'iz chiziqlar esa yuzadagi chuqurlik effektini juda ishonarli tarzda ifodaladi. Bu tuslar o'z joyida shunchalik mohirona qo'yilganki, unda ortiqchalikni umuman sezmaymiz. Bunday darajadagi natijaga erishish uchun rassomdan juda katta mehnatsevarlik talab etiladi. Shuning uchun maqsadga erishish yo'lida buyuk rassomlar amaliy usullarini o'rganib va amalda qo'llab katta ishtiyok va qat'iyat bilan harakat qilishi zurur bo'ladi. Hozirda

hazning oldingizda ancha unutilib ketgan bu usullarni egallash vazifasi turibdi. uni o'rganish uchun tinimsiz mehnat va juda ko'p vaqt sarflashingizga to'g'ri kelaydi.⁴

RAFAEL SANTI (1483-1520)

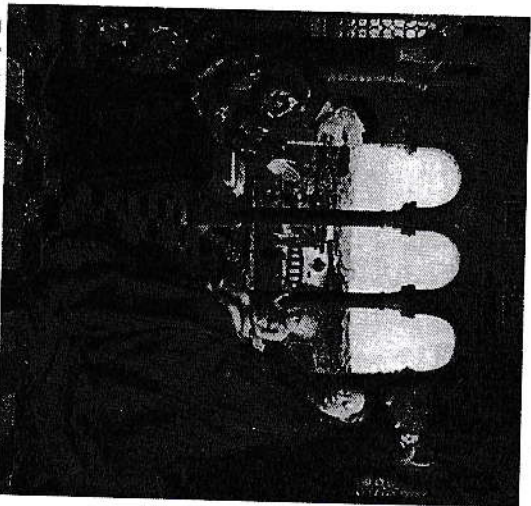
O'sha davrlarda Filippo Lippi, Botticelli, Michelangelo va Leonardo ishlarini ko'rib yurgan bo'lsalarda zamondoshlari Rafael chizgilarining mukammalligidan yomonda hayratga tushar edilar. Undagi nozik topilgan harakatlilar rassomning muqavvir sifatidagi mahoratining qanchalik yuksakligini ko'rsatib turibdi; e'tibor beramiz u o'zining yosh bolali Madama kompozitsiyasida umumiy shaklini ko'rsatish uchun harakatlilar ifodalaydi, hatto ularning hissiy kechimalarini bir necha joribador chizgilarida ifodalaydi.

Bir qarashda sezilmaydigan yengil chiziqlar biz o'ylagandan ko'ra ko'proq omzumunga ega. Undagi oddiylikni ko'chirish uchun harakat qilganda natija asliga quruganda ancha sayoz chiqib qolishi ham mumkin. Asl nusxa yoki sifati reproduksiyadan foydalanib nusxa ko'chirish orqaligina siz rassomning chizgilarini va tuslash jarayonini tushunib borasiz.⁵

Rangtasvir ishlashning sof flamand usulidan rassomlar faqat ikki asrdan kamroq foydalandilar, lekin juda ko'plab buyuk asarlar xuddi shu usulda yaratildi. Yuqorida tilga olingan rassomlardan tashqari Golbeyn, Dyurer, Perudjino, Rogir van der Vey-den, Klue va boshqa rassomlar bu usulda ko'plab asarlar yaratdilar. Qattiq taxtalarda, mustahkam gruntdarda bajarilgan bu asarlar har xil yemirlashlarga chidamligi, o'zining yaxshi saqlanishi bilan ajralib turadi.

Kartaning umumiy ko'rinishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan rangtasvir qatlamlidagi vaqt o'tishi natijasida o'zining uvalanishi va rangining o'zgarishiga sabab bo'ladigan oq bo'yogining yo'qligi sababli bu asarlar yaratilgan paytda qanday ko'rinishda bo'lsa biz hozir ham xuddi shu holatda ko'rishga myassar bo'lib turibmiz. Puxta bajarilgan surat, nozik hisob-kitob, bajarilish bosqichiga o'lib rioya qilish va sabr toqat hamda chidam - bu usuldan foydalanishning asosiy shartlari hisoblanadi.

⁴ Harrington Barber, Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts House, Chippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England, 2003/s-17
⁵ Harrington Barber, Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts House, Chippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England, 2003/s-26.

Jan van Eyk "Kansler Rolend madonnasi". 1435. Lavr. Parij.

Germaniya. Italyan rangtasviri bilan birgalikda salkam ikki asr mobaynida butun Yevropa san'ati taqdirini hal qilishi kerak bo'lgan yangi badiiy yo'nalish rangtasvirning flamand usuli qo'shni Germaniya davlati hududiga ham kirib keldi. Djordjo Vazari hatto Albrect Dyurer va uning o'rtnashdoshi Martin Shongauerni flamandliklar deb hisoblardi. Haqiqatdan ham ikki rassomning ijodini ham niderlandlarning ta'sirsiz tasavvur qilish qiyin.

Dyurer niderland rangtasvir texnikasi ta'siri ostida ta'lim olgan Gans Pleydenurning shogirdi Mixael Volgunmetdan ta'lim oldi. 1520-1521 yillar Niderland bo'ylab sayohatga chiqqan Nyurenbergning buyuk o'g'loni Mixael Volgunet flamand san'atini o'z joyida o'riganish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Nemislardagi flamand usulida ishlangan ilk asarlardan biri "Golgota Vesserfasov" kartnasi hisoblanadi.

Stefan Loxner asarlarida burgund-flamand usuli ta'siri yanada aniqroq seziladi. Niderlandiya bilan hududiy yaqinligi uchun ayniqsa Kyohn va Reyln daryosining quyi qismlarida flamand rangtasviri usulining ta'siri kuchli bo'ldi. 1445 yil Kyohn zodagoni Goddet fon den Vasserfas Rogira van der Veydenga hozirda ham Myunxen eski kartnalar galareyasida saqlanadigan Kolumbi mehrobi (boshqacha qilib aytganda "uch qirol mehrobi") asarini chizib berishi uchun buyurtma beradi.

Ispaniya. Shimoliyliklar rangtasvir texnikasining Valensiya, Kataloniya va Belear orollarini o'z ichiga olgan Aragon qirolligi davrida Ispaniyaga birinchi bor kirib kelganligiga guvoh bo'lamiz. Qiroi Alfons V 1431 yildayoq o'zining saroy rassomi bo'lgan Luis Dalmauni Flandriyaga jo'natgan edi. 1439 yil Bryuglik

rassom Luis Alimbrot (*Luis Alimbrot, Lodewijk Allynbrood*) o'zining butun ustaxonasi bilan Valensiyaga ko'chib keladi. Yan van Eyk o'zi 1427 yillari burgund delegatsiyalari tarkibida Valensiyaga tashrif etgani ham ehtimol qilinadi.

O'rta yer dengizida katta ahamiyatga ega bo'lgan markaz hisoblanganligi uchun Valensiya o'sha paytlarda butun Yevropa rassomlarini o'ziga jalb qilardi. "Internatsional ruhda" an'anaviy badiiy maktablar ko'p bo'lishiga qaramasdan bu yerda flamand usulida ishlaydigan va italyan uslubida ishlaydigan rassom ustaxonalari ham uchrab turardi. Bu yerda asosiy vakillari Bartolome Bernexo, Xayme Uge va Rodrigo de Osanalar bo'lgan "ispan-flamand usuli" deb nomlangan san'at yo'nalishi rivojlanib bordi.

Kastil qirolligida ham shimoliyliklar uslubini ancha erta boshlandi. Lekin mahalliy rassomlar har doimgi dubning o'rninga piniya (ignabargli daraxt turi) taxtalariga temperada ishlashni xush ko'rishardi. Kastiliya va Aragon rangtasvirining o'ziga xos tomoni oltin kukunlarini haddan ziyod ko'p ishlatishi va asarlarining naqshlarga boyligi edi.

Kastiliya Qirollari Ragera van der Veyden, Gans Menling va Yan van Eyklarining bir qancha mashhur asarlariga ega qilib qolishardi. Buning ustiga qirolicha Izabelning shaxsiy saroy rassomi ispan saroy rassomchiligida realistlik maktabiga asos solgan Xuan de Flandes bo'lib, u ham flandriyadan kelgan edi.

Nunyo Gonsalvesh. Avliyo Vinset mehrobi. (fragment) 1430 y.y. Qadimgi san'at milliy muzeyi, Lissabon.

Luis Dalmau. Taxtdagi Madonna. Fragment. 1445. Kataloniya milliy san'at muzeyi, Barselona.

Portugaliya. Portugaliyada mustaqil rangtasvir maktablari XV asrning ikkinchi yarmida saroy rassomi Nunyo Gonsalveshning Lissabondagi ustaxonasida vujudga keldi. Bu rassomning "Avliyo Vinset" asarida flamandriya usulining ta'siri seziladi.

Rossiya. Rossiyada ham Italyan usuli an'analari 18-19 asrlarda rus rassomlari tomonidan davom ettirilgan. A. Matveyev to'g'ri jigarang gruntlarda yarmisoyalar uchun kulrang bo'yloqlar bilan, V. Borovikovskiy kulrang gruntga, K.

Bryullov esa to'q jigarrang gruntlarga ishlagan. A. Ivanov ba'zi ranglavhalarida qiziqarli usullardan foydalangan. U shaffof moyli grunt bilan qoplangan och jigarrang yupqa kartonga tabiiy umbrani yashil oxra ranglar bilan ishlagan. Dastlabki suratni kuydirilgan siyenada chizib, eng to'q fon sifatida foydalanigan yashilimon jigarrang gruntga suyuq grizayda ishlab chiqqan. Ish lessirovka bilan tugatilgan.

Uyg'onish davri rassomlari: Yan van Eyk, Petrus Kristus, Piter Breygel va Leonardo da Vinchining asarlarini kuzatar ekannimiz, har xil mualliflar va har xil mavzudagi ishlarni bir xil - flamanacha ishlash usuli bog'lab turganiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

I.2. AMALIY MASHG'ULOTLAR

Ko'pgatlamli rangtasvir. Usta rassomlar ijodida bo'yoqlarning optik aralashirilishi.

Gruntning rangi va ahamiyati

Qadimgi rangtasvirda – qo'yilgan bir qator bo'yoq qatlamlari va grunt rangi bir-birining oridan ko'rinish rangdorlik effekti xususiyatini berardi. Shu tariqa grunt ham muhim mazmun kash etadi. Grunt rangi ustidan qo'yilgan bo'yoqlarning rangi yorug'lik va kartaning rangdorlik effekti yarashta chiqib kelishi zarur.

Rangtasvir kompozitsiyasida yorug'lik ko'proq bo'lganda oq gruntini, chuqur soylar ko'p bo'lganda to'q rangli gruntini talab qiladi. Och rangli gruntlar unga yupqa surkalgan bo'yoqlarga iliqlik beradi, lekin kartinadagi chuqurlikni yo'qotadi; to'q grunt esa bo'yoqlarda chuqurlikni aks ettirish imkonini oshiradi; sovuq tusli to'q gruntlar sovuqlik hissini beradi. Och gruntida chuqurlikni aks ettirish uchun soylarga to'q jigarrang ranglar qo'yiladi; kuchli yorug'lik to'q gruntida oq bo'yoqni yetarli darajada ko'proq ishlatis bilan chiqariladi. Oq gruntga harir bo'yoq surkalib rangli grunt hosil qilinshi yorug'likni so'ndiradi, shuning uchun uni juda to'q qilish tavsiya etilmaydi; rangli bo'yoqlardan qilingan gruntlar aksincha, yorug'likni qaytarish xususiyatiga ega bo'lganligi uchun to'qroq tusda olnsa ham bo'ladi. Iliq ranglarga xos inson badani rangiga yaqin och gruntlar quyuv, to'q sovuq tuslar uchun yaxshi qo'llaniladi. Qalin sovuq tusli bo'yoq surib chiqilgandan keyingina yorqin qizil grunt ustida sovuq tuslarni hosil qila (misol: ko'k) olish mumkin. Balchiq rang hamda boshqa to'q tusli gruntlar oq bo'yoqlar bilan to'yintirilib tayyorlanishi zarur. Har xil maqsadli rangtasvir uchun ishni yengillashtiradigan, vazifani bajarish tezligini oshirishga xizmat qiladigan ma'lum bir rangli gruntni tanlash kerak bo'ladi. Gruntlar ichida och kulrang grunt ko'p tomonlama qulay bo'lib, u barcha bo'yoqlar uchun bir xil to'g'ri keladi va bo'yoqlarni o'ta qalin surkab ishlashni talab qilmaydi.

Oq gruntga xomaki bo'yoq berish

Gruntning oqligini saqlash uchun surat alohida chizib olinib, keyin xolstga kalka qog'oz yoki zamonaviy kompyuter vositalari orqali ko'chiriladi, undan keyin xolstdagi suratning soyasi va yarim soylari eng yorug' joyini hisobga olgan holda

kerakli darajada harir jigarrang bilan (chuqur soylalarda qalin bermasdan) bo'yab chiqiladi. Ma'lum to'q ranglarga mo'ljallangan hamma joylar, u issiq yoki sovuq rang bo'lsin o'sha jigarrang bo'yoq bilan tayyorlanadi. Masalan: ko'k va yashil ranglar, bu rangning to'q yoki ochligiga qarab har doim yupqa qilib quyuv yoki sovuq holda surkaladi. Yaxshilab quritilgandan keyin tempera yoki moybo'yoqda shakl oq yoki qora ranglarda jigarrang shu'la tushib turgan joydan tashqari hamma joyda bu bo'yoqlar ostidan yengil ko'rinish turishiga erishgan holda tugatiladi. Kartinadagi ifodalanaotgan tana rangi, umuman barcha och joylar shunday ishlantib, faqat to'q joylarda esa jigarrang bo'yoq qoldiriladi. Suratni rangda ishlaganda bo'yoq shakli bo'yicha yaxlit rang surtmalarida beriladi. Keyin ushbu ustidan yana jigarrang surkaladi va bu shakl butunlay anqilamaguncha shunday grizayl usulida davom etadi.

Grizayida xomaki bo'yoq surkash asta-sekin, yumshoq bosqichlarda olib boriladi, bu yerda soylarni ochroq, yorug' joylarni esa to'qroq olish qoidalari rilya qilinadi. Kompozitsiyani keyinchalik kerak bo'lsa shu tuslarda tugallashni hisobga olib asl lokal rang-tusi topilishi zarur. Agar yuqorida aytib o'tilgan usulda bajarilgan yuzaga ranglarni yedirib (lessirovka) berilayotgan bo'lsa ostingi qatlamlarda yorug'lik sezilari darajada och tusda beriladi.

Kulrang gruntga xomaki bo'yoq berish

Agar och kulrang grunt ustidan ishlanaotgan bo'lsa, natijada buyumlarning soyalar, balki ularning to'q rangli joylari ham harir jigarrang bilan bo'yab chiqiladi. U qurigandan keyin yorug' joylar oq bo'yoq bilan yengil o'tiladi; kulrang grunt yarim soya sifatida qoldiriladi. To'q kulrang gruntli xolstda soya joylarda gruntning rangi qoldiriladi, yorug' joylar va yarim soylar esa oq rangni u yoki bu darajada ishlatis bilan yopiladi.

Rangli gruntga xomaki bo'yoq berish

Grunt rangining haddan tashqari bo'rtib chiqishini susaytirish maqsadida rangdor to'q tusli gruntga xolis tus beradigan xomaki rang bilan yopiladi, undan keyin o'sha joyning asl rangi beriladi. Masalan: quyuv qizil gruntga yashil – kulrang tusdagi xomaki rang surkaladi va h.k...

Rangtasvir

Oppoq gruntli xolstdagi yorug' joylar va yarim soylarga xomaki bo'yoq berib chiqiladi. Bu ranglar ishning tugallangan holatiga qaraganda sezilari darajada ochroq tuslarda beriladi. Soylarning xususiyatiga qarab, keyingi lessirovka hisobga olgan holda ularni ham shu tuslarda ishlantadi, yoki neytral tuslarda qoldiriladi, keyinroq ularni yedirma usulida ishlab chiqiladi. Jigarrang tusda tayyorlangan xolst ustidan ishlaganda esa keyingi lessirovkada ishlash kerakligini hisobga olgan holda ishlab boriladi yoki birdan kompozitsiyadagi buyumlarning rangiga yaqin ranglarda ishlab borib "alla prima" usulida tugatish ham mumkin.

To'q tusli buyumlar uchun mo'ljallangan joylar (mato ranglari va h.k...) da jigarrang ustib tushning yarim kuchida berib boriladi. Qurigandan keyin xuddi shu rangning natifi, suyuq rangida yedirma usulida bajarilib, yuzadagi chuqurlikni aks ettirish mumkin. Kulrang va boshqa to'q rangli gruntlarda yorug'lik grizayl

usulida narsaning rangiga yaqin tuslarda, oq bo'yolni kerakli darajada ishlatilgan holda bajariladi, yarim soyalarda gruntning asl (neytral) rangi qoldiriladi. Och kulrang va boshqa neytral gruntlarda jigarrang soylar yoki reflekslari bilan, yoki neytral tuslarda keragi qaratib qoldirib ishlanadi.

Lessirovka

Rangtasvir yaxshi qurigandan keyin umumiy qoidalar asosida bajariladigan lessirovka usulida ishlanga o'tiladi. Bu usulda ishlanar ekan beriladigan tusni darhol o'z kuchida berish shart emas, chunki katta miqdorda surtalgan bo'y oq bir tekisda yoyilmaydi. Ranglarni to'g'irlash asl rangdan ochroq tusda beriladi, undan keyin bu joylar suyuq bo'y bilan yana bir yengil o'tiladi. Kulrang yuzaning yengil yuqqa bo'y oqlari qurimasdan turib, shu'larga ham ishlov berib boriladi.

U yoki bu buyuk rassomlarning ishlaridan nusxa olinar ekan, u bajaragan va qo'llagan texnikni yaxshilab tushunib olish kerak. Yana shuni ham esdan chiqarmaslik kerakki, qadimgi rassomlar shablon bilan ishlagandan ancha yiroq edilar. Har bir san'at ustadasi umumiy qoidalariga rioya qilgan holda, uni o'zicha o'zgartirib, unga o'zining didi, qarashlarini olib kirgan.

Shuni yaxshi bilish kerakki, bo'y oqlar vaqt o'tigan sari yuqpalashtir boradi, qalin bo'y oqlar surtmalarida bajarilgan rangtasvir ham ko'pincha suyuq ishlanganday tuyuladi. Yillar o'tishi natijasida ranglar yuqpalashtirib, bo'y oq ostidagi sovuq tusli grunt rangining ko'proq tus bo'lib ko'rinadi. Ba'zi holatlarda qadimgi davrda aksincha soylar sovuq tus bo'lib ko'rinadi. Ba'zi holatlarda qadimgi davrda yaratilgan rangtasvirning asosiy prinsiplariga zid ravishda soylarni sovuq tus egallagan, sarg'aygan yorug' joylarda esa iliq tusga kirganligi ham uchraydi. Bu muholazardan shunday xulosa qilish mumkinki u yoki bu qadimgi rangtasvir bilan tanishish jarayonida bu xususiyatlarni esdan chiqarmaslik zarur.

Xulosa

Bu mashg'ulotimizda usta rassomlar ijodidagi ko'pgatlamli rangtasvir jarayonida bo'y oqlarning optik aralashirilishini ko'ramiz.

Ularning asatlarida foydalanilgan rangi gruntlar va ularning rangtasvir ishlatidagi ahamiyatini bilib oldik. Oq, kulrang va rangli gruntlarga xomaki bo'y oq berish, rangtasvirni lessirovka usulida ishlatish usulini o'rganib chiqdik. Bu olgan bilimlarimiz ko'pgatlamli rangtasvir asatlaridan nusxa ko'chirganimizda, ularning ishlatish texnikasi va texnologiyasiga rioya qilish hamda ishini to'g'ri ketma-ketlikda bajarishimizga yordam beradi.

Mustaqil ish uchun vazifa: Tasviriy san'at texnologiyasiga oid maxsus adabiyotlarni mutolaa qilish; Usta rassomlar ko'pgatlamli rangtasvir asatlaridan nusxa ko'chirish jarayonida rangli gruntlarga rangtasvirni lessirovka usulida ishlatish usulida bo'y oqlarning optik aralashirilishini mashq qilish.

Nazorat savollari

1. Ko'pgatlamli rangtasvirida rangli gruntlarning ahamiyati qanday?
2. Xomaki bo'y oq rangli gruntlarga qanday beriladi?
3. Rangtasvirida lessirovka usulida ishlatish qanday bajariladi?
4. Ranglardagi kontrastlikni qanday tushunasiz?
5. Kompozitsiyadagi o'zaro munosabat ta'rifini ayting?

6. Qaysi ranglar asosiy ranglar hisoblanadi?
7. Qatlamda tez bajariladigan chizgilar qanday ataladi?
8. Rangtasvirida eskizlar nima uchun kerak?
9. Rangtasvirida shakl nimani ifodalaydi?

Rangtasvirida ishlatishning har xil usullari

Temperada rangtasvir ishlatish

Yellitilgan bo'y oqlar va tempera o'zining har xil turlari bilan XV asrgacha rassomlar uchun eng ma'qul va ommabop rangtasvir ashyosi hisoblangan. Tempera bo'y oqlarida ishlatishning asosiy usullari:

- 1) bo'y oq aralashmasining oldindan tayyorlab olinishi;
- 2) kartinadagi ma'lum bir yuzaga tuslarni qo'yish va tusning toza chiqishini ta'minlash maqsadida qo'yilgan bo'y oq chetini oldingi qatlam rangi bilan yodirib qo'yish yuborish. Bunday ishlatish kechki flamanlar usuli sanalib, shu jumladan Rubensga ham tegishli;
- 3) Qadimdan to'lorione va Tisian davrigacha amalda qo'llab kelingan bo'y oqlar yuqqa holatida surkab ishlatish;
- 4) Qadimdan qat'iy prinsiplar asosida qo'llanib kelinadigan usul - rangtasvirida soylarni harir va iliq tuslarda ishlatish yoki ularga qarama - qarshi qo'yilgan xamirsimon rang surtmalari holatida sovuq tuslarda ishlatish;
- 5) Bo'y oq ichkidagi oldin qo'yilgan bo'y oq rangi yoki grunt rangining ko'rinib turishiga erishish maqsadida ranglarni yuqqa suyuq holda (harir parda ostidan ko'ringani kabi) ustma - ust qo'yish usuli.

O'rin asrlarda yashab ijod qilgan nemis rassomlarining temperada ishlangan rangtasvirida asosan oq grunt qo'llanilganligini ko'rish mumkin. Ularning asatlarida rangtasviridagi bo'y oq qatlami 2-4 ta qatlamdan iborat bo'lib, unda oldin qo'yilgan ranglar va gruntning keyingi rang ostidan ko'rinib, hayratlanarli darajada ranglarning optik aralashuviga erishilgan. Shunday qilib qalin xamirsimon holdagi qo'yilgan qizil rang ustidan yuqqa ko'rish bo'y oq qo'yilib undan to'q jigarrang tus hosil bo'lishiga erishilgan. Neytral - kulrang hosil qilish uchun o'sha qizil rang ostidan harir yashil rang qo'yilishi bilan erishilgan. Shaffof sarig' rangni yorqin qizil rang ustidan qo'yib zang'ardok rang hosil qilingan. Tillarangni ifodalash uchun issiq bargrangni qalin qo'yilgan qizil (kinovar) ustiga qo'yilgan. Bundan keyingi to'q sarig' ustidan qizil (kinovar) qo'yish, tillarang va uning ustidan shaffof jigarrang qo'yish bilan ham hosil qilishgan.

Rangtasvirida ishlatishning aralash usuli

Temperada rangtasvir ishlatishni yengillashtirish maqsadida unga moy bo'y oqlar qo'shib ishlatishgan. Shunday qilib tempera moy bo'y oq qo'shib ishlatiladigan o'ziga xos rangtasvir usuli paydo bo'ldi. Avvalga moy bo'y oq temperada boshlangan ishini tugatish oldidagi lessirovka qilib ishlatish uchun, keyinchalik esa tempera moy bo'y oq uchun faqat xomaki bo'y oq berish uchunгина ishlatiladigan bo'lib qoldi.

Rangtasvirning "alla prima" usuli

Butun bo'yoq qatlami faqat bir qatlamdan iborat bo'lgani uchun texnik jihatdan rangtasvirning bu usuli eng yaxshi usuli sanaladi. O'rtacha qalinlikdagi bu bo'yoqlar tez quriydi, gruntlangan xolstning keyinchalik yoritib ketish xavfi kam bo'ladi hamda vaqtlar o'tsada bir tekis yuqqa bo'yoq qatlamining asl holatidagi softligi saqlanishiga sabab bo'ladi. Och har xil tusdagi rangli xolstlarni ishlatish rangtasvirning bunday usuli uchun maqsadga muvofiq bo'ladi. Rangtasvirning bu usulida xolstga oldindan tasvirni chizib olish talab qilinmaydi va ko'pincha rassomning kasbiy tayyorgarligi yoki ish usuli va rangtasvirga qo'yilgan vazifaga qarab birdan rangda ishlab ketishi mumkin. Agar tasvirni chizib olish juda muhim bo'lsa, unda ham ko'mir bilan yengil qoramasi chizib olishi mumkin. Bo'yoqlar va gruntning tozaligiga erishish uchun tasvir avval alohida qog'ozda chizib olinib, keyin xolstga ko'chiriladi. Kartinani ho'liqida bo'yoqlar qurib ulgurmasdan rangtasvirni tugatish uchun sekin quriydgan ko'knor, yong'oq va kungaboqar moyi aralashtirilgan moybo'yoqlardan foydalanish mumkin. "Alla prima" usulidagi rangtasvirida ishlab rassom naturada nimani ko'rayotgan bo'lsa (rang, shakl, yarang' soya va h.k...) bir martaning o'zida uni o'z kuchida qo'yib tugatish vazifasi qo'yiladi. Bunday rangtasvir ishlab jarayonida har bir tusni ko'rinayotgan to'qligida yengil va aniq qo'yish, ranglarni palitrada uzoq qorishmay yarim quyuv bo'yoqlar surtmasi holida bajarish mumkin. Ishning boshida uni tugallash bosqichiga nisbatan soyalarni ochroq va ilqroq, yorang' joylar esa aksincha to'qroq va sovuqroq tusda bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Eng kuchli yorang' va soylar rangiga kompozitsiyaning eng oxirgi tugallash bosqichida ishlanadi. Rangtasvir bajarlar ekan skipidarda mo'yqalam bilan ishqalab bo'yoqlar akvarel bo'yog'i kabi suyuq holda eritilib ham ishlatishi mumkin. Kompozitsiyani bunday ishlabda ranglar bir tekis yopilib, shaklining hajmiga ishlanmasdan tasvirning keng umumiy effekt berishi asosiy vazifa qilib qo'yiladi. Keyingi bosqichda rang berish rang surtmalarini quyuv xamirsimon holda qo'yib ishlanadi.

Amaliy vazifa: Ko'pqatlamli ishlab usulida rangtasvir ishlab. (Portret)

Moybo'yoqda portretni ishlab bosqichlari. Moybo'yoq bilan niderland usulida ishlovchi tanqli amerikalik portretchi rassom Scott E. Bartner (1960) ishlab namuna. Scott Bartner portret ishlab bo'yicha mutaxassis darajasiga ko'tarilgan iste'dodli rassom sanaladi.

Moybo'yoqda eski niderland rassomlari usulida real portret ko'rinishlarini ishlab bu oson vazifa emas. Scott ning texnikasi bu naqat nazardan qaraganda juda ajoyib. Lekin buni niderland rassomlarining standart ishlab usuli deya olmasak ham, uning kartinalarida asosiy ishlab usullarini kuzatish mumkin. Quyida uning ishlab jarayonida tasvirga olingan rangtasvir ishlab bosqichlari namoyish etiladi. Batafsilroq tanishishni hohlasangiz uning vebsaytiga kirib uning ijodi bilan tanishishingiz mumkin. Rassom vebsayti: www.bartner.nl

Xolstni ishlab tayyorlash. Har qanday rangtasvirida xolstni ishlab tayyorlash rassom uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ish yakunida yuqori natijaga erishish uchun nima bo'lishidan qat'iy nazar siz albatta qanday o'lgandagi xolst tanlash,

qanday rang surtmasi yoki ranglar gammasidan foydalanishni oldindan rejalashtirib olishingizga to'g'ri keladi.

Rangtasvir bivosita ashyolar yordamida bir necha bosqichlarda yakuniga yetkaziladi. Oddiy ranglavhadan farqli o'laroq mukammal asar - maqsadga erishish uchun gruntning ustiga ilk rang qo'yish, muhim qismlarga bo'yoqda bir necha qatlamlarda ishlov berishdan to'eng so'ngi yakuniy rang surtmalari qo'yishgacha bo'lgan ko'p bosqichli ish jarayonini o'z ichiga oladi. Ranglavhada asosan rangli grunt yuzasidagi rangdorlik xususiyatidan ko'proq foydalaniladi. Rangtasvirida rang tayyorlash optik ranglar hosil qilish (qo'shimcha kontrastlikka erishish) bilan o'ynalib olib boriladi.⁶ Rangtasvirni boshlab jarayonigacha xolst ko'plab yuqqa qatlamlardagi gruntlar bilan yopib olingan bo'lishi zarur. Kuydirilgan umbrada yuzga butunlay bir tekisda yopib olinib, yaxshilab quritiladi. Keyin har bir qatlamlarda kuydirilgan umbrada shaffoflikni saqlab qolgan holda yengil va yuqqa qatlamlardagi yuz model chiqarib olinadi.

Mo'yqalam bilan bo'yoqlarning xolst yuzasiga to'g'ri va o'z joyiga qo'yilish, bo'yoqlar to'yinangiligi yoki xiraligi, rangning dadil, jarangdor yoki o'ta ishonchsizlik bilan qo'yilishi, rangning jonligi yoki ortiqcha ishlab olinganida o'ta siyqasi chiqib ketganligi rangtasvirning yakuniy yechimi uchun juda muhim sanaladi. Rangli yuzaga oq bilan ishlab o'tish rassomga palitrada ranglar tayyorlash bilan bir vaqtning o'zida xolst yuzasida optik rang o'zgarishlari yordamida qo'shimcha kontrastlar hosil qilish imkoniyatini beradi. Eritilgan bu rang effektlari ijodkoridagi kashfiyotchiilik hissinu kuchaytiradi.⁷

Portretni bosqichma-bosqich tasvirlashni jarayoni.

⁶ Suzanne Brookler The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. s. 49

⁷ Suzanne Brookler The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. s. 26

1 bosqich: Avvalo portret tuzilishini qurib olamiz.

2-bosqich: chiziqlar Eski Golland Van jigarrangi bilan kuchaytirib chiqilgan.

3-bosqich: Tigan va Flake oqini aralashtirib yuzga qatlamlarda yuzga rang berib boshalaymiz.

4-bosqich: Peshanani eng quyuc rangda ifodalang. Shunday qilib tomashabin e'tibori shu nuqtaga qaratiladi.

Portretidagi eng jonli qism ayolning chap ko'zi bo'lib turibdi.

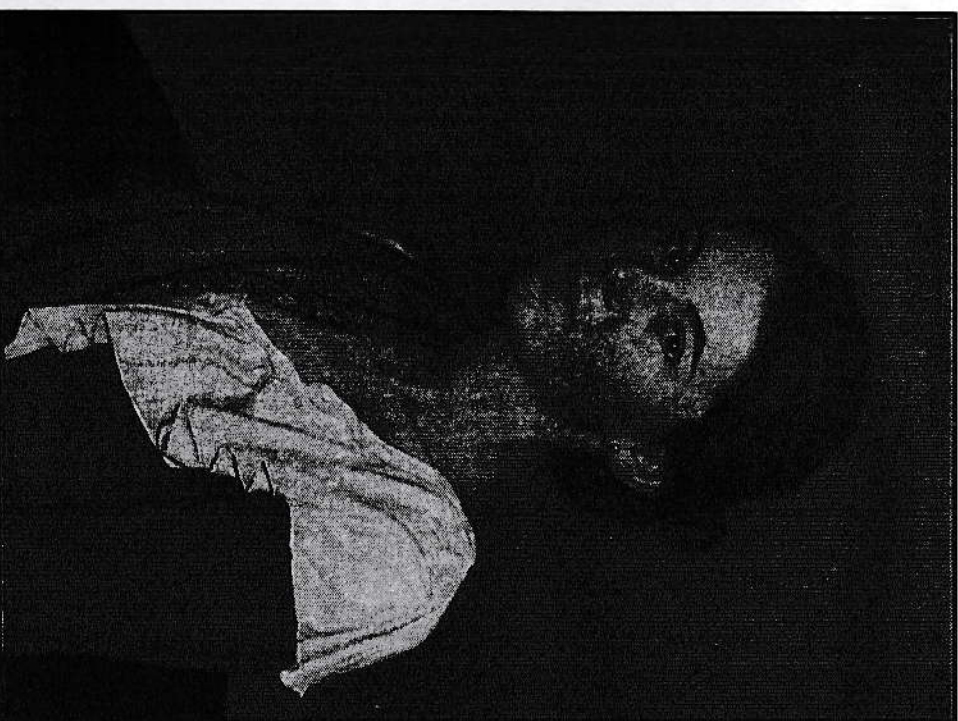
Sochga rangli bo'yloqlarni qo'shib boshlaymiz.

Kobalt ko'k, qizil va kuydirilgan siyenani aralashtirib ko'ylakni bo'yab olib qamiz. Endi bu rang qatlamini butunlay quriguncha qo'yib bering.

Portretning yakuniy bosqichi

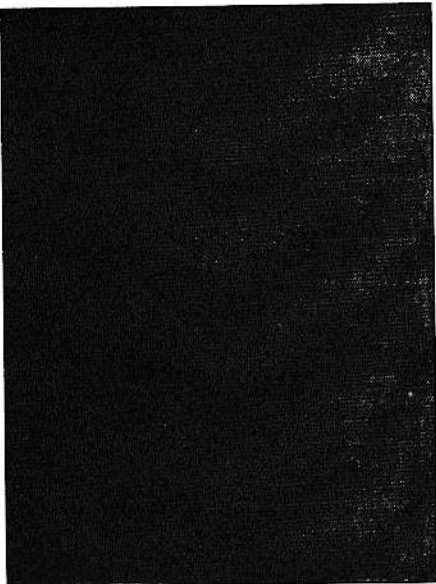
Amaliy vazifa: Ko'pgatlamli ishlash usulida rangtasvir ishlash.
(Yalang'och gavda)

Dastlabki xomaki tasvirini ishlash

Tasvirni boshlashning ilk bosqichi grunting rangi, uning tarkibi va rangdagi xomaki rang berish usuliga qarab turli grafitk ashyolarda (qalam, ko'mir, sangina va h.k...) bajarilishi mumkin. Ilk qalamtasvirini alohida qog'ozda bajarib, yelimli yoki emulsiyali gruntinga akvarel, tempera yoki moyli gruntinga tez quriyadigan suyuq eritilgan moybo'yqda xolstga ko'chirib olish tavsiya etiladi. Ishga bunday yondashish xolstdagi grunt rangi tozaligiga erishish, bundan tashqari qalam, ko'mir va h.k...da chizish, o'chirish, to'g'irlash ishlarini bajarganda mato yuzasini qotishidan asraydi.

Dastlabki xomaki bo'yog berish Kartina dastlabki

xomaki bo'yog berish bundan keyin uning ustidan qo'yiladigan keyingi bosqichdagi qo'yiladigan ranglar uchun dastlabki poydevor vazifasini o'taydi. Xomaki bo'yog'ni har xil bo'yog'larda berish mumkin. Agar akvarelda bajarilsa, grunt emulsiyasi bo'yishi kerak. Shuningdek akvarel fagat kichik

hajmdagi asarlardagina qo'llaniladi, bundan tashqari ustidan lak surkalgan akvarel bo'yog'i tusi, moybo'yog' tusidan juda farg' qiliadi. Shuning uchun akvarelda bajarilgan xomaki bo'yog' ustidan butunlay moybo'yog' bilan yopib chiqilishiga to'g'ri keladi. Temperada bajarilgan xomaki bo'yog' ustidan lak surkalgandan keyin moybo'yog'ga nisbatan yorqinroq va jozibalroq bo'yib ko'rinadi. Rangtasvir ishlayotganda bunt albatta hisobga olib qo'yish kerak.

Temperada bajariladigan xomaki bo'yog' suyuq va albatta yuqa holda surkalishi lozim.

Moybo'yog'da ishlashdan oldin xolst yuzasini 4 foizli jelatin eritmasi bilan, keyin rangsiz lok bilan yopib chiqish kerak bo'ladi. Bir necha kun o'tib, lok qurigandan keyin moybo'yog'da ishlashni boshlash mumkin. Moybo'yog'da dastlabki xomaki bo'yog' berish

yelimli yoki yarim yelimli gruntlarda bajariladi. Gruntning rangi har xil: oq, kulrang, shuningdek har xil och to'qildagi rangli gruntlar ko'rinishida bo'yilishi mumkin.

Efir moyi, skipidar, neft va h.k... lar bilan suyultirilgan moybo'yog'ning xolstga ishqalab surkalishi rangtasvirda dastlabki xomaki bo'yog' berishning ko'p va umumli qo'llaniladigan usuli hisoblanadi. Bo'yog'ning yuqqa qatlarni bilan

haridmadagi shakl, umumiy kompozitsiyaning koloriti aniqlab olinadi. Agar bo'yog' tez quritilgan bo'yog'lar turkumiga mansub bo'lsa, bu usulda ishlash tezlikni talab qiliadi.

Dastlabki xomaki bo'yog' berishda mashhur rassomlar kompozitsiyadagi shakl, alohida bo'ylarni joylashtirish, qurishga butun e'tiborini qaratib, uni rangtasvirning dastlabki qorallama varianti deb hisoblagan. Koloritga kelsak, xomaki bo'yog' berish uning uchun kerakli asos bo'yib xizmat qiliadi va unga tayangan holda ish oxirida kartinadagi o'zaro uyg'unlik yaratiladi. Rangtasvirdagi xomaki bo'yog' berish jarayoni mumkin qadar kompozitsiyaning tugallanish bosqichini ko'zdan qochirmagan holda olib borilishi kerakligini talab qiliadi. Ko'p qatlamli rangtasvir ishlash uchun qadimdagi mashhur rassomlar yuqori darajada e'gallagan optikaniy oddiy qonunlarini yaxshi bilish juda muhim.

Masalan: to'q rangli gruntlarga iliq tusli ranglarni berish grunt yuzasi ustidagi bo'yog' tusining iliqlashishiga sabab bo'ladi; sovuq tusning ustiga iliq ranglarni va aksincha iliq tuslar ustiga sovuq ranglarni qo'yilga iliq ranglar iliqdigi, sovuq ranglar sovuqligi jihatidan kuchsizlanib borishini ko'ramiz.

Birinchi qatlam qurib bo'lgandan keyingina bo'yog'ning ikkinchi qatlamini berishga o'tiladi. Xomaki bo'yog' temperada berilganda u boshqa bo'yog'lardagiga qaraganda tezroq tayyor bo'ladi.

Agar kerak bo'lganda qaytadan xomaki bo'yog' berilgan yuza yaxshilab tozalaniib, maxsus kurakcha yoki jilviroshlar bilan siliqlanadi. Bu jarayondan keyin xomaki bo'yog' surkalgan xolst nam doka bilan tozalaniib, keyin yaxshilab quritiladi. Tekislab, tozalangan, siliqlangan yuzada avvalgi qatlamdagi qurigan moybo'yog' qatlarni bundan keyin surkaladigan bo'yog'larni o'ziga singdirishi uchun oq bo'yog' qo'shilgan moy bilan artib chiqiladi.

Moy o'rniiga skipidar bilan aralashtirilgan suyuq va iliq holdagi venetsiya terpentini (balzam) yoki lakning skipidarda eritilgan suyuq aralashmasi bilan ham yopib chiqilishi mumkin. Rangtasvirda bo'yog'larni suyultirish ham tarkibida efir moylari mavjud bo'lgan loqlar yordamida bajariladi. Rangtasvirda ishlashning keyingi ikkinchi bosqichida rang berish lessirovka usulida bajariladi yoki bo'yog'lar yuqqa qatlarda qo'yiladi. Bu yerda bo'yog'larni surkashning qadimiy prinsiplariga rioya qilinib, rangtasvir uchun lok yoki quyultirilgan moylar ishlatiladi.

Rang surtmalarini qo'yish va yedirib ishlash (lessirovka)

Kompozitsiyadagi moybo'yoq va boshqa bo'yoqlarda eng oxirgi to'q va yorqin rang-tusni hosil qilish jarayoni uchun yuqqa, suyuq va yarim suyuq qatlarning yedirma usulida surkalishi lessirovka deb ataladi. Suyuq va yuqqa yedirib surkalgan ranglar tasvirning mayda shakl bo'laklari va soya yorug'iga ta'sir ko'rsatmay taqat pastki qatlamdagi rangning nafis, yorqin ko'rinish hosil qilishiga olib keladi. Yarim quyug yedirib ishlashda esa tiniqlik darajasiga qarab shakl mayda bo'laklariga sezilarli ta'sir qilishi mumkin. Ranglarni yedirib ishlashning har xil usuldagi rangtasvir kompozitsiyalarda qo'llash mumkin, lekin bu asosan maxsus xomaki bo'yoq berib tayyorlangan gruntlarda yaxshi natija beradi. Bu holda xomaki bo'yoq berish usuli tasvirning tugallangan holatiga mo'ljallanib nisbatan yorug'roq yoki sovuqroq bo'lishi mumkin va keyingi yedirib ishlangan rang qatlarni ostki qatlamdagi och va sovuq ranglarni kuchliroq tuslar ko'rinishiga olib keladi.

Ranglarni yedirib ishlash usulida quyidagi qoidalar rivoj qilinib kerak bo'ladi:

- bo'yoqni suyultirish uchun tabiiy yoki quyultirilgan holdagi moylar, moyli loklar ishlatiladi;
- bir xildagi rangning o'zi yoki boshqa ranglar bilan aralashirilgan holda yedirib ishlashni mumkin;

- yorqinroq va kuchliroq tus hosil qilish va yorqin bo'yoqlarni so'ndirish maqsadida ham bo'yoqni yedirib ishlash usulini qo'llash mumkin;

- tus bo'yicha yedirib ishlangan rang qancha suyuq bo'lsa shuncha och ko'rinishda bo'ladi;

buning ustiga gruntovka ham och bo'lishi kerak.

Mana shu yuzada esa to'q tus hosil qilish uchun to'q va quyug bo'yoqlarda yedirib ishlashni;

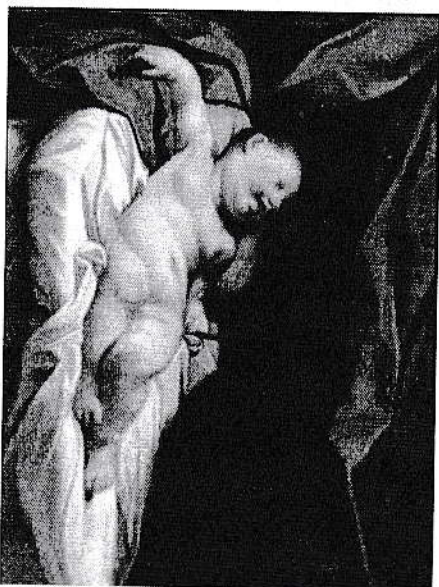
- rassom oldiga qo'ygan maqsadiga qarab ranglarni yedirib ishlash bir mara va ko'p maralab ustma-ust surkalishi mumkin;

- suyuq bo'yoqda yedirib ishlanganda bo'yoqni bir tekisda surkash mo'yalam, ipak mato parchasi, qo'l kafi va h.k.lar bilan surkash orqali bajariladi.

- quyug tayyorlangan bo'yoqni esa keng va yumshoq mo'yalam (fleys) bilan surkash orqali maqsadga erishish mumkin;

- yedirib ishlangan bo'yoqlarni yaxshilab quritish lozim;

- bo'yoqni keragidan ko'p yedirib ishlanganda rangtasvir qorayib ketadi;

- buzib qo'yilgan bo'yoq qatlamini yumshoq non mag'zi va paxta yordamida tozalash mumkin;

- ranglar yedirib ishlanganda oldindan silliqilantib tayyorlangan xomaki bo'yoq berilgan gruntovka ustiga yaxshi yopishadi.

Bo'yoqdagi yedirib ishlangan rangtasvir optika qonunlariga asosan if'otoddiy to'yinanglik va jarangdorlik bilan bo'yoqlarga o'ziga xos chiroq baxsh etiladi. Yedirib ishlangan bo'yoqlar tarkibiy tuzilishi tufayli yorug'likni so'ndirish xususiyatiga ega. Shuning uchun nurni so'ndirishdan ko'ra ko'proq qaytaruvchi bo'lgan alla prima texnikasida ishlangan kartinalarga yoritish uchun nisbatan kuchliroq yorug'lik berilishi talab etiladi. Jilosiz, yaltiramaydigan bo'yoqlarda eritish mumkin bo'lgan fazoviylikni yedirma usulida ishlangan rangtasvir bera olish qiyin. Bu usulda berilgan rang tuslari oldinga chiqib ketadi, shuning uchun osmon ko'rinishlarini bo'yoqlarda yedirib ishlamaydi. Shuningdek yarim yedirib ishlash usulini yarim quyug qatlamda ham qo'llasa bo'ladi.

- optik asosdagi och yarim suyuq bo'yoq tuslari to'q yuzaga surkalganda quyug tusning rangdagi nozik farqlarini beradi;

- shu tusedagi oq yuzaga berilgan iliq rangdagi nozik farqlanadigan tuslarni beradi; Masalan: buyuk rassomlar inson tanasi rangtasvirini ishlashda jigarrang to'q gruntga yarim suyuq och bo'yoqlar berish bilan kulrang tuslarni hosil qilishgan.

Ko'p qatlamli rang qo'yish usulini qo'llab rangtasvir asari ustida ishlashni davom ettirish. Tugallanish bosqichida asardagi mayda bo'laklarga ishlov berilib, nurni shakli aniqlanadi. Shu bilan birgalikda shuni ham esdan chiqarmaslik kerakki, rangtasvirida ramziylik, hissiyot va ruhiviyatga ko'proq urg'u berilib, maunda rassom o'zining noyob fikri, shaxsiy dunyogarasini va o'zligini namoyon qila olishi muhim ahamiyatga ega⁸. Surtdagi kamchilik ma'ruza qismida ko'rib o'tilgan qoidalar asosida tuzatilib chiqiladi. Tugallanish bosqichidagi umumlashtirish ishlari bajariladi.

Rangtasvir ishlash uchun materiallar

Tubalar va bankalarda kukun kuchi va sifati ar xil darajada bo'lgan keng ko'lamdagi moybo'yoq turlari mavjud. Moybo'yoqning eng sifatli bu professional rassomlar uchun chiqarilgan bo'yoqlar sanaladi. Bu bo'yoqlar talablar uchun chiqariladigan bo'yoqlarga nisbatan mustahkam va yorqin kukunlardan tayyorlanadi, shuning uchun ulardagi yopuvchanlik xususiyatlari va yaltirashi kuchli, shu bilan birgalikda uzoq muddat o'z ranglarini o'zgartirmaydigan xususiyatga ega. Rassomlar uchun bo'yoq xarid qilay ekanisiz, ulardan keraklisini tanlang.

Tavsiya qilinadigan bo'yoqlar:

Quyida berilgan ranglar standart bo'yoqlar turiga kiradi. Limon sarig'i, kumush to'q qizil, sarg'ish yashil, Berlin lazuri, alizarin, sariq, qora fil suyagi, titan

⁸ Ivanova Brooker The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipilli Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015, s. 41

oqi, ultramarin, tabiiy umbra, kuydirilgan siyena, tabiiy siyena, oxra, viridian yashili. Bu bo'yoqlarni xarid qilargan ekansiz, rangtasvirida ishlash uchun yetarli bo'lib, mavjud bo'yoqlardan ikki yoki undan ortiq ranglarni aralashtrish yo'li bilan hohlagan ranglarni tayyorlab olishingiz mumkin. Eng ko'p ishlatiladigan bo'yoqlarni, masalan oq titan bo'yoqni katta tubada sotib olish bilan o'z mablag'ingizni tejashingiz mumkin.

Rassomlar uchun moybo'yoqlarning qurishi qo'yilgan bo'yoq surmasi yuqqa yoki qalinligiga qarab bir necha kundan bir necha haftalargacha cho'zilib mumkin. Tarkibida alkid bo'lgan bo'yoqlar an'anaviy moybo'yoqlarga nisbatan uzoq vaqtda quriydi, shuning uchun plenenda ishlash uchun juda qulay hisoblanadi. Tarkibida suv bilan aralashadigan moy bo'lgan moybo'yoqlar qurishi uchun ozroq vaqt ketadi.

Xulosa

Bu mashg'ulotimizda fon va buyumlar rangiga qarab rang reflekslarini izlash va tasvirlash, umumiy rang muhitini ba juda murakkab vazifa hisoblangan bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan bir necha kontrast ranglarni o'zaro uyg'unlikda ifodalashni bilib oldik.

Bu vazifalar orqali sizda rang va uning tuslarini idrok qilish qobiliyatlari, bir guruhdagi ranglar qatoridan ularning bir-biridan farqini (ilq va sovuq) topish ko'nikmalari paydo bo'ldi.

Turi natura obektlari yoki narsalarning asosiy umumlashtirilgan dog'lar orasidagi ranglar munosabatini aniqlash, natura obektini yaxlit ko'rish va katta asosiy ranglar dog'ini aniqlashni o'rganib oldingiz. Bu vazifamizni keyingi mashg'ulotlardagi uzoq muddatli (vaqt bo'yicha) buyumlarining hajmi shakllarini puxta ishlov berib ishlashga doir vazifalarga o'tish uchun tayyorgarlik bosqichi bo'ldi desak adashmaymiz.

Mustaqil ish uchun vazifa: Mustaqil uy-ro'zg'or buyumlaridan tashkil topgan soddada natyurnortni tuzish va akvarelda turi texnologiyalarda tasvirlashni o'rganishga oid masbqlar bajarish.

Nazorat savollari

1. Bir urinishda ishlab tugatiladigan rangtasvir usuli nima?
2. Soya-yorug'lar ko'lamini ayting?
3. Xromatik ranglarga qanday ranglar kiradi?
4. Rang kontrastlari deb nimaga aytiladi?
5. Rangtasvirida palitra nima uchun kerak?
6. Axromatik ranglar qanday ranglar?
7. Xromatik ranglarga qanday ranglar kiradi?
8. Qanday ranglar hosila ranglar deb ataladi?
9. Buyum tekisligi deb nimaga aytiladi?

II.1. SHARQ MINATYURA RANGTASVIRI

O'rta asrlarda eron va o'rta osiyo hududida rangtasvirning rivojlanishi

Zamonaviy oliy ta'limda shaxsni shakllantirishda ulkan ma'naviy ozuqa va badiiy tarbiya berishda tasviriy san'atning ahamiyati katta. Go'zallikni his qilish, yuqori estetik didni shakllantirish, milliy san'at muvaffaqiyatini, tarixiy obidalar, jonajon tabiatimizning go'zalligi va boyligini tushunish va uning qiyomatini baholay olishni ilk bolaligidan tarbiyalab

borish kerak. Madaniy me'roslar vositasida tarbiyalashda milliy madaniyatimizga tegishli eng yaxshi san'at asarlarini o'rganishga tayyanish lozim. Xalq milliy an'analari asosida yaratilgan minatyura asarlari biz uchun ma'naviy, ruhiy, tarbiyaviy maktab

vazifasini o'taydi. Uning ma'naviy, estetik mazmuni badiiy ijodiy tarbiyaga ijobiy ta'sir qiladi. Biz quyida O'rta Osiyo va Eron hududida minatyura rangtasviri san'atining rivojlanishini ko'rib chiqamiz.

O'rta Osiyo va Eron hududida X asr oxirida Firdavsiy tomonidan "Shohnoma" poemasi, XII asrda Nizomiy Ganjaviyning "Xamsa", XIII asrda Sa'diyning "Bo'ston" va "Guliston" asarlarining yaratilishi, XIV asrda Amir Xusrav Dehlaviy, Hofizning ko'plab doston va g'azallar minatyurachi musavvirilarni ilhomlantirib, bu hududlarda minatyura rangtasvirining yuksalishiga qo'narib olgan o'ziga xos usulida yozilgan ajoyib poemalari dunyoga kela boshladi. Ularning ulkan adabiy asarlari Eron va O'rta Osiyoda ko'plab minatyura namunalari shakllandi va gunkirab o'sdi. Bu maktablarning eng ko'zga ko'ringanlari Sheroz, Tabriz, Isfaxon va Hirotda joylashgan edi. XIII - XIV asrlarda Forsning poytaxti Sheroz madaniy hayotida ulkan yuksalishlar ro'y berdi.

Bu shoir Sa'diy, Kermani va Hofiz Sheroziyar davri edi. Poeziya bilan bir qatorda minatyura san'ati ham gullab yashnadi. Bu davrdagi minatyurachi musavvirning eng ulkan yutug'i "Shohnoma" poemasi chizilgan illyustratsiyalar edi. Sherozda bu ish bilan ko'plab musavvirlar guruhini shug'ullanar edi. XIV asrdagi Sheroz minatyura maktabi kompozitsiyalardagi simmetriyalik, devoriy naqshlar bilan uyg'unlik, suratlarining qo'polliigi, kompozitsiyadagi odamlar qomatining juda katta qilib tasvirlanishi, tillarag, qizil va sariq tuslarning ko'pligi bilan ajralib turardi. Suratlar matnlar atrofiga ramka ko'rinishida chizilardi.

Sheroz maktabi Eron va O'rta Osiyo minatyura san'atiga ham o'zining katta ta'sirini ko'rsatdi. Nizomiyning "Xamsa" asariga ishlangan minatyuralar Sheroz maktabining eng cho'qqisiga chiqqanligiga misol bo'la oladi. Umumiy kompozitsiya va undagi mayda bo'laklar tasviridagi aniqlik, ishonchi chiziqdar va tugallanganlik hamda g'oyaviy uyg'unlikka e'tibor berilardi.

XIII asr oxirida Rashiddin Tabrizda manuskriptlarni bezash va yozish uchun musavvirlar va hattotlarni to'playdi. Shu davrdan Tabriz minatyura maktabi paydo bo'ldi. Ilk Tabriz maktabi Sheroz minatyura maktabidan ancha farq qilardi edi. Tabriz armanlar ko'p istiqomat qiladigan qismida joylashganligi uchun unda sharq uslubini vizantiya-arman rantsavir usuli bilan qorishib ketgan edi. XIV asr 30-40 yillarida "Shohnoma" asari mavzularida (ayniqsa dramatik sahnalar) ajoyib minatyura asarlari paydo bo'ldi. XV asrda Amir Temur tomonidan Bog'dod va Tabriz shaharlari istilo qilinganidan so'ng ko'plab ustalarining ko'chib kelishi natijasida Tabriz va Sheroz minatyura rangtasvir ishlash usullari bir-biriga yaqinlashdi.

Ko'plab ustalar Movorounnahr poytaxti Samarqandga yoki Sheroz hokimi Amir Temurning nevarasi Sulton Iskandar saroyiga ko'chib kelishdi.

Yangi joylarda musavvirlar bir

Sulton Muhammad maktabi va'tili, *Shahnameh* "Chargon o'yini", 1524 y.

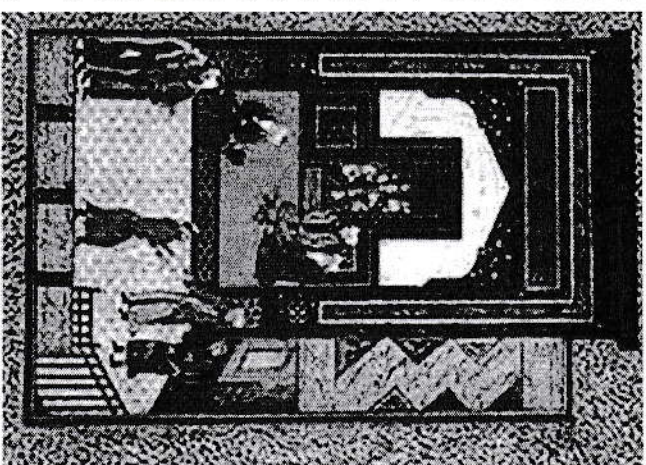
tomondan bu joylarda avvaldan mavjud bo'lgan usullarda ishlab, g'olib tomonning dildiga moslashishga harakat qilishsa, ikkinchi tomondan o'z Vatnlarida o'rganagan usullarni qo'llashga majbur edilar.

XVI asrda Eron va O'rta Osiyoning barcha hududida poeziya juda ham ommalasib ketdi va minatyura san'atini yangi mavzular bilan boyitdi. Bu esa rangtasvir maktablari gullab-yashnashining boshlanishi edi. Cheklangan qog'oz yuzasida oldida hovlisi bilan saroy, ichki bog' va interyer bo'laji ko'rinishlari kabi muvakkab sahnalar va manzaraning ustalik bilan tasvirlanishi Tabriz minatyura maktabi rivojlanishining eng yuqori cho'qqisiga chiqqanligidan dalolat beradi.

Musavvirlar me'moriy inshootlar, manzaralarni sinchkovlik bilan tafsilotlariga tasvirlar edilar. Inson qomatlari endi faqat turg'un holatda emas, harakatlar bilan boyigana nisbatan tabiiyroq ishlana boshlandi. XVIII asr birinchi yarmida Safoviyalar sulolasi hokimiyatga kelishi bilan Tabriz maktabida juda katta yuksalish kuzatildi.

Musavvirlar mahalliy an'analarga tayanib, Yaqin O'rta Sharq maktablari musavvirilari yig'ilgan tajribalar asosida minatyura rangtasvirini yangi usullar bilan boyitdi. 1522 yil Sulton Muhammad, Mirza Ali, Og'a Mirak, Mir Said Ali, Hediqbek Alshar va boshqa usta musavvirilar faoliyat ko'rsatayotgan saroy kunbuxonasiga boshliq etib tayinlandi. Tabriz maktabi musavvirilarining asrlarda rangtasvir va dekorativ san'atining uzviy bog'langanligini kuzatish mumkin. Manzara faqat shartli fon vazifasini emas, balki kompozitsiyaning ajralmas qismi sifatida talqin qilinadi. Obrazlarning haqqoniyliigi va janrdagi tafsilotlarga qiziqish ortdi, maromidagi topilgan ranglar uyg'unligi bilan avvalgi ishlardan farq qilardi edi. Tabriz maktabidagi kitob minatyuralari bilan birgalikda alohida qog'ozlarda kompozitsiyalar (ayniqsa, taniqli yosh bolalar tasvirlarini) chizish ham udumga kiran boshladi. Safoviyalar hokimiyati poytaxtining Kazvinga keyin Isfahonga ko'chirilishi sababli Tabriz minatyura maktabi ijodkorlari ishlarda paseysish boshlandi.

XV asrning birinchi yarmida Temuriylar davlati poytaxti Hiroida

Kamolidin Baxrod Mashraqda olimlar suhbat, *Shahnameh* "Bo'ston" asariga chizilgan surat.

Puso Abbosiy "Corus"

ajralib turar edi.

Hirotni musavvirilar asosan odamlar tasviriga katta e'tibor berib, ularni o'rab turgan sahna kompozitsiyani to'ldiruvchi oddiy bezak sifatida qarashgan. Yorqin ranglar va nozik chiziqlarda bahorda bog'dagi gullayotgan daraxtlar, ariqlar bo'ylab yangi chiqqan ko'kaltlar va maysalar tasvirlangan manzara, islami va geometrik naqshlar bilan bezatilgan me'morlik obidalari — bu hammasi kompozitsiyadagi asosiy hodisalarga dekorativ fon xizmatini o'taydi.

Hirotni minatyura maktabining eng mashhur vakillaridan biri Kamoliddin Bezzodning ijodiy asarlarining ko'pchiligi Joniy va Navoiy she'riyatiga ta'sirida yaratildi. Bezzod minatyuralarda aynan insonning kundalik turmush tarziga ko'proq e'tibor beradi. Uning asarlari natijasida Hirotda minatyura san'ati haqiqiy gullab-yashnadi. Behzodning ustozlari Mirak Naqosh, Qosim Ali, Xo'ja Muhammad Naqosh va Shoh Muzaffarlar Hirotni maktabi vakillari edilar.

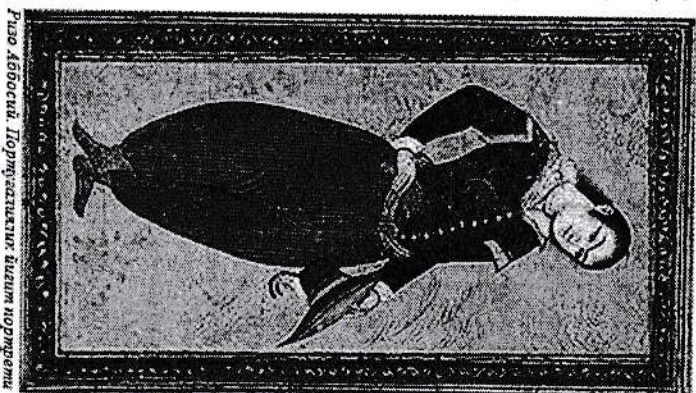
Yangi minatyura maktabi paydo bo'ldi, unga Tabriz va Sherozdan yetuk musavvirilar jalb etildi. Amir Temur Hirotni istilo qilganidan so'ng 1410 yillarda saroy qoshida kitob qo'lyozmalari ustaxonasi tashkil etilishi bilan bu badiiy maktabning boshlanish davri, 1507 yil Shayboniyxon tomonidan Hirotni istilo qilinishi bilan uning tugallanish davri belgilanadi. Hirotdagi shahar va feodal madaniy hayotining rivojlanishi minatyura san'atining yuksalishiga yaxshi shart-sharoitlar yaratdi. Mahobatli rangtasvir va amaliy san'at bilan ustubiy jihatdan bir xil bo'lgan kitob illyustratsiyasi qo'lyozmani bezashda katta ahamiyat kasb etadi. Hirotni minatyura maktabining ilk davrlaridayoq ishlatiladigan musavvirning yuksak mahorati, inson qonini tasvirlashdagi ishonchilik va kompozitsiyaning murakkabligi bilan

Isfaxon minatyura maktabi XV-XVII asrlarda shoh Abbos I davrida shakllandi. Bu maktab uchun xarakterli mu'ayyad bilan och tushi tasvirlar tashkilining rivojlanishida dastgohli minatyuraning (alohida qog'ozlarda) paydo bo'lishi katta ahamiyatga ega bo'ldi. Unda kitob illyustratsiyalari bilan birga alohida qog'ozlarga ishlanib al'bom holatiga keltirilgan portret va janrli kompozitsiyalar paydo bo'la boshladi. Isfaxon minatyura maktabi avvalgi barcha Hirotni maktabi vakillari uchun xarakterli bo'lgan rangdorlik va tekisliklarga e'tibor berish sezilarli darajada o'z ahamiyatini yo'qotib boshladi. Yangi tushlarda mu'ayyad erkin bag'irladigan, shakllarga hajmdorlik va harakatlarga boylik baxsh etadigan mahorat bilan ishlatilgan suratlar asosiy ahamiyatga ega bo'la boshladi.

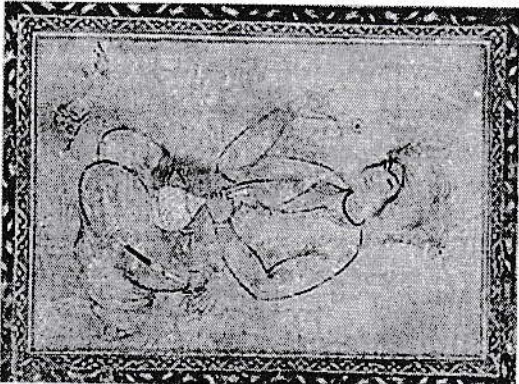
Shu bilan birga Isfaxon minatyura maktabida fon va kiyimlardagi naqshlarni ishlatishda tillarang tushlarning keng qo'llanilishi, mayda bo'laklarga nozik ishlov kabi an'anaviy belgilar saqlanib qoldi.

"Cho'kka tushib o'tirgan yigit" asari XVII asr Isfaxon minatyura maktabi uslubiga yorqin misol bo'la oladi. Isfaxon minatyura maktabining shakllanishida muhim musavvir Rizo Abbosiyning ishtiroki katta bo'ldi.

Rizo Abbosiy fors minatyura uslubiga yangi mavzularni olib kirdi. Minatyura asarlarida yarim yalang'och ayollar, nozik bolalar, sevisganlar muavzalar "Shohnoma", va "Hamsa" muavzalar mavzulari bilan almasha boshladi. XVII asrda Rizo Abbosiy asarlari boshqa musavvirilar ijodiy o'lcholari uchun katta ahamiyatga ega bo'ldi. Ko'pchilik musavvirilar o'z uslublarini topish uchun bu davrda Rizo

Puso Abbosiy. Portret yigitining yuzi

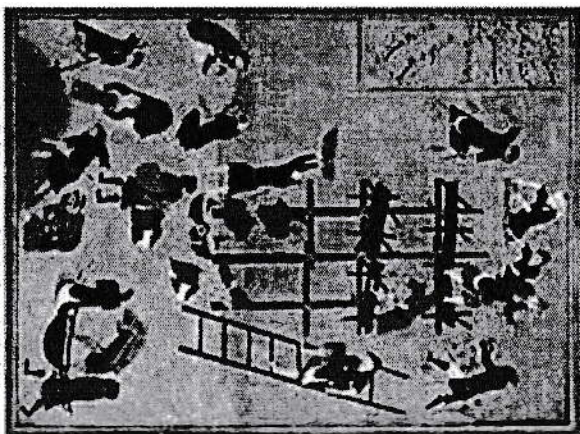

Puso Abbosiy. Yigitning yuzi

Abbosiyning asarlaridan nusxa ko'chirib uning usulini o'rganishar edi.

XVII asr ikkinchi yarmida Muhammad Qosim, Afzal al Husayn, Muhammad Yusuf, Muhammad Ali Muin Musavvir ishlarida miniyuradagi figuralar kattaroq, manzaralar nisbatan haqoniyroq tasvirlana boshladi.

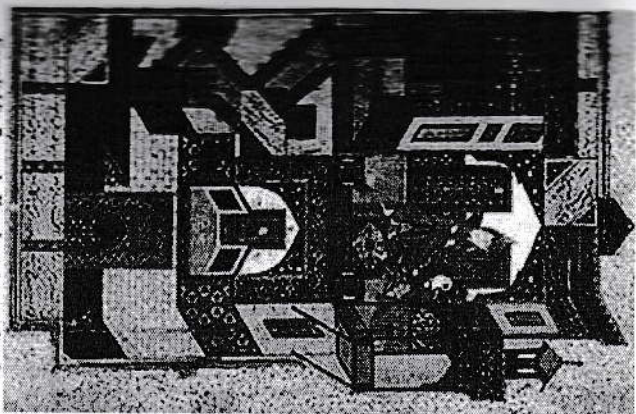
Bu davrda tadbirkor savdogarlar va chet el elchilari Eronga Yevropa san'at asarlarini olib kira boshladilar. Fors musavvirilari uchun bu chizishning yangi texnikalarini olib keldi. An'anaviy rangtasvir yevropa tasviriy san'at usullari bilan qo'shib bordi. 1670 yillarda yevropa rangtasvir usuli ta'sirida yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Bu yo'nalishda Muhammad Zamon, Aliquli-bek, Jabbar va boshqa musavvirilar ijod qilishdi. Ular o'z asarlarida xristian mifologiyasi mavzulari va inson yuzi va kiyimlarini yorug'-soyalar bilan ishlash, manzara ko'rinishlarida chiziqli va fazoviy perspektivalardan foydalana boshladilar. XVIII asrga kelib "yevropalashgan" usul ommalashtirib ketdi.

Kamoliddin Behzod "Machit qurilishi"

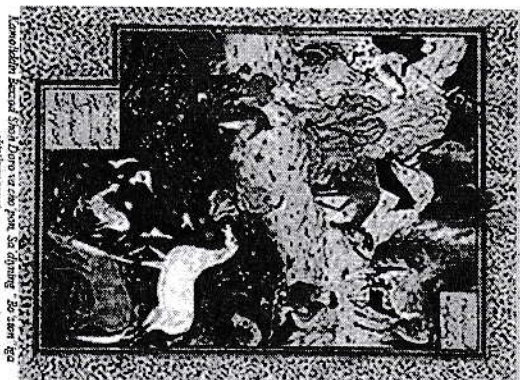
Minatyura rangtasvirida ishlash texnikasi

Minatyurachi rassomning asardagi kompozitsiya ishlash bosqichlari, usuli, ifodalash vositasi, uning uzviyligini belgilashda, asarning bajarilish izchilligini yana bir bor aniqlash kerak bo'ladi. Ta'kidlab o'tilgandek izchillik tizimi ijodning boshlanishi va an'analari, qonuniyati va asl nusxaligining o'zaro bog'liqligini aniqlaydi. Shunday qilib muallifga tegishli asl nusxa an'anasiga muvofiq yangilik an'analardan tashqariga chiqib ketmasligi kerak. Me'ros qilib olingan an'analarga muvofiq rassom kompozitsiyani rivojlantiradi va takomillashtiradi.

Kamoliddin Behzod "Yuzug'a to'g'ri qurilishi"

boshlanishida Hirot va Tabriz minatyura namunalari boshlig'i. Behzod o'z davrining mashhur minatyurachi musavviri. Uni "Shoq Raheti" deb ham atashadi, u no'fiylik g'oyasi va rang ramzlarini berish uchun o'ziga xos geometrik usulda tasvirlash metodini yaratdi. Uning ta'siri natijasida 15 asr oxiri Xurosonda va XVI-XVII asrlarda Movorounnahrda no'fiylikka asoslangan rangtasvir miniyuralari paydo bo'ldi. "So'fiylik" (mavvof dunyosini bilishni, aniq kundalik hayotni, insonning dunyo va koinot, zamon va makon, lahza va abadiyat, hodisa va muhayyat haqidagi tushunchalari bilan bog'liq qarashlarni o'zida aks ettiradi.⁹

Kamoliddin Behzod "Shon Dono sarraf pon. So'fiylik - Bo'roni qurilishi"

Kompozitsiya yaratishda uning asl nusxaligi va yangilik maydoni xuddi o'sha - o'tmishda ishlab chiqilgan kompozitsiya tizimini rivojlantirish va murakkablashtirishdan iborat.

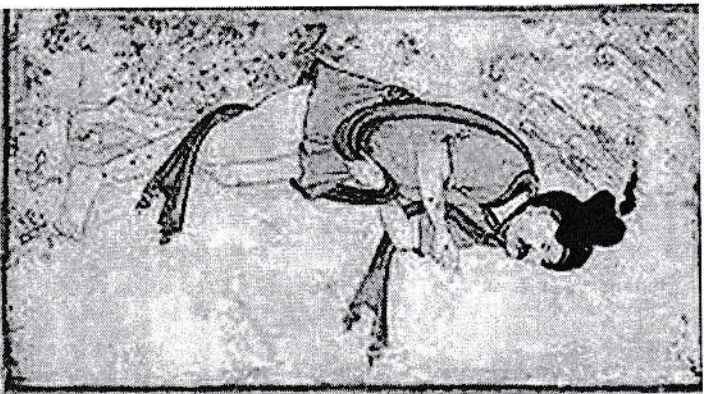
O'rta asrlar minatyura rangtasviri uchun sevishtanlarning qasrda yoki qasr yonida, tabiat qo'ynida uchrashuvi, shohning qabulxonada yoki tabiat qo'ynida viqor bilan saroy ayonlari qurshovida elchilarni qabul qilishi, jang sahnalari, qasrlarning qamal qilinishi, ov sahnalari kabilar kompozitsiya tizimi uchun xarakterli hisoblanardi.

Minatyura rangtasvirida kompozitsiya masalalari qanday qonunlarga asosan hal qilinishiga Kamoliddin Behzodning ijodi yaqqol misol bo'lib xizmat qiladi.

Kamoliddin Behzod (1455-1536) -

Temuriylar davri oxiri Sato'viylar davri

⁹ Behzod G.C. Compton M.C. Maneyron Y.H. Panshap. Tashk. va tashk. - T.: "Fon va texnologiya", 2015. 71

17-asr asr Buxoro. Hovuzning pastosi. "Tajavuz"

chiqdi. Bu XVI asr boshida Buxoro va Tabriz minatyura san'atiga ham o'z ta'sirini o'tkazdi.

Bexzod ijodi manzarani aniq tasvirlash, inson va hayvonlar gavda harakatlarning haqqoniy va jonli ifodalaniishi bilan ajralib turadi.

Kompozitsiya tuzishda u ham o'tmishdoshlari tomonidan me'ros bo'lib qolgan an'anaviy tizimdan foydalanib o'ziga xos asarlar yaratdi. Bu asarlar "o'zining tugallanganligi, kompozitsiyaning mukammalligi, qahramonlarning jonli tasvirlanishi, asardagi g'oyaviy fikrning kengligi" bilan ajralib turadi.

Tasvirlanayotgan mavzularni kengaytirgan holda Bexzod o'ziga ajralib turadigan kompozitsiyalarida borliqning fazoviy kenglikni mohirona ifodalash bilan birga ko'plab yangi qahramonlar obrazlari, me'moriy inshootlar bo'laklarini olib kirdi. Shakllarni aylana, oval holda joylashtirib, gavda holati va ma'nodor hatti-harakatlar yordamida kompozitsiyadagi ichki harakarni kuchaytiradi. Bexzod kompozitsiyalari o'ziga xos bo'lib, undagi personajlarni shunday joylashtiradiki, natijada kartina fazoviy jillyuziya paydo bo'ladi. Kenglik hissinii tug'dirish uchun kishilarning hatti-harakatlari, holatlari ham juda katta ahamiyatga ega. Bexzod

ifodadagi kompozitsiyalarda kenglik va borliqni ifodalash uchun me'moriy inshootlardagi pestloqlar, minbarlar, yon devorlari, ko'priklar, ayvonlar, shayponahlar kabi kompozitsiyaning boshqa unsurlari ham mohirona ifodalangan.

17-asr asr Buxoro. "Qushlar mag'izati". "Atorning shu nomi".

Bexzod minatyura ranglasvir kompozitsiyalari tugallanganligi, mukammalligi va ranglar uyg'unligi bilan o'z yechimini topganligini ko'raniz. Bu o'rinda avvalo me'moriy bezaklarning ranglarga boyligini aytib o'tish mumkin. Bexzod o'ziga xos bo'yoqlar yordamida ranglarning har xiligi, turli-tuman juziy o'zgarishlari, ko'zni olar darajadagi tilla ranglarning ko'p ishlatilishi bilan ranglar uyg'unligiga erishgan. Tomashabinning diqqatini jalb etish uchun asardagi asosiy qahramonlarni bo'yitib ko'rsatib, atrofdagi bir tekis rangli silhetlarni butun kompozitsiya bo'ylab joylashtirib, asarning tugallanganligiga erishardi.

Shunday qilib Bexzod ijodi o'tmishdagi rassomlar ishlab chiqqan minatyura tipajlaridan chiqqan minatyura tipajlaridan har bir bo'laklarning o'zaro muvozanatini yuksak darajada aniqliklar kiritdi. K. Bexzodning beqiyos iste'dod egasi ekanligini tasdiqlaydigan, kompozitsiyadagi personajlarning muvaffaqiyati to'g'ri holati va harakatlarning katta aniqlik bilan tasvirlanishi, minatyura san'atiga yangi mavzular olib kirishi minatyura janridagi yana bir yangiligi bo'ladi. Ranglasvirga u o'zining yangi mavzularini olib kirdi. Uning minatyuralari ommakab lekin ularda o'ta tushunari, rangdorlik juda kuchli lekin aniqdigi bilan to'g'ri qildi. O'rta asr minatyurasining shartlilik belgilarini saqlagan holda odamlar va minazara ko'rinishlarini o'z kuzatishlari asosida jonli, obrazli qilib tasvirlaydi. Uning asarlaridagi odamlar turg'un holatda emas, u tabiiy va aniq harakat va holatlarni bera olgan. Bu Sharq minatyurasi uchun katta yangilik edi.

Zamonadoshlari tomonidan yuqori baholangan uning ishlari nafis, jozibali chiziqchalar, rangga boyligi, odamlarning jonli harakat va holatlari bilan ajralib turadi. Tafsilotlarigacha aniq tasvirlangan ko'plab personajlar ishtirokidagi kompozitsiyalarni tez tez yomna yon ikki varaqda tasvirlanganligini kuzatish

mumkin. Sa'diyning "Bo'ston" asariga ishlangan "Yusufning" (1488), Nizomiyning "Layli va Majnun" (1494-95), "Yetti go'zal" asarlariga ishlangan minatyuralari, Sulton Husayn va Shayboniyxon portretlari Behzodning eng mashhur asarlari sanaladi.

Eron minatyura maktabi namoyondalari

Sulton Muxammad (1470—1555 y.y.)

oxiri), minatyurasi rassom, Tabriz minatyura maktabi boshlig'i. Og'a Mirakning shogirdi. Shoh kutubxonasida ishlagan va shoh Taxmaspa I ning badiiy tarbiyasi bilan ham shug'ullangan. Sulton Muxammad Hofizning "Devon", Firdavsiyning

"Shohnoma"

Nizomiyning

"Xamsa"

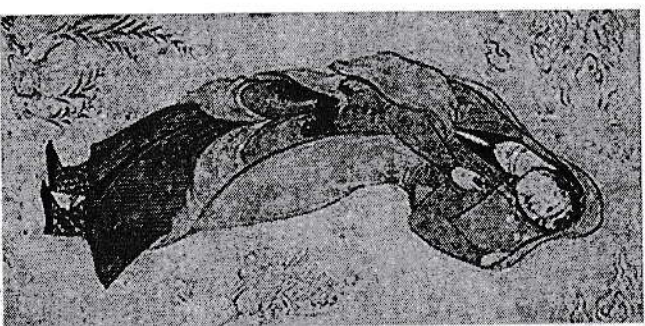
asarlari ga suratlar hamda alohida mavzuda minatyuralar ishlagan.

Kompozitsiyadagi harakat va o'zaro nozik uyg'unlik, koloriting dekorativligi, manzara, odamlar va hayvonlar harakati va holatini tasvirlashdagi aniqlik va jozibadorlik uning asarlari ga

xos. Musavvir kKo'plab minatyura portretlari, g'ilam uchun ov manzaralari tasvirlangan eskizlar bajaradi, zargarlik bilan

Rizo Abbosi. Qariya portreti

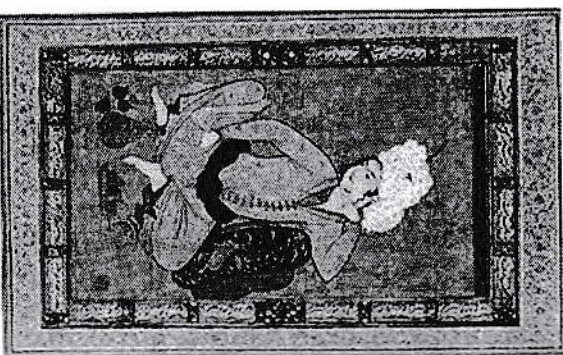

Rizo Abbosi. Xalar kuygan ayol

shug'ullandi.

Rizo Abbosi (1587-1629) — Isfaxon minatyura maktabi yetakchi va talanti musavvirilaridan biri, saroy musavviri Kali Ashgorning o'g'li, taniqli rassom Musinning shogirdi hisoblanadi. O'rtdan badiiy talim olganidan keyin yoshligidanoq shoh Abbos I saroyida musavvir bo'lib ishladi. Ko'plab janri sahnalar va portretlar (cho'ponlar,

68

Abbosi. O'tirgan bola

dehqonlar) ishlati, kamroq illyustratsiyalar uning minatyuralarida saroy ayonlari, nozik gavdali o'smirlar, shuningdek safavyilar davriga xos impresionistik usulida bog'langan dehqon va cho'ponlar portretlarini ko'rib mumkin. Tabriz maktabi minatyurachisi Muhammadiyning rangtasvir usullari ta'sirida Abbosiy poetik kompozitsiyalardan gavda siluetlari shaklini ifodalag'i ko'rinishlardan ajratib turgan bo'lg'i va yengil chiziqlar, chuqur ichki hiyojatlarga boy o'ta nafs portretlar yaratishiga sabab bo'ldi. Tus o'zgarishlari yomaloq o'tkir chiziqlar shakllar plastikasini, aniq omlit bilan bog'liqligini ifodalaydi.

Musavvir Muin (1617-1708) Rizo

Abbosiyning shogirdi, 17 asrning eng iste'dodli va semahsul ijodkorlaridan biri.

Musavvirning ko'p ishlari qo'lyozmalarga, birinchi navbatda "Shohnoma" asarlariga illyustratsiyalardan iborat (1690 yillar mobaynida "Shohnoma" asariga 21 ta illyustratsiya ishlati). Uning ilk ijodida Rizo Abbosiya taqdidni kuzatish mumkin, lekin keyinchalik o'z shaxsiy usulini yaratdi.

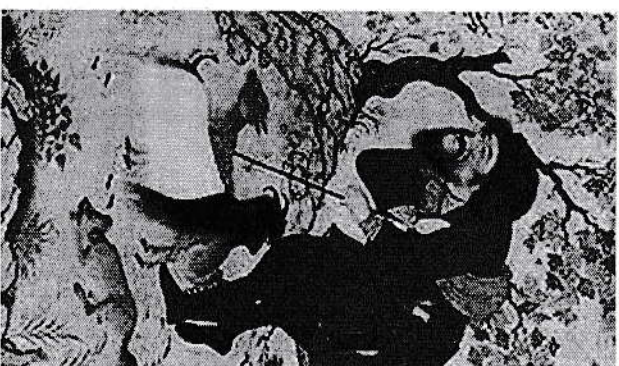

Musavvir Muin. Nay chalayotgan bola

Musavvirning "Fleyta chalayotgan o'smir" (1676 yil), "Sulton Itmad al Doul portreti", "Zarg'aldog rangli ko'ylakdagi o'smir" asarlari eng mashhur minatyura kompozitsiyalari hisoblanadi.

O'rta asrlarda bir siyosiy davlat qo'l ostida bo'lgan xalqlarda ijodiy jarayon va madaniyat ham bir biriga chambarchas bog'liq edi. Madaniy aloqalar, bir joyda yashab, bir joyda ijod qilish bu hudud minatyurachisi rassomlari tasvirlash tili, badiiy minatyura chizishning texnik usullari haqida bizgacha yetib kelgan juda kamchilik

69

Rizo Abbosi. Cho'pon

qo'lyozmalardan (Sulton Ali Mashxadiy, Siroj-as-sutur XVI asr., Do'si Muhammad Xareviy, Kolat-yexneveran Qozi-Axmad-Kurniy, Guliston-ye Xuner XVI asr., Sodiq-bek Afshar, Ganun-os-sovar XVI asr.,) va tugallanmagan minatyura asarlarini kuzatib, uning bosqichlari va bajarilish jarayonini ko'z oldimizga keltirishimiz mumkin.

O'ylangan kompozitsiyaga birinchi qoralama suv shimdirilgan mo'yqalam bilan berib chiqilgan. Qurigandan keyin suvli izlar ustidan qizil yoki qora siyoh bilan chizib chiqilgan. Bu jarayon qalamgiri – mo'yqalam yurgizish deb atalgan. Nireng deb atalgan bu tayyor kontur chiziq kraxmal (yoki un) yelimi va tuxum oqi bilan yopib chiqilgan. Keyin kontur chiziq yaltiratib pardoziyangan. Bunda ishqalab qizish natijasida berilgan rang va uning sifati buzilmasligi uchun yengil suv sachratib turilgan.

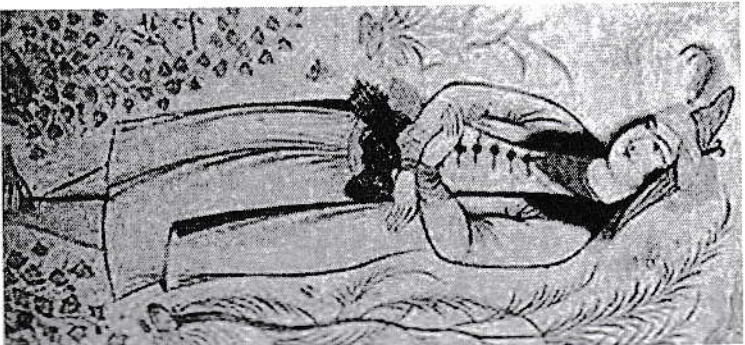
Undan keyin ostidan yengil chiziqlar ko'rinib turgan ohorlangan yuzaga bo'yoqlar surkala boshlangan. Kontur chiziqlar orasiga rang berilar ekan, avvalo kompozitsiyaning mayda bo'laklari uchun fon vazifasini o'taydigan katta yuzalar butunlay bo'yab olingan. Bunda rassom olingan rang bilan har bir shakldagi bir xil ranglarni bo'yab olib, keyin boshqa rangdagi buyumlarni bo'yashga o'tgan. Ba'zan kompozitsiyadagi ba'zi joylar va buyumlar tillarang yoki kumush rang bilan yopib chiqilgan. Shuning uchun kompozitsiyada tilla yoki kumush ranglar ishtirok etsa, avvalo bu ranglarga ishlov berilib keyin bu yuzalar ohorlab chiqilgan.

O'rta asrlarda musavvirlar damshuy va miyanshuy kabi ikki xil texnik usullardan foydalanishgan.

Ikki usul ham juda yoqimli va yaxshi.

Birinchi damshuy, keyin esa miyanshuy. Agar mevali daraxt guli kabi naqshli larini ishlash kerak bo'lsa damshuy, aksincha fanni ishlashda miyanshuy usulini qo'llash mumkin bo'ladi. (12.47).

Birinchi usul – bu mo'yqalam uchi bilan ishlash. Bu usul to'qdan ochga yengil o'tishni ifodalaydigan kompozitsiya bo'laklarini tushlashdan iborat.

Riza Abbasi. *Guzin shahzodasi*

Ikkinchi miyanshuy usuli – bu mo'yqalam yoni katta yuza yoki fonlarga rang berish.

O'sha davrlarda yosh musavvirning barchasi avvalo bu ikki usulni o'rganishar edi. Ustoz yosh musavirlarni tayyorlashda nafaqat rangtasvirning asosiy texnik usullari, balki minatyura sohasiga oid barcha bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlariga e'tiborni qaratishardi. Musavvirga kelgan yosh shogirdlar avvalombor tanqili minatyurachi rassomlarning murakkab bo'lmagan ishlaridan nusxa ko'chirishar, ko'nikma va malakalari oshgan sayin vazifalar ham murakkablashib borar edi. Odatda nusxa ko'chirish kompozitsiyaning alohida bir bo'laklarini o'rganishdan boshlanar edi.

Kompozitsiya bo'laklaridan nusxa ko'chirar ekan shogird kompozitsiyadagi tasvirlar shakli va rang yechimini qoidalarini talqin qilishni o'zlashtirardi. Kerakli texnik malakalarga ega bo'lish uchun shogird-musavvir kelajakdagi ijodiy faoliyatlar uchun ko'p kerak bo'ladigan har xil hayvon, qush, o't-o'l'an va me'moriy inshootlar suratlarini yig'ishardi. O'zlarini asarlarida kompozitsiya bo'laklaridan foydalanishda tajribali musavvirlar har xil texnik usullardan

foydalanishardi. Shunday usullardan biri flamand rassomlari ishlatadigan "karton" usuli "axta" deb atilib, chizilgan surat kontur chiziqlari teshib chiqilib, keyin kompozitsiya ishlanadigan asosga kuya yordamida o'tkazilardi. Bu usuldan hozirgacha naqqosh, ganchkor va yog'och o'yinchorlar unumli foydalanib kelishadi. Bunda hozirgi kalla

С.Мон Мухаллад "Мухаллад" (с. 6, 11) нинг етминчи омонига аниқ чизишу

qog'oz o'rmini yuqqa, shaffof olu (g'izol) terisidan foydalanishardi. Shaffof yuqqa parda chizilgan kompozitsiya ustiga qo'yilib, tush bilan chizib keyin bu chiziqlar igna bilan teshib chiqilar edi. so'ngira teshib chiqilgan parda toza qog'oz ustidan qo'yilib, mayda ko'mir kukuni sepiib ustidan yumshoq latta bilan chiziq bo'ylab surkab chiqilar edi. Axta ehtiyotkorlik bilan qog'oz ustidan olinib, qog'oz yuzasida qolgan kuya izlari ustidan tush bilan yurgizib chiqiladi. Ranglar toza chiqishi uchun qog'oz orqa tomonidan yengil urilib undagi kuya goldirlari qoqib, tozalanadi. Bu usulda shogirdlar bir necha yillar mobaynida ingichka mo'ygalam bilan ishlashni yuksak darajada o'zlashtirmaguncha, xotirasida shaklning umumiy xususiyatlari va har xil mavzuli kompozitsiyalar tuza olmaguncha tinmay ishlashardi. Endi ranglarda ishlov bersa ham bo'ladi.

O'sha davrda ijodni his-tuyg'uga emas aql-idrokka xos xususiyat deb hisoblanardi. Buyuk musavvirlar tabiatning xilma-xilligi, uning qaytarilmas ko'rinishlarini yaqqol tasvirlashga harakat qilishardi. XV asr tabiat ko'rinishlarini real ifodalashga qiziqqan musavvirning yorqin namoyandasi bu Tebrizlik Sodiq-Bek Afshar hisoblanadi.

"Agar tasvirlash san'ati sening orzuving bo'lsa, faqat tabiat sening ustoding bo'lishi mumkin. Bu borada fantaziya qilish aqldan emas va befoya".

"U Moniyimi yoki Behzodmi, ularning qaysi biri tashvishlardan xoli?"

Juda ilg'or fikrlar sifatida katta ahamiyatga ega bo'lgan musavvirning bu kichik falsafiy fikrlardan ham ham ko'rinish turibdi, chunki fikrlar tasvirlanayotgan obyektni chuqur o'rganishga qaratilgan bo'yli, ijodkorning o'ziga talabchan bo'yishi, o'z ishida buyuk musavvirning rangtasvir ishlash usullarini tanqidiy jihatdan o'zlashtirishni tavsiya etadi.

Avval aytib o'tganimizdek har xil siyosiy qarashlar tez-tez almashib turadigan bu hududda, Sharqning minatyura maktablari nibatdan shuni aytish mumkinki, butun hududda etnik tarix va madaniy g'oyalarga asoslangan madaniyat rivojlanishiga katta sharoit yaratib berdi.

Bu ma'noda qo'lyozma kitoblari bezagi - o'rta asrlar Sharq madaniyati uchun tipik hodisa bo'yli, tasviriy san'atning bir turi hisoblanadi. Lekin asosiy stilistik va badiiy o'ziga xoslik Sana'tshunoslikda minatyura maktablari bir necha turkumlarga bo'linadi. Ba'zan ularni sulolalarga nibatdan - temuriylar, safaviylar, mongollar, etnik siyosiy ko'rinishlarga nibatdan - arab, persid, o'rta Osiyo, hind; ma'lum joyga nibatdan Tibriz, o'rta Osiyo yoki mavorannahr, hind va h.k... deb nomlanadi.

Quyida Sharq minatyura maktabiga salmoqli hissa qo'shgan badiiy maktablar tizimi va mahalliy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

O'rta asrlar minatyura rangtasvirini bajarish texnikasi

O'rta asrlar minatyura rangtasviri bajarish texnikasi ni bir nechta bosqichlardan iborat edi.

Gruntovka. O'simlik yelimi va baliqdan olingan yelim bilan uzun qiyomi mo'ljallanib gruntovka tarkibi hosil qilinadi. Buyum sathining silliq bo'yishi va keyinchalik bo'yodagi birkmalarni o'ziga shimib olishi uchun bo'yog'ni mo'ljallan qilish maqsadida ushbu tarkib bilan rangtasvirning poydevori quriladi.

Yorqin bo'yog'li rangtasvir kompozitsiyalarida, bir necha xil rangli bo'yog'ning ustma-ust qo'yilganda bo'yog'lar tusining tozaligiga ta'sir ko'rsatadigan, amaliy jihatdan qulay bo'lgan asosan oq gruntlardan foydalanilgan. Rangtasvir asarlari tuxumli, lokli yoki yelimli bo'yog'larda bajarilgan. Qog'ozda minatyura ishlashda surat chizib olingandan keyin, qog'oshini oq bo'yog' bilan yumurtarablik (arab yelimi) aralashmasi surkab chiqilgan.

Lokli rangtasvirida grunt berilgandan keyin rangtasvir asosi qog'oshini oq bo'yog' va lok bilan yopib chiqilgan. Keyin buyum yuzasiga axta yordamida surat tushirib olingan. So'ngira kompozitsiyaning rang koloriti aniqlab olingan. Yoritilgan yoki oldingi plandagi buyumlar alohida e'tibor bilan yorqin va quyuv ranglarda, orqa plandagi buyumlar nisbatan suyuq bo'yog'lar orqali har xil quyuvlikdagi tuslarda bajarilgan.

Minatyura kompozitsiyasidagi ba'zi unsurlar - osmon, yer, kiyimlarning ma'lum bo'laklari, personajlar va alohida buyumlar ba'zan oltin va kumush ranglar bilan yopib chiqilar edi. Oltin yoki kumush ranglar ishtirok etganda, kompozitsiyadagi boshqa qismlarni buzib qo'yimlik uchun avvalo ishini mana shu ranglarga silliqlab jilo berishdan boshlanardi.

Ranglar uyg'unligini hosil qilish uchun rassom har bir tayyorlangan rangni kompozitsiyadagi har bir bo'lakka berib olgandan so'ngira boshqa rangni bo'yashga o'tilardi. Bunda avvalo kichik elementlar uchun fon vazifasini bajaruvchi katta yuzalarni yopib chiqar edi.

Keyingi - rangtasvirida o'ziga xos natija beradigan to'q rangdan ochga o'tish bosqichlari hisoblangan kompozitsiyadagi bo'laklarni tushlab chiqish, lessirovka usuli. So'ngira har bir buyumning aniq surati hosil bo'yishi va bu suratning ichki mazmunini berish maqsadida kompozitsiya har bir shakl to'q ranglarda chizib chiqiladi.

Yettinchi usul - kompozitsiyadagi ro'zg'or anjomlari, kiyimlar, me'morlik hushovurlari bo'laklarini naqshli bezab chiqish bosqichi.

Va nihoyat oxirgi bosqichda har bir qatlamlardan keyin quritib buyumni bir necha marotaba loklash jarayoni bajariladi. Tugallangan va yaxshilab quritilgan buyum yaltiroq holga kelguncha silliqlab tekislanadi.

Minatyura rangtasvirining ramziy aksessuarlari

Rassom uchun din tomonidan chizilishi ta'qiqlangan aviyolar portretni tasvirlash uchun odatda minatyura rangtasvirida quyidagi ramziy aksessuarlarni qo'llanilgan:

- ilohiy kuchga egaligi, tabarrukligining belgisi sifatida inson qomatidagi yuz qismi parda bilan to'silib, bosh orqasidagi fon oltin, olov rangli bo'yloqlar bilan ifodalanagan;

- shohlar sulolasi va hukumat belgisi – qargara padlaridan serhasham salla -sarv daraxti – Ollohning ramziy tasviri;
- majnun to'liq – oshiq insonning ichki ruhiy holati ramzi;
- yozuv unsurlari – qahramonning bilimdonligi, she'riyatga, proza qonunlariga moyilligi;

- piyola va o'rliklar – kishining moddiy jihatdan kamtarligi;

- sharob – dunyoni bilish ramzi;

- kamon xalqasi – harbiy salohiyati ramzi;

- oppoq salla – o'lgandan qo'rqish, olim va dinning himoyachisi;

- choponlarda qurigan shox ko'rinishidagi naqshlar – borliq-olamga befarqlik;

- oq rang – qahramonning tozaligi ramzi;

- sher – mardlik, jasorat, kuchlilik, hokimlik;

- bulbul – sadoqat;

- ohu – go'zallik, himoyasizlik;

- gul – go'zallik, muhabbat, yaxshilik, himmat ifodasi;

- sevyaprog atirgul – yoshlikning nazokatini anglatadi;

- oq atirgul – bokralik;

- pushtirang atirgul niholi – yoshlikning gulday ochilishi;

- bo'tako'z – xotinalar;

- sariq atirgul – er-xotinlik muhabbati. To'q qizil gullar yosh xonimlarga to'g'ri kelmaydi, ular janoblarga tegishli bo'lib, otashin muhabbat ma'nosini anglatadi, sanabigul, qizil chinnigul, ko'knor, lotin chechagi (nastursiya) shular qatoridadir.

- o'rik guli – birga bo'lish iltimosi;

- behi guli – nafратiga qaramay sidqidildan sevmog, oq akas – sof muhabbat,

aloye - haqorat, astra - siri niyat, bo'tako'z - oddiylik, noziklik;

- qalampir – har xil yomonliklardan astrash, achchiq ta'm;

- anor, ezgulik, to'qchilik, to'kin-sochinchilik va yetuklik ramzi;

- bodom – baxt iqbol ramzi;¹⁰

- agar qahramon ko'plab yamoqli chopon va yog'och oyog kiyimi kiygan

bo'lsa – moddiy boyliklardan hazar qilish ramzi;

- agar personaj minatyurada alohida ramka bilan ajratilgan bo'lsa – bu jang

tafsilotidan tashqi tomonda degan ramzni bildiradi.

II.2. Amaliy mashg'ulotlar

Minatyura rangtasvirdan nusxa ko'chirish uchun vazifalar

1 - vazifa: **manzara elementlarini bajarish** (gullar, o't-o'lan, buta, daraxt, to'g', bulut va h.k...)

Bu vazifa uch bosqichdan iborat bo'lib: naturadan ishlash keyin chiziqli shakllar ishlash.

1-bosqich. Naturadan tabiatdagi shakllarni chizish. Bunda uning o'ziga xos xususiyati, plastikasi, shakl nisbat o'lchamlariga asosiy e'tibor qaratiladi.

Vazifa maqsadi: talabalaridagi kuzatish, tahlil qilish va ko'rganlarini to'g'ri tasvirlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Chizishning ilk bosqichida talabalarining tabiatdagi shakllar go'zalligini his qilish, ko'rish, ajratish, ulardagi umumiy va alohida jihatlarni taqqoslash, o'ziga xosligi va o'xshashligi topish ko'nikmalarini shakllantirish, atrof muhitga hissiy munosabatini rivojlantirish kabi o'quv-tahliliy, va badiiy-obrazli vazifalar hal qilinadi.

Vazifa qalamda bajariladi.

2-bosqich. Avvalgi naturadan bajarilgan vazifa asosida shakllar chizish.

Vazifa maqsadi: talabalarda atrof muhitdagi narsalar shaklini chiziqqlar orqali tasvirlashga o'rgatish.

Vazifani bajarish jarayonidagi minatyura rangtasviri bajarishda chiziqqlarning ahamiyatini tushunib yetish va undan mohirona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Talabalarga amaliy ishlash oldidan obrazlar yaratish, dinamik va plastik harakatni chekanov uprugosti ni tasvirlashdagi asosiy tasvirlash vositalaridan biri sifatida minatyura rangtasvirdagi chiziqqlarning ahamiyati haqida nazariy tushunchalar beriladi.

Chiziqqlar jozibasi uning qalinlik, egiluvchanlik, harakat va noziklik darajasiga bog'liq. Minatyurada buyumning chiziqli shaklini qurish, bu naturadagi asosiy usulni 2 darajadagi narsalardan ajratish, umumlashtirish demakdir.

Bunday surat kishida kompozitsiyadagi uyg'unlik va umumiy o'lchamlar muvofiqlik tasavvurini uyg'otadi.

Tabiatdagi shakllarni shartli umumlashtirish va stilizatsiyalashtirish shuni hisobga olish kerak-ki minatyura rangtasvirda narsalarning o'ziga xos tomonlari ko'zga tashlanadi bo'yitirib ko'rsatiladi.

Bu vazifa ham qalamda bajariladi.

3-bosqich: elementning umumlashtirilgan tasviri chizish.

Bu vazifada talabalarda naturani estetik qabul qilish hisslarini uyg'otadigan uyg'unlik, tabiatdagi shakllar go'zalligini ko'rish qobiliyatlarini rivojlantiriladi.

Vazifani bajarish uchun talabalar siluetning bajarish usuli bo'yicha bir nusxa vosita sifatida o'ziga xosligini bilib olishlari zarur. Shu bilan birga ular siluetning

¹⁰ Булатов С.С. Соколова М.С. Мансуров У.Н. Рамкилар: таърифи ва маъноси.-Т.: "Фан ва технология", 2015. 118-119 бетлар.

o'zida buyumlar xarakterini ochib berish, badiiy obrazlar yaratish mumkinligini bilib olishadi.

Amaliy ishlarda talabalarni tasvirlanayotgan shaklni umumlashtirish (stilizatsiya), undan xarakterli, o'ziga xos jihatini ajratib olishni o'rganish jarayoni davom etadi.

Ish tempera bo'yog'ida (axromatik tuslarda) qog'ozda bajariladi.

2-vazifa: Hayvonlar va qushlar tasviri.

Bu vazifada ham talaba umumlashtirish, stilizatsiyalash asosida shakllar tasvirlashni o'rganishadi.

Vazifa odatda naturadan rasmlar ishlab, keyin chiziqli va siluetli suratlar chizishga o'tiladi. Tabiatdagi narsalardan bir necha mashqlar bajarildan so'ng, talabalar mustaqil ravishda shakllarning asosiy xarakterli tomonlarini, undagi asosiy va ikkinchi darajalarni aniqlashni o'rganishadi.

Hayvon shakllarini stilizatsiya qilish natiraga yaqin va umulashtirilganda mavhumroq bo'lishi mumkin. Axromatik tuslarda tasvirlab, aniq shakllarni o'rganishdan boshlanadi. Chunki stilizatsiya usullari va susthosini o'zlashtirish ancha murakkab bo'lib, axromatik tuslarda tasvirlash esa diqqatni bir joyga jamlab tabiatdagi shakllarning o'zgaruvchanligining mohiyati anglab yetish imkonini beradi.

Stilizatsiyaning har qanday turida turlash, yaxitlash, qarama-qarshilik, tasvirlash vositalarining asosiy g'oyaga bo'yundirilishi kabi kompozitsiyaning umumiy qonun-qoidalari harakatga keladi. Undan keyingina chiziqli va fazoviy perspektivalarning qat'iy qonunlaridan chetlashish, uning shakl siluetini umumlashtirish va chiziqning jozibadorligini oshirish usul xususiyatlari harakatga kelishini kuzatishimiz mumkin.

Naturadagi shakllarning o'zgarishi – bu tasavvurdan yaratish, borligini idrok qilishdagi estetik saviyaning chizmatasvirdagi aksi, go'zallikdan bahramand bo'lish ko'nikmasi, bu go'zallikni boshqalarga ham yetkazsa olish demakdir. Bu har qanday motivning tipik jozibadorlik qiyofasining asldek saqlangan holda naturaning poetik va estetik obrazlarga aylanish jarayoni hisoblanadi.

Musavvir borliqdagi g'aroyib shakllarni his qilishi, ko'ra olishi, ulardan ertakona, g'aroyib obrazlarni tanlay olishi kerak. Bu malakalar nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish yo'li bilan rivojlantirilib boriladi.

3-vazifa: "Manzara" mavzusiga oid kompozitsiyadan nusxa ko'chirish.

Bu bosqichda talabalar yaxitlash va stilizatsiyalash asosida palitradagi barcha ranglardan foydalanib holda naturadagi shakllarning o'zgarishini bo'yloqlarda tasvirlay boshlashadi.

Ma'lumki minatyura kompozitsiyalarida rang g'oyani ochib berishda va syujetning rivojlanishidagi asosiy mazmunni ifodalash uchun xizmat qiladi. Shu bilan birga rangning o'zi beballo estetik ahamiyatga ega. Rang musavvirga o'z

g'oyasini yorqin ochib berishga, tasvirlanayotgan obyektga nisbatan o'z munosabatini ifodalashga yordam beradi.

Rangning dekorativligi uning yorqinligi, jarangdorligi, tozaligini ta'minlaydi. Minatyura kompozitsiyasida ranglar uyg'unligi, ranglar o'yini, ularning nozikligi, nafisligi va qarama-qarshi tasvirlar, iliq va sovuq ranglarning almashinib kelishi o'z ta'min sanaladi. Tuslardan har xil ko'rinishlarda foydalanib, musavvir mo'lum obrazlar orqali inson ruhiviatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Talabalar kompozitsiya yaratishda ranglar imkoniyatlaridan erkin foydalanishlari uchun ularga avvalo ranglar ma'nosini tushunishga va undan keyin mo'lum hissiy taasurotlarni ranglar uyg'unligi yordamida ifodalay olishga o'rgatish lozim.

Vazifa qog'ozga tempera, guash, akvarel bo'yloqlari yordamida bajariladi.

4-vazifa: Inson qomati tasvirlash.

Inson qomati ham minatyura kompozitsiyalarida umumlashtirish va shartlilik qoidalari asosida tasvirlanadi. Qiyofaning barcha xarakterli xususiyatlari jamlanadi va musavvir ulardan eng kerakligini ifodalaydi. Bular o'ziga xoslik, aniq xususiyatlarini umumlashtirib ma'lum tipdagi personajga aylantiriladi. Minatyura tasvirlangan kishilar bu o'z davrining ideal holati, harakati, yuz tuzilishi, xakteri qat'iy aniqlangan insonning go'zal xususiyatlarining jamlama obrazi desa ham bo'ladi. Unda barcha personajlar bosiq, his hayajonsiz, oval yuzlari silliq bo'lgan, qosh, ko'z, burun, lab va quloq tuzilishining umumiy xususiyatlari bilan bir biriga o'xshash qilib tasvirlangan.

Minatyura san'atida portret ishlashda mavjud insonning ma'lum xususiyatlari asosida umumlashtirgan obrazi beriladi.

O'rta asrlardagi portretlarda shaxsiy xususiyatlari va umumiy qiyofasi tipiklashtirilib nafis shartli chiziqlar yordamida ifodalangan. Lekin shuni ham aytib o'tish kerakki shartlilik ham, tipiklashtirish ham tomoshabiga ma'lum aloxslarning aniq qiyofalarini tanib olishga xalaqit bermagan. Chiziqning shartli tili va hayotiylik chegaralari tomoshabin tomonidan yengil qabul qilingan. O'rta asrlar rassomlari asarlarini uning shartli tizimida bo'lsa ham ijodiy asar sifatida qabul qiladigan, san'atni tushunadigan tomoshabinlarga mo'ljallab yaratar edilar. Ito ham o'rta asr tasviriy san'atiga xos xususiyatlardan biri sanaladi.

Nusxa ko'chirish vazifasi tempera bo'yog'i bilan qog'ozda bajariladi.

5-vazifa: Me'morlik inshootlari bo'laklarini bajarish.

Shartlilik minatyura rangtasvirda asosiy xususiyatlardan biri hisoblanishini omollikda biz yaxshi bilamiz. Minatyura kompozitsiyasiga tegishli qog'oz yuzasida shartli tasvirlar ishlashda buyumlarining perspektiv qisqarishlari kuzatilmaydi.

Shu bilan birgalikda musavvirlar jang sanalari yoki maishiy, yoki epik asarlar, har xil me'moriy inshootlarning tashqi va naqshinkor ichki ko'rinishlari hamda undagi muhitni mohirona tasvirlaganlar. Interyerdagi fazoviy bo'shliq,

hajmdorlik, binoning murakkab tuzilishi, yon devorlarning simmetrik burilishlari hisobiga aniqlik va noziklik bilan erishilgan.

Minatyura kompozitsiyasidagi dabbabali va go'zal fasad ko'rinishlari tasvirlarni ifodalashda yengil naqshli panjalar, balkon, naqshga boy hashamatli kirish eshiklaridan samarali foydalanilgan.

Nusxa ko'chirish vazifasi tempera bo'yog'i bilan qog'ozda bajariladi.

6-vazifa: Mavzuga oid syujetti kompozitsiya tuzish.

Tasviriy san'at asari tuzilishining muhim masalalarini o'rganar ekan talabalar kompozitsiya tuzish qonun-qoidalarini o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Minatyuradagi rangtasvir kompozitsiyasi tuzilishi jang, maishiy, epik, portret janrlarining mazmunini belgilaydi.

Kompozitsiya mazmunini ishlab chiqishda musavvir tomonidan chiziq, ritm (marom), rang va shartlilik kabi minatyuraning jozibador vositalari qo'llaniladi.

Chiziq tasvirlanayotgan obyektidagi shakllar harakatini ifodalaydigan badiiy obrazning jozibador vositasi sifatida nafaqat ifodaning naifligi balki minatyuraning estetik mazmunini ham belgilaydi.

U o'zining kuyi, maromi yoki zo'rqiqlik zarbi tarangligi bilan hissiy jarangdorlikka ega bo'ladi. Uning qog'oz yuzasidagi yengil ko'z ilg'amas ingichka, nozik harakatlardan to'qilgan va to'q izigacha bo'lgan inkoniyatlari mavjud.

Minatyurada ritm asosiy hissiy shashni beradi. Kompozitsiyadagi mavzuning o'zgarishi bilan ritm ham o'z ko'rinishini o'zgartiradi. Shohona qabul va bazmlar sahnasida ritm xotirjam, sekin, jang sahnalarida esa vogelardagi bezovtalik va dramatik holatdagi ritmning tezlashgan sur'atini kuzatish mumkin.

Minatyura kompozitsiyasi unga yorqinlik beradigan dekorativlik va koloritning jarangdorligini aniqlaydi.

Minatyurada rang rassomga o'zining fikrini yorqin ifodalash, tasvirga o'zining munosabatini singdirishga yordam beradi. Odatda minatyurada eng yorqin va jarangdor ranglar kompozitsiyaning markazida kuzatiladi. Bu bilan rassom tomoshabin diqqatini o'zi aytmoqchi bo'lgan asosiy g'oyaga qaratishga intiladi. Lekin bu bilan kompozitsiya markazi qog'ozning markazi bo'lishi kerak degani emas.

Odamlar, manzara ko'rinishlari, me'moriy obidalar, kompozitsiyadagi fazoviy bo'shliqni berishda xarakterli, aniqlovchi belgi sifatida minatyuradagi shartlilikni aytish mumkin.

Kompozitsiyaning g'oyaviy mazmunini ochib berishda rassomlar ko'pincha sahna vogelalarini tushuntirish, ko'rsatish uchun ramziy belgilardan foydalanishadi. G'oyaviy fikrini yechib berishda kompozitsiyaning ajralmas qismi bo'lgan odamlar, hayvonlar va me'morlik obidalari ham kam ahamiyatga ega emas.

Masalan kompozitsiyaning fazoviy bo'shlig'ini ko'rsatish uchun odamlar doira, oval va diagonal holatlarda joylashtiriladi. Chuqurlik va bo'shliqni ifodalash uchun pestloq, minbar, yon devorlar, ko'prikl, ayvon, shiyon singari me'morlik obidalari ham katta ahamiyatga ega.

Vazifa: Gruptlangan kerton, DVP, yog'och yuzalarda bajariladi.

Kompozitsiyani ishlab chiqarish quyidagi bosqichlardan iborat:

- tekislikni gruntpash;
 - gruntpni oq bo'y oq bilan yopish;
 - tasvirni xitoy qog'oz yordamida yuzaga tushirish;
 - yuzada rangtasvir koloritini yaratish;
 - kompozitsiya unsurlarini tushlash, yedirma usulida bo'yash;
 - kompozitsiya unsurlarini to'q chiziqlarda chizib chiqish;
 - kompozitsiya bo'laklarini naqshlar bilan bezash;
 - har bir qatlamni qurilgan holda yuzani ikki uch marotaba loklash;
 - yuzani silliqlash.
- 7-vazifa: Buyumni tayyorlash va uni minatyura kompozitsiyasi ishlab.

Bu vazifa kompozitsiya qurilishi va manzara elementlari, odamlar va hayvonlar shakllarini stilizatsiya qilish haqidagi bilim va ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

Talabalar murakkab bo'lmagan, yuqorida keltirib o'tilgan kompozitsiya elementlari mavjud bo'lgan minatyura asaridan nusxa ko'chiradilar.

Bundan tashqari ular kompozitsiya uchun buyum tayyorlashlari kerak. Bu oddiy quticha, shikatuika bo'lishi mumkin.

- Ish bosqichi quyidagicha:
- buyumni tayyorlash;
- buyumni kompozitsiya ishlab chiqarish uchun tayyorlash: gruntpovka, gruntpni oq bo'y oq bilan yopish, tasvirni unga ko'chirish;
- bo'yash, yedirma usulida rang berish, chizish;
- yuzani loklash.

Asardan nusxa ko'chirish minatyurachi rassomlar ustaxonalariga, ko'rgazmalarga borish bilan muvofiq olib boriladi. U yerda ularning ish uslublari bilan tanishiladi, pape mashe tayyorlash texnologiyalarini o'rganishadi.

8-vazifa: Minatyura rangtasviri usulida kitobni bezash.

Bu vazifada talabalar kitoblarga minatyura kompozitsiyasi usulida bezak beriladi. Bu vazifalar jarayonida ular badiiy adabiyotga syujetti kompozitsiyalar tuzish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Talabalarga oldindan kitobni bezash haqidagi ma'lumotlar bilan tanishtiriladi.

Kitoblarga bezak berish san'ati talabalar avvalgi topshiriqlarda bajarilgan hujjat dekorativ bezak san'ati turlarini birlashtiradi. Bu vazifa rassomning ijodiy faoliyatiga muvofiq alohida bosqichlarga bo'linadi. Ish quyidagi bosqichlarda bajariladi:

1. Badiiy adabiyot asarini tanlash;
2. Bosh sahifa, yakuniy sahifa uchun bezakli naqsh eskizlari tayyorlash;
3. Manzara bo'laklari, qush, hayvon, odamlar qomatlari eskizi;
4. Kitob o'Ichamni, uning sahifalarini tayyorlash;
5. Mavzuga oid eskiz va bezakli naqshlar tayyorlash;
6. Rang koloriti ustida ishlash (tempera, akvarel);
7. Kompozitsiyani ishlash;
8. Kitob sahifalarini yig'ish.

9-vazifa: Buyum yasash va unga miniatyura usulidagi shaxsiy kompozitsiyasi ishlash.

Ish bosqichlari:

1. Buyum yasash va uni rangtasvir ishlash uchun tayyorlash;
2. Kompozitsiya eskizi ustida ishlash;
3. Buyumga kompozitsiyani ishlash;
4. Bajarlarga kompozitsiya ustidan loqlash va uni silliqqlash.

10-vazifa: K. Bexzod asarlaridan nusxa ko'chirish.

Asar o'Ichamiga mos qog'oz tayyorlash va unda K. Bexzodning asarining suratini joylashtirish.

Nusxa ko'chirish jarayoni bosqichlari:

1. asar o'Ichamiga mos (qog'oz, karton, fanera, yog'och, shkatulka) asos tayyorlash.
2. asarni xitoy qog'oz (kalka)ga ko'chirish.
3. kompozitsiyani axta yordamida asosga ko'chirish.
4. kompozitsiyadagi katta fonlarni belgilab, ranglar uyg'unligini topish.
5. kichik yuzalarga ishlash.
6. kompozitsiyadagi shakllarni to'g'rangda chizib chiqish.
7. agar taxichika, sandiqchalarga ishlangan bo'lsa ularni silliqqlab ularga bezak berish. Loklash ishlari.

Bu vazifa yakuniy bo'lganligi, bajarilgan vazifa sifatiga qarab uning nusxa ko'chirish fanidan olgan bilim va ko'nikmalariga baho berilishi sababli talaba uni mustaqil bajarishi shart.

III.1. RANGTASVIR TEXNOLOGIYASI VA UNGA KERAKLI MATERIALLAR

Rangtasvir texnologiyasi. O'tmishdagi mashhur rassomlar asarlarini o'rganishda asl nusxani yaratishdagi barcha usullar va amallar bajarilgan holda aynan nusxa ko'chiriladi. Boshlang'ich umumiydan ishning tugashigacha bo'lgan jarayondagi muallif bajarilgan amallar qat'iy bosqichlar asosida takrorlanadi. Rassom bo'lish uchun faqat yaxshi chizish yetarli emas, balki rangni, usulni his qilish, kompozitsiyani anglash juda ham muhim. Shuningdek rangtasvir ishlaladigan materiallar va vositalarni yuksak darajada bilim va amalda qo'llay olish ham kerak.

Yosh musavvirlar rangtasvir texnikasi va texnologiyasiga oid muammolar, turli shakllanib kelgan metod va ishlash usullari, barcha bo'yog' turlari, bog'lovchilar haqidagi bilimlarni birdan qamrab olish juda qiyin. Lekin boshlanishidan ijodiy muhit asosini egallab borish lozim, rangtasvir vositalaridan foydalanish ko'nikmasi kerakli bilim va tajribani to'plash uchun har kungi tinimsiz, qat'iy mehnat natijasida, asta-sekin o'zlashtirib boriladi.

Rangtasvirning boshlanish asosidan to' tugalaniygacha ishlaladigan barcha materiallar o'ziga xos xususiyatiga ega. Rassom ularni o'zaro uyg'unlikda qo'llay olishi lozim. Faqat ularning barchasining uyg'unligi va yorqin obrazi yechimini hisobga tasviri san'at asarini yaratish mumkin.

Yog'och faneralar. Yaratilish vaqti, joyi, qaysi maktabga taalluqligi, Estetik talablarga qarab rassomlar o'z asarlari uchun har xil materiallarni tanlashgan. Yevropada XV asrgacha yog'och-taxtalar mana shunday materiallar sirasiga kirardi. Buning uchun turli mamlakatlarda rassomlar ma'lum bir daraxt navini tanlashni maqul ko'rar edilar. Masalan: Italiyada terak, tilog'och (lisivemitsa), jo'ka (lipa) daraxti; Gollandiyada eman; Fransiya ko'rinqha yong'oq; Rossiyada jo'ka (lipa) daraxti ko'p ishlatilgan. Alohida yog'och bo'laklari bir-biriga yotqilib yopishtirilib rasm chizish uchun tekis yuzali, keng o'Ichamli taxtalar hosil qilinardi.

Rassom tomonidan foydalanilayotgan daraxt sifatiga katta e'tibor berilardi. Masalan XVII asrlarda Flandriyada rangtasvir uchun taxtalar faqat sinab ko'rilgandan keyin sotuvga ruxsat berilishi haqida qonun chiqarilgan edi. Taxtaning orqa tomonida maxsus komissiya tomonidan ikkita qo'l kafi tasviri kuydirib tushirilardi. rangtasvirga ma'qul ko'rinib yuksak baho berilgandan keyin Antwerpen shahri tang'asidagi minorat taxta kuydirib ishanardi.

Bu nazorat san'atga nisbatan hurmat va haqli savdoni yo'lga qo'yish natijasi hisoblanardi. Shuning uchun bu davrda jod qilgan rassomlar tomonidan yaratilgan asarlar o'zining yaxshi saqlanganligi bilan farqlanardi. Boshqa zamonadoshlari qatorida Piter Paul Rubens ko'plab eskiz va kartinalarini mana shu yog'och faneralar yuzasiga ishlagan. Bu asarlar nafaqat vaqtlar sinovidan o'tdi balki,

ularning o'z kasblariga nisbatan to'g'ri munosabarda bo'lishning bir misoli sifatida haligacha o'rta bo'lib kelmogda.

Rangtasvir uchun boshqa qattiq materiallar. Tasviriy san'at asrlarida yaratishda mashhur rassomlar yog'ochdan tashqari tosh, mis, temir, ruxdan ham foydalanishgan. Masalan XVI asrda italyan rassomi Sebestyano del Pyombo "Xochning ko'tarilishi" asarini toshga ishlaganligi ma'lum.

Katta bo'lmagan kartinalar uchun asos sifatida mis doskalalar ham ishlatilgan. Undan birinchi marotaba XVI asr italyan rassomlari Mikeltanjelo de Karavadjio va Lyudoviko Karrachchilar foydalanishgan. Asta-sekin mis Gollandiya, Fransiya, Ispaniya va Angliyada ommalashtib ketdi. Rossiyada uni XVII asrda ikonama chizuvchi rassomlar ishlatishgan. Kiyevdagi Krill chekov'i uchun "Mariya chaqaloq bilan" asarini katta rux doskaga ishlagan.

Rangtasvir uchun zamonaviy qattiq materiallar. Ba'zi zamonaviy rassomlar ham o'z asarlari asosi uchun tekis yuzali qattiq materiallarni tanlashadi. Avvalgi yog'och materiallarni hozir ko'proq orgait (DVP) egallagan desa ham bo'ladi. orgait kartonga o'xshash, lekin qattiq bo'lib, silliq va jivirsimon yuzaga ega. Har ikki tomoni ham rassomlar uchun asarlar yaratishga qulay. Uni ishlatishdan oldin (ayniqsa jivirsimon tomoni) yaxshilab yelimli grunt yoki lok bilan yopib chiqish kerak bo'ladi. Katta hajmdagi orgaitga ishlaganda uning orgaisga panjirasimon qilib yog'ochdan asos qilinib mixsiz yelim bilan yopishtirilib tayyorlab olinadi.

Jobiy tomoni: DVP - baquvvat, yengil aralanadi, yaxshi saqlanadi, yengil gruntlanadi, qiyshaymaydi.

Kamchiligi: Chekkasiga aylantirib tag rom tayyorlab, uni yelim bilan orgaliga yopishtirib o'ratilmasa har xil za'balardan chekasi sinib ketishi mumkin. Nanda shishib qoladi. Namlikdan saqlash uchun: moy, mum, asarlari mumi va oila surkab, shindiriladi, universal himoya - bu asarlari mumi hisoblanadi.

Bundan tashqari yana zichlangan yog'och qipig'i — DSPni ham ishlatish bo'ladi. U DVPga nisbatan bir oz og'irroq. DSP ning o'lchami 5 metr gacha, qalinligi 2-3 sm dan 1,5-3 sm gacha bo'ladi. Uning afzal tomoni parketaj ham kerak emas. U arzon, destruktiv material, namlikka va issiq-sovuqqa chidamli, ishlov berish ham kerakmas, hajmi katta.

Kamchiligi: 1. Burchaklari kutilmagan zarbagga chidamsiz. DSP taxtani chetlariga yog'ochdan himoya sifatida hosilyalash kerak. Namlikdan saqlash uchun: asalari mumli eritmasi, qaynoq oila, qizdirilgan moy surkab, shindirish kerak.

Yugorida ayrib o'tilganlardan tashqari moybo'yoq va temperada ishlatish uchun tekstolet yoki alyuminiylarni ishlatish mumkin. Moybo'yoq yoki temperada

ishlari yaroqliligini tekshirib ko'rish uchun ishlashdan oldin dokani ho'llab ushbu material yuzasiga siqilganda suv shimilmay zoldir bo'lib yumalab ketsa, bu yopiqning unga yopishishi qiyinligini bildirad. Unga qo'shimcha ishlov berilib yuqoridagi moylar keltaziladi.

Herpesvirus uchun asoslar

Oldinga qo'yilgan maqsadga qarab ko'zda tutilayotgan rangtasvir kompozitsiyasi uchun qog'oz, tayyor gruntlangan, bo'yoqni shimmaydigan homoplan tayyorlangan hamda sintetik an'anaviy oq mat, brezent yoki orgalit to'rtburchik mumkin. Shuningdek jivir donachali yuzaga ega bo'lgan qatqig qog'oz va homoplanlarni ham yaxshilab gruntlab ishlatiladi.¹²

Xolista. Ranglasvir uchun maxsus to'qilgan, chidamli dag'al mato. Unda matoning dag'alligi rangli bo'yoqlar bilan tasvir yozishda o'ziga xos muhim ahamiyatga ega. Xolisting ranglasvirida ishlatilishining ommalashishi XV asrdan boshlandi. Yop'och asoslarga nisbatan uning ishlashga qulay va yengil. Yuzadagi jivivirlik ranglasviriga o'ziga xos jivivalanish berib, kompozitsiyaning jozibadorligini kuchaytiradi. Xolisting bunday xususiyatidan O'. Tansiqboyev ustalik bilan foydalanardi. U o'racha yoki katta hajndagi manzaralarni tasvirlashda ko'proq mayda taroqli matodan foydalanishni xush ko'rardi. Tajji rasmlarni ishlashda esa tik front (taroqli) matoni qo'llar edi.

U manzarani ishlar ekan, xolstni rangli bo'yoqlar bilan chaplashitirib (to'q'latishirib) yubormasdi. Ko'p o'rinda xolst donalarining (to'qimasi) jilvasini yo'qotmaslikka urinardi va o'ziga xos nafs (mayin toni) asar yozishga muvaffaq bo'lardi.¹³

Hoshoqqa materiallarga qaraganda xolst yuqqa bo'lib, uni yog'och asosga tortiladi. Shuning uchun xolst uchun kanop va zig'irdan tayyorlangan yetarli doqiradagi mustahkam matolar tanlanadi. Ipak, paxta, jundan olingan matolar toqirtoq uchun material bo'la olmaydi. Lekin ba'zan amalda bu materiallarga olingan asarlarni ko'rish mumkin. To'qilgan ipning qalindigiga qarab xolst yuzasidagi jilvirik mayda va yirik ko'rinishlarda bo'ladi.

XVI asrda rangtasvimi quyuv pastasimon dog'lar holdida qo'yib ishlash usuli amaliyotlari Venetsiya maktabi rassomlari xolisdagi g'adir-budur yuzalardan muvofiq foydalanishgan. Bunga xolisdagi mavjud o'ydim chiqurlar bo'yovning yashil yopishishiga yordam beradi. O'sha davrdagi gruntlarning to'q rangi bo'yovlarning ichkididan ko'rinish kompozitsiyaga o'ziga xos yanada ixtisloshtirilgan bo'yash e'lgan

XVII asrda Italiyada siyrak to'qilgan matoni ishlatishgan. Bu materiallarga atirni to'kib andavalar surkalib yuzadagi siyrak iplar orasida o'ziga xos to'qilgan tosh qatlamlariga o'xshash g'adir-budur faktura hosil qilingan.

XVI asrda Germaniyada rassom yelimli bo'yoqlar va temperada grunni qilmagan rangtasvir uchun yupqa xolstlarga to'g'ridan-to'g'ri o'tkir uchli mo'yqalam bilan chizishardi. Rangtasvirning bu turi "nemislarniki" degan nom oldi. XVIII asrda to'quvchilik aslalarining yaratilishi bilan stanoklarda bir tekis va zich to'qilgan xolstlarni ko'plab ishlab chiqarilishi yo'lga qo'yildi.

Rassomning yozish usuli va texnikasiga qarab suyuq bo'yoqlarda ishlash uchun mayda jilvirik, bo'yoqlarni quyuq qalin qo'yib ishlanadigan ishlar uchun yirik jilviri xolst tanlanadi.

Boshqa materiallar masalan, paxta bilan zig'ir ipidan aralashitirib to'qilgan xolstlar rangtasvir uchun ancha yaroqsiz hisoblanadi. Chunki bu xolstlarga namlik tez ta'sir qilib tez shalvirab qoladi.

Xolstda bajarilgan mashhur san'at ustalarining asarlari texnik ta'mirlashdan o'tkazilganda ular asosi qo'shimcha mustahkamlangan. Shuning uchun bir necha yuz yilliklardan yetib kelgan asarlar ni qoniqarli holatga keltirilgan. Buning barchasi, shuningdek mo'yqalamdagi bo'yoqning yaxshi surkalishi uchun xizmat qiladigan, kompozitsiyaga jozibadorlik baxsh etadigan xolst hozirgacha rassomlarning sevimli va ommalashgan rangtasvir materiali hisoblanadi.

Karton. Kartinalar uchun tayyorgarlik ranglavhalari va eskizlar uchun qadimdan ancha arzon hisoblangan karton ishlatilgan. Ko'pincha kartonda bajarilgan katta badiiy ahamiyatga ega bo'lgan mustaqil asar darajasiga ko'tarilgan ishlarni kuzatish mumkin.

Qog'oz — ma'lum asosda ishlov berilib to'lalarning o'zaro ayqash-uyqash birkirilishi natijasida o'simlik to'lalardan olingan yupqa material. Qog'oz ishlab chiqarish uchun har xil o'simliklar selyulozasidan foydalaniladi. Qo'shiadigan mineral, yelim, bo'yoqlar natijasida u har xil faktura va rangga ega bo'lishi mumkin.

Rassom rangtasvir uchun ishlatadigan karton vaqt o'tishi bilan egiluvchanligini yo'qotmasligi, mo'rtilashmasligi qoramasiigi bilan katta ahamiyatga ega.

Qog'oz qadimdan rassomlar tomonidan akvarel, tempera, guash, pastel va moybo'yoqlarda asarlar yaratish uchun rangtasvir ashyosi sifatida ishlatilib kelingan. Moybo'yoqda ishlash uchun uning qattiq va qalin navlari ishlatiladi. Shunda ham uni avval gruntlash kerak bo'ladi. Jahon muzeylarida qog'ozda bajarilgan yirik rangtasvir ustalari tomonidan bajarilgan asosan eskiz va tezkor ranglavhalar ko'rinishidagi asarlar saqlanmoqda. Shundayin Ermitajda ham Antonis Van Deykning "Xristosga motam qilinishi" asariga, Aleksandr Ivanovning "Xristosning xalqqa ko'rinishi" nomli karinasiga moybo'yoqda bajarilgan eskizlari saqlanadi.

Karton qog'ozning bir turi bo'lib uni tayyorlashda anchayin dag'al va qattiq to'lar — qo'ng'ir tusli chiqindilardan tayyorlanadi. Shuning uchun moybo'yoq

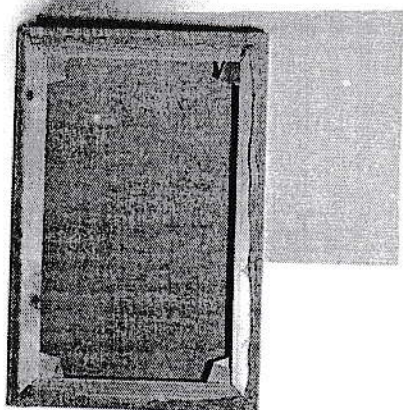
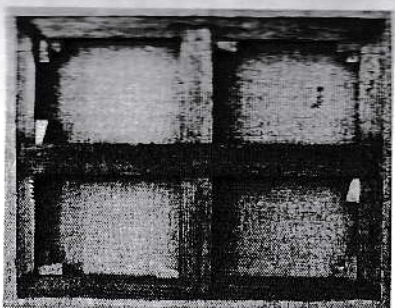
himnida tempera bo'yoqlarida ishlash uchun kerakli bo'lgan karton ancha qalin va qattiq ko'rinishida bo'ladi.

Eng yaxshi navi lattasimon kulrang karton bo'lib, u mustahkam va egiluvchan saqlanayotgan ega. Bunday kartonlar emulsiyali gruntlangan, ishlashga tayyor holda do'konlarda sotiladi. Ezilishga qarshi kartonni yog'och asoslarga birkirilib ishlatiladi.

Ichki rom(podramnik). Xolstni tortish uchun asboblar. Xolstda bajarilgan rangtasvir asarlarida asosiy yuk chortarmog bilan mustahkamlangan ichki romga boqiladi. Ikki ichki romlar qo'pol ko'rinishga ega bo'lib burchaklari o'zgaraydigan holatda, e.d. XVIII asrning ikkinchi yarmida xolst salqigan taqdirda maxsus romlar yordamida burchaklarini o'zgartirish mumkin bo'lgan ichki romlar paydo bo'ladi. Bunday ichki romlar haqida monax Perneti o'zining "Lug'at"ida ta'kidlab o'tadi.

To'plangan tajribalar asosida ponalar yordamida o'zgartirish mumkin bo'lgan ichki romlar asta-sekin hozirgi ko'rinishni oldi va uning tuzilishi yillar o'tishi bilan mukammallasib bormoqda.

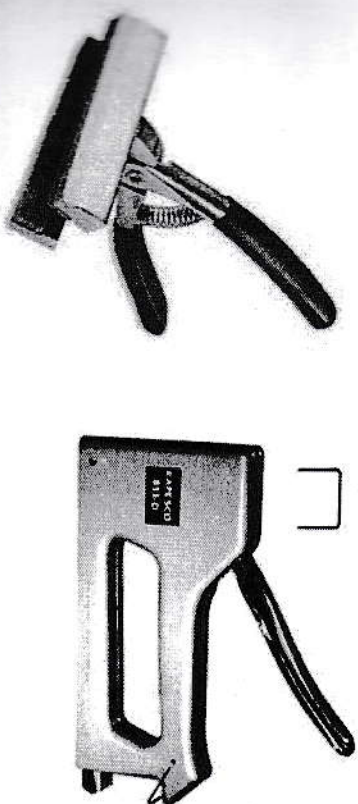
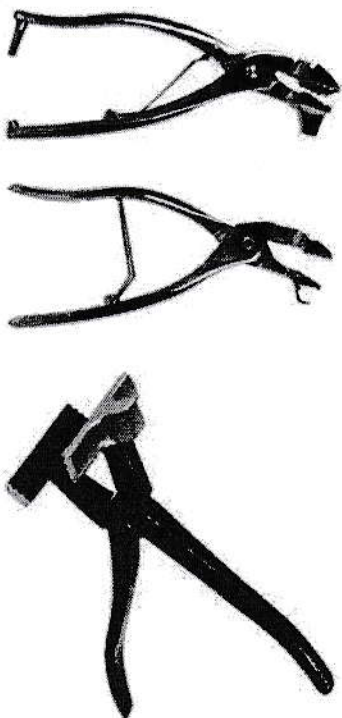
Hozirgacha, mashhur manzarachi rassom O'rol Tansiboyev o'z ijodida tayyorlangan mana shunday maxsus ichki romlardan foydalanar e.d.

1. Ponalar bilan o'zgartiriladigan to'g'ri burchakli zamonaviy ichki rom.

Hozirgi vaqtda katta maxsus yasalgan, temperatura va namlik hisobida bo'shashadigan xolstlarni avtomatik tarzda maxsus prujina va rolklar yordamida tortadigan ichki romlar paydo bo'ldi. Xolstlarni doimiy tortilib turishini ta'minlaydigan bunday ichki romlar kartinalar uchun qulay sharoit yaratadi. Ichki rom yasalgan yog'och ko'rsiz va quruq holatda bo'lishi talab etiladi. Nam taxta qurigandan keyin qiyshayib yaroqsiz holatga kelib qoladi. Ichki romtaxachalari ponalar uchun joy qoldirilgan turunga birkiritiladi. Ponalar qatiq navti daraxtlar: dub, bukadan yasaladi. Pona qoqiladigan burchak 15° burchak ostida bo'lib, qoqilganda xolstning bir maromda tortilishini ta'minlaydi. Xolst ichki romning tashqi burchagigagina tegib turishi uchun, tashqi burchagi ich tomonga qiya qilib olinadi. Bo'lnasa xolst gruntovka qilib yelimlanganda ichki romka yopishib qolishi mumkin. Shuningdek ramkaga qo'shimcha qo'yilgan chobarmoq kartina o'ichaniga qarab 1-2 sm xolst orqa yuzasidan uzozqlkda bo'lishi zarur.

Xolstni ichki romka maxsus yog'och yoki metall qisqichlar yordamida tortiladi (2-surat).

Xolstni ichki romka tortish uchun maxsus metall qisqichlar va stepler.

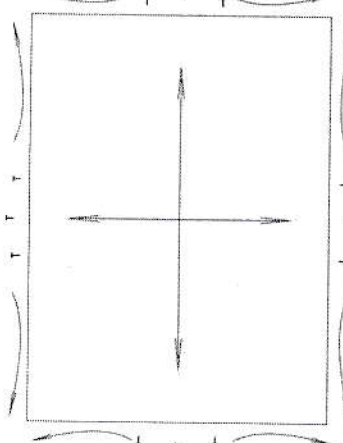

Steplerni maxsus o'qlari bilan to'ldiriladi.

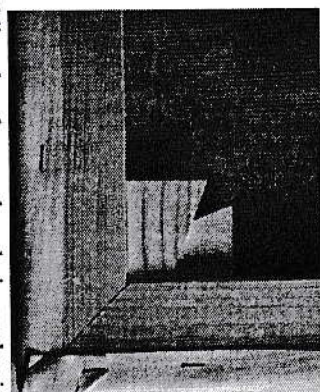
Xolstni ichki romga tortish qoidasi. Qadimdan rassomlavr kompozitsiya yaratiladigan xolstni sifatli, tarang tortishga katta e'tibor qaratganlar. Bunda matoning bir maromda tortilishi va iplarining taxtalarga parallel bo'lishi xolstni ichki romga tortishning asosiy sharti hisoblanadi.

Xolstni ichki romka

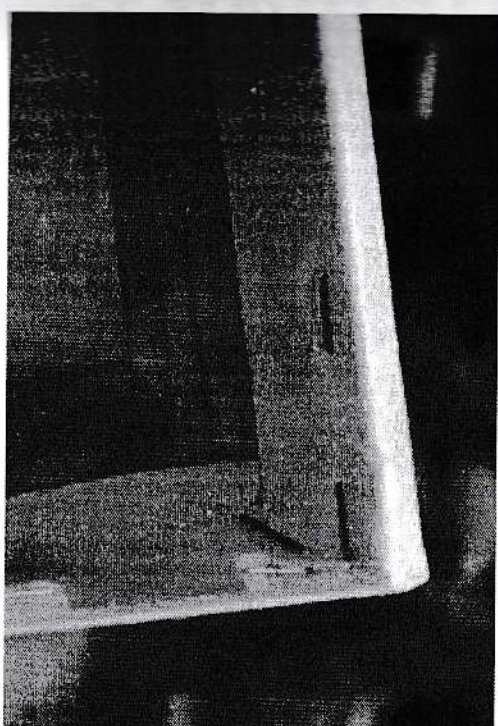
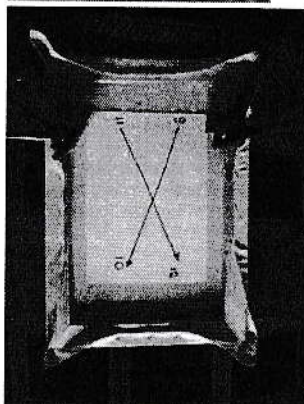
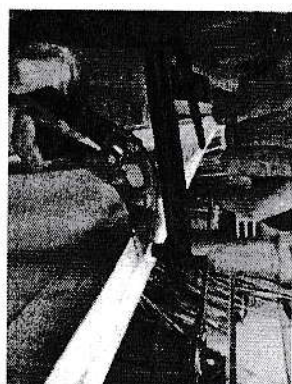
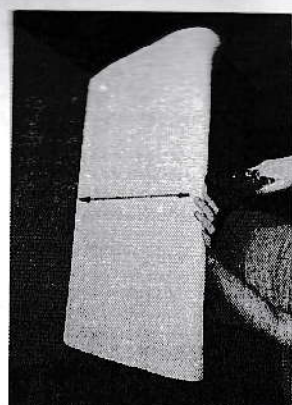
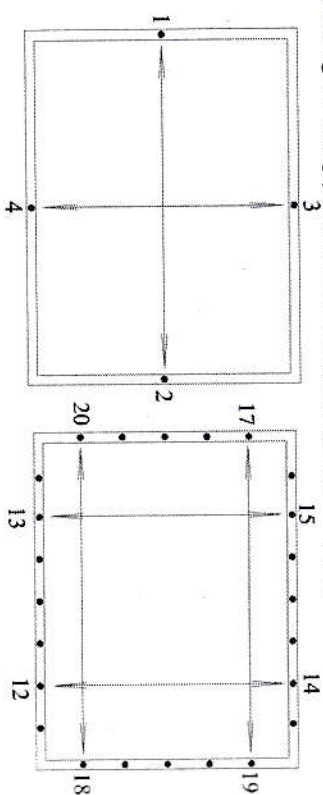
tortishning o'ziga yarasha qonun-qoidalar bor. Bu necha yuz yilliklar mobaynida takomillashirilib kelinadi. Ichki romga zig'ir ipi mato tortish qoidasiga amalga oshiriladi. Ichki rom taxtachalari birligiga ulanib, tashqari burchaklari 90° ni tashkil etgandan so'ng, mato ichki romga nisbatan 5 sm kamlikdagi o'ichanda kesiladi. Matoni ichki romga tortishda mavro rasmda ko'rsatilgandek yog'och reykaning yon qismini o'rtasidan mix yoki stepler bilan

qotirilib (1) qarama-qarshi (2) tomonga tarang tortiladi va u tomon ham shunday qotiriladi. Keyin ikkinchi tomonga (3-4) tortilib, o'rtadan o'ng va chap tomonlarga burchakka yetguncha navbat bilan (mixlar oraligi 4 sm dan oshmasligi kerak) mixlab tortib boriladi. (-rasm). So'ngra burchaklariga ham mix urib, uchburchaklarni vaqtincha yechib, pona qoqiladi. Chunki pona matoni yanada tarang qilib tortiladi.

Avvallari mato oddiy duradgor uskunalar yordamida tortilgan bo'lsa, endilikda bu jarayonni bajarish uchun qulay zamonaviy asbob-uskunalar ham paydo bo'ldi, u rassomning ishini ancha yengillashtradi. Bu qoidalariga rioya qilib tortilganda mato ichki romda tarang bo'lib, gruntlangandan keyin bo'shashib qolmaydi. Bunda maxsus qisqich moslamalar (-rasm) va zamonaviy stepler (-rasm) asbobidan foydalaniladi. Steplerning maxsus o'qlari bo'lib, bunda xolstni tez va sifati tortish mumkin. Agar bu asbob bo'lmagan taqdirda ham uni an'anaviy usulda duradgor bolg'asi va mixchalar yordamida ham tortsa bo'ladi. Burchaklarga yetgandan keyin matoni ramka uchiga qarab barmoqlar bilan tortib yog'ochning avval yon tomoniga, so'ngra orqa tomoniga qayrilib, taxlanib qolgan mato ustidan mix yoki stepplerda qotiriladi. Ortiqcha matolar osilib xunuk ko'rinish qolmasligi uchun qaychi yoki maxsus pichoqda (-rasm) qirqib tashlanadi.

III.2. GRUNTLAR

Matoni gruntlash. Moyli bo'yoqlar bilan rangtasvir ishlash uchun maxsus tayyorlangan ashyolar - mato, taxta yoki qalin qog'oz bo'lish shart. Bular orasida eng keng tarqalgani - mato (xolst). Uni ishga tayyorlash uchun suyuq yelim va oq bo'yoq kukunidan maxsus qorishma (grunt) tayyorlanadi. Har qanday xolst yuzasini grunt yordamida kerakli qalinlikda yopa olish mumkin. Grunt xolst yuzasini va moybo'yoq o'rtasida o'zaro bog'lovchi ham to'siq vazifasini bajaradi. Shuningdek, bunday gruntlar bo'yoqni shirib ketmasligi uchun qog'oz, yog'och fanera yoki karton yuzasida ham himoya qatlami sifatida juda muhim. Bir-birini kesishadigan ikki qatlam yopilgan grunt, xolst yuzasida bo'yoqni ushlab qoluvchi tabiiy "tish" vazifasini o'tovchi xira va quruq holdagi yopishqoq yuza hosil qiladi.¹⁴ Gruntlashdan avvalo mato tag romga tortiladi.

Matoni tag romga yaxshilab tortgandan so'ng, matodagi ip tugunchalarini qumqog'oz - penza orqali tekislanadi va qirib, so'ng toza jelatin yoki baliq yelimi eritmasi tayyorlanadi. U sovitib, quyulashgandan so'ng, yelim eritmasi enli mastixin yoki shetinali fleys orqali matoga surtiladi.

Yelim: eritma tayyorlash jarayoni:

1. Yelim; jelatin yoki baliq yelimi 5 gramm.
2. Suv 95 gramm.

3. Antiseptiklar (fenol, katamin yoki bo'r kislotasi) 0,02 gr.

Shish a bankaga yuqorida ko'rsatilgan retsept bo'yicha baliq yelimi yoki toza jelatin va suv so'lib ixtiladi (jelatin uchun 1 soat, baliq yelimi esa ko'proq ixtiladi).

Boshqa bir idish ichiga to'rt buklab sochiq solinadi va ushbu sochiq ustiga bankadagi uxtilgan yelimni quyiladi, so'ng idishga banka ichidagi eritma chegarasiga yetguncha sekin-asta suv quyiladi, keyin idishni ochiq olovga yoki elektr plitaga qo'yib, idishdagi suv qaynab chiqquncha qizdiriladi. qaynab chiqishi bilan elektr plita o'chiriladi (ko'p qaynatilsa, eritma yopishqoqlik xususiyatini yo'qotadi). So'ng eritmaga antiseptik fenol qo'shiliadi. Emulsiyali va yelim gruntlar uchun yuqorida ko'rsatilgandek eritma tayyorlanadi va bo'r, pigment, rux kabi to'ldiruvchilar qo'shiliadi.

Yelimli grunt №566

Qatlamlar	Baliq yelimi	Suv	Rux	Bo'r	Antiseptik (fenol)

Yelimlash 2 qatlam	1	17	-	-	0,01
Grunt 3 qatlam	1	17	2,5-4	2,5-4	0,01

Emulsiyali grunt №443

Qatlamlar	Baliq yelimi	Suv	Kungaboqar quyuq moyi	Rux oqartiruvchi	Bo'r	Antiseptik (fenol)
Yelimlash 2 qatlam	1	17	-		-	0,01
Grunt 3 qatlam	1	17	1,2-1,5	2-3	2-3	0,01

Izoh: Baliq yelimi topilmasa, toza jelatin ishlatasa ham bo'ladi.

Antiseptiklar: katamin, fenol, boor kislotasi (quruq'i). Grunt tayyorlashda retseptda ko'rsatilganlarga va birin-ketilikka rioya qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Yelimli grunt tayyorlash

Baliq yelimi yoki jelatinli eritmami tayyorlab, antiseptik qo'shiliadi va rux (sinek) kukuni, keyin bo'r qo'shib, yaxshilab aralashiriladi. Tayyor bo'lgan grunt shetinali fleys orqali oldindan yelim eritmasi surtilgan mato yuzasiga surkaymiz, qurigandan so'ng yana 2 marta grunt beramiz.

1. Matoni yelimlashdan maqsad, undagi teshtik oraliqlarini yopish.
2. Gruntlash esa rangtasvir uchun to'shak vazifasini bajaradi.

Yemulsiyali grunt

Yuqorida ko'rsatilgandek, baliq yelimi yoki jelatin eritiladi keyin eritmaga kungaboqarning quyultirilgan moyi qo'shiliadi va antiseptik qo'shib aralashiriladi, so'ng ketma-ketlik bilan rux (sinek), bo'r qo'shib, uzoq vaqt yaxshilab emulgator yordamida aralashiriladi. Aralashma sovit meyoriga yetgach, emulsiyali grunt ishlatish uchun tayyor bo'ladi.

Kazeinli grunt № 439

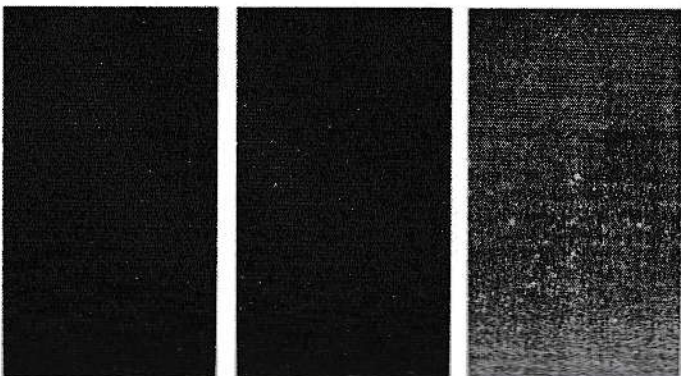
Qatlamlar	Kazein yelimi	Suv	Nashair	Rux	Bo'r	Fenol	Glitserin
Yelimlash 1 qatlam	1	10	25%	0,4		0,01	0,2
Grunt 3 qatlam	1	10	0,4	2,5	2,5	0,01	-

Yuqorida ko'rsatilgan kazeinli gruntini retsept bo'yicha tayyorlash.

Yelimlash uchun 1 kv metrta taxminan 30-35 g kazein yelimi ketadi, shuni hisobga olgan holda miqdori hisoblanadi.

¹⁴ Suzanne Brooker. The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Gouppil Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015, s 64

Shisha bankaga kazein yelimini solib, suv quyvasiz va nashair solasiz, shisha yoki yog'och bo'p bilan aralashirasiz (faqat temir bo'lmagligi kerak). Yuqoridagi qayd etilganidek, idishga sochini to'rt buklab solib, tayyorlangan bankadagi aralashma sochiq usiga qo'yiladi. Idishga bankadagi aralashma chegarasiga yetguncha suv quyiladi va uni elektr plitada qizdiriladi, meyoriga yetguncha aralashirib turiladi. Tayyor bo'lgan eritma elakdan o'tkaziladi, yelim elakdan to'liq o'tsa, demak, eritma meyorida, agar kazein elakda ko'p qolgan bo'lsa, uni yana takroran meyoriga yetguncha qizdiriladi. Tayyor bo'lgan eritmani matoga surtiladi. Qurigandan keyin, yuqorida qayd etilganidek, grunt uchun eritma tayyorlanadi va unga rux (sink), bo'rt qo'shib, emulgator orqali uzozq aralashiriladi. Tayyor bo'lgandan so'ng grunt sheynali fleys bilan mato yuzasiga surtiladi. Grunt qurigandan keyin yana 2 qatlam grunt surtiladi. Hozirgi paytda sotuvda tayyor gruntov'kalar ham sotiladi. Buning eng yaxshi tomoni u tayyor bo'lib ishlatish va saqlash uchun juda qulay. Agar quyuz qaymoq holiga kelib qolgudek bo'lsa grutnga o'zgina suv aralashirib suvutirib olib, uy sharoitida mo'yqalam bilan xolst yuzasini yengil yopishingiz mumkin. Tayyor gruntni uzozq vaqt foydalanish uchun qopqog'i zich yopiladigan plastik idishlarda saqlanadi. Gruntni xolstning avval qisqa tomoni va keyin uzun tomoni bo'ylab bir-birini kesishadigan qatlamlar hosil qilib kamida ikki marta yopish kerak. Har bir qatlam mo'yqalam yordamida yuzadagi notekis chuqurlarni to'ldirib borish uchun xolst to'qilgan iplariga parallel holda surkaladi. Keyingi qo'shimcha qatlarni yopishdan oldin gruntni yaxshilab qurishini kuting (odatda grunt kamida 40 minutdan bir soatgacha bo'lgan vaqtda quridi). Yuzada hosil bo'lgan har qanday bo'rtiq joylar, chiqib qolgan qil yoki mato iplarini yo'qotish uchun mayda tishli (200-220 qattqlik) qumqog'ozdan foydalaning. Hech qanday dog' qolmaganligiga ishonch hosil qilish uchun barmoqlaringiz uchi bilan gruntni yuzani tekshirib ko'ring.

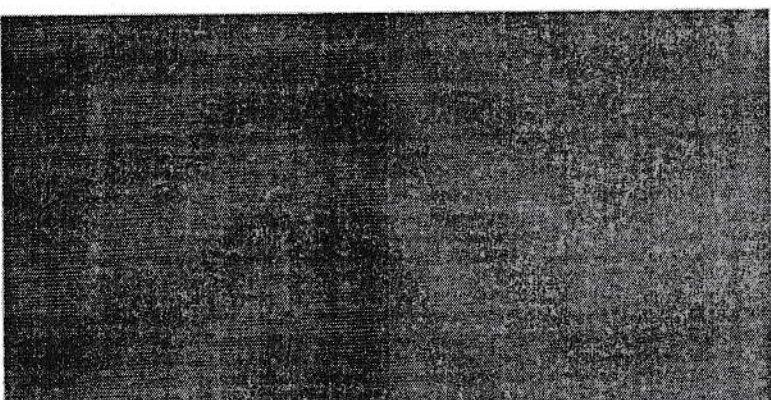

(Gruntni yaxshi qurigandan keyin yuza moybo'yog'da rangtasir ishlash uchun tayyor holga keladi).¹⁵

Rangli gruntni Yevropadagi uy'ronish davri rassomlari ko'p qo'lashtirgan. Lekin hozirda ham bunday gruntni rassomlarni qizitirib, ko'pgina zamonaviy rassomlar ham bunday gruntni solatlariga ishlashni xush ko'rishadi. Toza oq grunt yuqqa suyuq rang bilan yopilgan bo'yog' qatlarni tagidan yoritilishiga yordam beradi. Xolstning chuqur yuzalarida mayda oq dog'lar qolib ketmasligi uchun oq grunt ustidan birinchi xonaki rangli bo'yog' mo'kalpunda juda sinchkovlik bilan yopish talab qilinadi. Kartinani boshlashdan oldin oq grutnga berilgan rang qo'shimcha optik ranglar hosil qilish imkonini beradi. Gruntovka ustidan rang berish ancha osan. Akritl bo'yog'i (yoki rangli grunt) va moybo'yog' aralashirib xolstga rang beruvchi ikki usul mavjud.

Akritl bo'yog'ining afzal tomoni nofiqat uning tez qurishi (ikki soat), yuzadagi bo'yog'ni olish xususiyatini buzmaydi va bu bilan rangtasirida ishlatilgan birinchi qatlamlardan oq mo'lam darajada suvutirgichni qo'shib ishlatish mumkin bo'ladi ("yog' ustida ishlatish"ga qarang). Buzilgan joylarni to'g'irlamoqchi bo'lganingizda yuzani tirib yoki gruntovka qatlarni ko'chirib yubormaslikka harakat qiling.¹⁶

Uy'ronish davri rassomlari asarlaridan nusxa ko'chirganda uning grunt qatlarni qanday rang ekanligiga ham yaxshilab e'tibor bering. Bunda ko'pincha mo'yqama mars qorasi va oq bo'yog'dan tayyorlangan mavarisimon kulrang, kuydirilgan siyenadan qizg'ish jigarrang va kuydirilgan umbradan tayyorlangan

¹⁵ Suzanne Brooker. The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. published in the United States by Watson-Guipilli Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. S. 64.

¹⁶ Suzanne Brooker. The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. published in the United States by Watson-Guipilli Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. S. 64.

ilq qizg'ish qo'ng'ir tUSDagi an'anaviy rang berish usuli qo'llanilgani ma'qul. Sahifadagi suratga qarang.

Rangli asosni tayyorlashda yelimli gruntlarning keyinchalik moybo'yoqning gruntga so'rtilib ketib, xiralashishiga sabab bo'ladigan xususiyati bo'lganligi uchun bo'yoqqa eritgich qo'shib moybo'yoqli (oq grunt va moybo'yoq) grunt tayyorlanadi. Ba'zan berilgan bo'yoq qurigandan so'ng grunt yuzasida to'q yashil xira tUSDagi dog'lar paydo bo'lishi kuzatiladi. Oq grunt rangidan unumli foydalanish uchun moybo'yoqda tarkibidagi suyuqligich yuzada yoyilib hosil qilgan dog'ni yo'qotib yoki qo'shimcha yana bir bor bo'yab chiqing.

Quyisi usuldan foydalanishingizdan qat'iy nazar har qanday yuqqa berilgan rang jarangdorligini yo'qotmasligi uchun asos sifati darajada bo'yalishi lozim. Xolstning butun yuzasi va yonlariga yetishi uchun yetarli miqdorda rang tayyorlab oling. Bu degani kam bo'yoq aralashmasi tayyorlab yetmay qolganidan, ko'p tayyorlab ortib qolgan afzal. Ortib qolgan bo'yoqni har qanday vaqtda tezkor ranglavhalar uchun boshqa kichik xolstlarga rang berish va qo'shimcha ranglar tayyorlashda sinab ko'rish uchun foydalanish mumkin.¹⁷

Yaxshi grunt qilingan xolst usidan tus berish uchun oxirgi qatlama tayyor rangli bo'yoqdan foydalanish mumkin. Bu xolst ustida moybo'yoqda ishlashni yengillashiradi. Lekin u xolstning yuzasini butkul yopishi sababli oq grunt yuzasida maxsus optik ranglar hosil qilishning iloji bo'lmaydi.

Kadmiy zarg'aldoq rang bilan tUSlangan yuzadagi optik natijani solishtirganda, yuqorida bo'yoq grunt yuzasini butunlay yopgan. Pasda esa qurigan bo'yoq oq grunt yuzasining barcha qismini birkdek yopmayanligi va yuzada dog' paydo bo'lganligini kuzatishimiz mumkin.¹⁸ O'ng tomondagi suratga qarang.

Gruntlashdagi qoida: Grunt qatlami qalin bo'lishi kerak emas, faqat teshtik yopila bas.

O'tgan asrda yashab manzara janrida ijod qilgan O. Tansiqboyev fabrikada tayyorlangan matolardan ko'p foydalangan bo'lsada, bu tayyor matolarning sifati uni qoniqtirmadi va keyinchalik asosan qo'lda maxsus to'qilgan matodan foydalanishga o'tdi. Rassom bu matolarni o'zi gruntlab ishlov bergan. U dastlab romga ko'ngildagidek sirligan matoga maxsus yelim surtib chiqqan. Keyin yana yelimni suyuqlik bilan qoplagan. Har ikki jarayonda ham mato tobiga kelitirib quritilgan. Mato to'qimasi qili yoki bo'trganjoyi bo'lsa maxsus ishlov vositasida yo'qotgan va yana quritgan. Nihoyai so'ngi bor yelimni suyuqlik surtgan. Shu jarayon poyoniga yetgach, qaymoqqa monand maxsus oq eritma

tayyorlagan. Buning tarkibida yelim, qo'rg'oshinli oq belila va ozgina miqdorda gilliserin bo'lgan. Glliserin asosan tayyorlanayotgan suyuqlikning elastik bo'lishi uchun xizmat qilgan. Hali yelimlangan xolstning butun sahifaga suyuqlik qattiq moy'yalan bilan uch marotaba surtib chiqilgan. Dastlabki surtilgan suyuqlik yashilab quritilgan va mato silliqilgan. So'ngra matoga ikki marotaba suyuqlik bo'lgan. Shu jarayonlardan keyin o'n besh kun atrofida so'ngi bor quritilgan. Xolst shundan keyingina ranglavir yozishga tayyor bo'lgan¹⁹ – deb yozadi Habib Karimov o'zining “Ajoyib kishilar hayotidan” deb nomlangan kitobida.

III.3. MOYBO'YOQDA ISHLASH

Asosga rang berish. Gruntli asosga rang berish uchun moybo'yoq, yuqori silindrl, hidsiz uayt-spirit (“Eritgichlar bo'limiga qarang”) hamda kanop moyi 50-50 miqdorda qo'shib tayyorlanadi. Bunda eritgich bo'yoqning yuzada yaxshi yurishi uchun, moyli tarkib bo'yoqning xira tortib qolmasligini ta'minlaydi (o'sha shifaga qarang). Bu holda o'z palitrangizdan chiqarib tashlashni mo'ljallagan arzon bo'yoqlarni ishlatib yuborishga inkon tug'diradi. Bo'yoq aralashmasini shisha palitra ustida mastixin bilan yaxshilab aralashiring.

Agar tayyorlangan bo'yoq qorishmasi haddan tashqari quyuv bo'lsa yuqqa qalam hosil bo'lishi uchun unga o'zina eritgich qo'shib suyultiring. Agar tayyorlangan bo'yoq “quruq” bo'lib yuzada tez so'rtilib kesa unga o'zina moy qo'shing. Bo'yalgan yuzada bo'yoq moy'yalan bilan oq gruntga surkaliganda, yorin shaffof ko'rinishdagi bo'yoq tagidan oq grunt sezilib turishi lozim. Tiniq bo'yoq ostidan xira ko'rinish turgan grunt rangi ranglavirning yanada jonli chiqishiga yordam beradi. Unga oq rangning qo'shilishi esa yuzada xira va bo'g'iq rang hosil bo'lishiga olib keladi.

Bo'yoqni yuzaga surkashda sintetik neylon moy'qalamdan (kamida bir dyum) foydalangan afzal. Biringchidan bo'yoqning mayda zararlari xolst yuzasidagi notekis chiqurchalargacha kirib boradi. Keyingi bosqichda enli moy'qalam bilan xolstni uzunasiga moy'qalam izini qoldirmasdan u burchagidan oxirigacha butun yuz bo'ylab bir tekisda silliq qilib rang beriladi. Ba'zi qismlarida ochartirish yoki to'qlatirish, yoki unga harorat baxsh etib (sovuqdan iliqqacha bo'lgan) har xil natijalarni hosil qilish uchun moy'qalamni har xil bosimda bosib bo'yoq surkaladi, kerakli joylar silliqiladi.

Shuni esdan chiqarmangki, xolst yuzasiga ishlov bergandek uning yon tomoni (asosan molbertda ko'p sirg'aladigan tag qismi) juda sinchkovlik bilan qalin qatlama bo'yali. Undan keyin bo'yalgan xolstni devorga suyab yoki polga

¹⁷ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. S. 67

¹⁸ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. S. 71

¹⁹ Karimov. “У. Тансиқбоев”, “Еди тарафда” намунаси. Т-1978. 92-бет.

yo'qizib qo'ygan holda yaxshilab quritiladi. Mo'yqalarni avval eritgichda keyin suvda tozalatib yuviladi.²⁰

Moybo'yoq. Moybo'yoqda ishlaganda kerakli joylarda yupqa qatlamlar suyuq ishlash yoki qalin qatlamlar keng rang dog'lari qo'yish, hamda bu ikki usulni birga qo'llash ham mumkin. Hozirgi paytda moybo'yoqning keng assortimentdagi turli ranglari mavjud. Bu bo'yoqlar pigmentlarning kuchiga qarab yaltirashi va yopish xususiyatlari har xil darajada bo'ladi. Rangtasvir asari yaxshi chiqishini ta'minlash uchun bo'yoqni tanlaganda professional rassomlar uchun chiqarilgan bo'yoqni tanlash kerak bo'ladi.

Talabalar va qiziquvchilar uchun AKADEMIE OL COLOR yo'nalishi bo'yicha Germaniyada AKADEMIE OL COLOR, Schmincke, Niderlandiyada VAN GOGH, Talens, Angliyada GEORGIAN, Daler-roynew, Italiyada CLASSICO, MAIMERI, Rossiyada LADOGA, Badiy bo'yoqlar zavodi (ZXX), STUDIYA, Gamma, KRASKA MASLYANAYA DLYA JIVOPISI, Podolsk Art-Sent mahsuloti bo'lgan sifati moybo'yoqlar ishlab chiqiladi.

Professional rassomlar uchun esa NORMA PROFESSIONAL yo'nalishi bo'yicha Germaniyada NORMA PROFESSIONAL, Schmincke, Niderlandiyada REMBRANDT, Talens, Angliyada ARTISTS, Daler-roynew, Rossiyada MASTER-KLASS, Badiy bo'yoqlar (ZXX), STARIY MASTER, Gamma mahsuloti bo'lgan sifati juda yuqori bo'lgan moybo'yoqlar ishlab chiqariladi.

Rangtasvir uchun moybo'yoqlar rangi va nomlanishi.

Ranglar nomi va badiy bo'yoqlar nomlanishi har doim ham bir-biriga to'g'ri kelvermaydi. Bo'yoqlar nomi ko'pincha u olinadigan narsalar nomi bilan ataladi. Ma'lumki tabiiy tuproq, tosh va o'simliklarni quritib tayyorlanadigan kukunlardan va sun'iy yo'llar bilan olinadigan bo'yoqlar mavjud. Bu ham ko'pincha bo'yoqning qanday nomlanishiga sabab bo'ladi. Quyida uch tilda qadimdan ishlatilib kelinadigan va zamonaviy fabrikalarda tayyorlanadigan badiy bo'yoqlar nomlanishi ko'rsatilgan:

O'zbek tilida	Na ruskom yazike	On english
OQ BO'YOQ	BELIYE	WHITE
Titan oq bo'yog'i	Titanoviye belila	titanic whitewash
Ruxli oq bo'yoq	Sinkoviye belila (prozachniy)	titanium ceruse zinc whitewash (transparent)
Qo'rg'oshinli oq bo'yoq	Belila svinsoviye	White lead

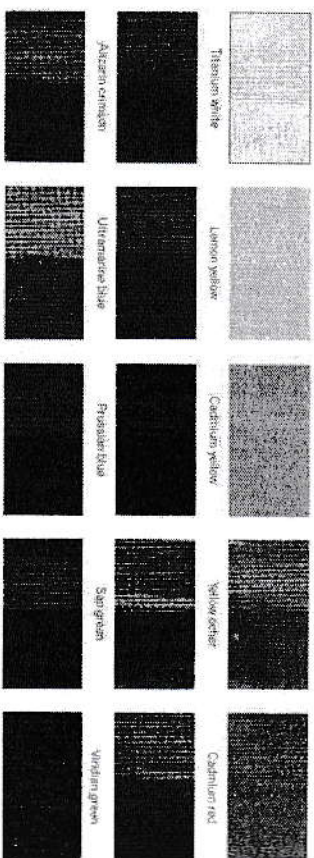
²⁰ Suzanne Brooker. The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Gouppill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. S. 74

Harit oq minerali bo'yoq	Baritoviye belila	White barite
Kaolinli oq bo'yoq	Kaolinoviye belila	Kaolin white
QIZIL:	KRASNIYE:	RED:
Kraplak qizil	Kraplak krasniy	Madder lake red
Siyolrang kraplak	Kraplak fioletoviy	Madder lake purple
Kinovar	Kinovar	Cinnabar
Och qizil kadmiy	Kadmiy krasniy svetliy	Cadmium red light
To'q kadmiy qizil	Kadmiy krasniy tyomniy	Cadmium red deep
Purpurti to'q qizil	Kadmiy krasniy purpurniy	Cadmium red purple
Kadmiy qizil	Kadmiy krasniy	Cadmium red
Kadmiy zarg'aldog	Kadmiy oranjeviy	Cadmium orange
Tionid pushtirang	Tionidigo rozovaya	The thyoinidigo pink
SARIQ:	JYOLTYE:	YELLOW:
Limourang kadmiy	Kadmiy limonniy	Cadmium lemon
Sariq kadmiy	Kadmiy jyolty	Cadmium yellow
To'q sariq kadmiy	Kadmiy jyolty tyomniy	Cadmium yellow deep
O'rtacha sariq kadmiy	Kadmiy jyolty sredniy	Cadmium yellow medium
Och sariq kadmiy	Kadmiy jyolty svetly	Cadmium yellow light
Stronsian sariq'i	Stronsianovaya jyoltaya	Strontium yellow
Neapolitan sariq'i	Neapolitanskaya jyoltaya	Naples yellow
Aureolin (sariq kobalt)	Aureolin (jyolty kobalt)	Aureolin (cobalt yellow)
Hind sariq'i	Indiyskaya jyoltaya	Indian yellow
Tillarang sariq	Zolotistaya jyoltaya	Golden yellow
YASHIL:	ZELYONIE:	GREEN:
Zumrad yashil	Izumrudnaya zelyonaya	Emerald green
"P'S" yashil	Zelyonaya «F'S»	Green "phthalocyanine"
Xrom oksidi	Oksis xroma	Oxide of chromium
Yashil kobalt	Kobalt zelyoniy	Cobalt green
Och yashil kobalt	Kobalt zelyoniy svetliy	Cobalt green light
To'q yashil kobalt	Kobalt zelyoniy tyomniy	Cobalt green dark
Ko'kish yashil kobalt	Kobalt sine-zeleniy	Cobalt blue-green
Kadmiyli marganets	Margansevo-kadmiyevaya	Manganese-cadmium
Tuproqsimon yashil	Zelyonaya zemlya	Green earth
volkonskoit	Volkonskoit	Volchonskoite
Viridon yashili	Viridonovaya zelenaya	Viridian
KO'K:	SINIYE:	BLUE:
Ultramarin	Ultramarin	Ultramarine

Ko'k kobalt	Kobalt sinii	Cobalt blue
Havorang "FS"	Golubaya «FS»	Blue is "phthalo"
Havorang marganets	Margansevaya golubaya	Manganese blue
Sereleum	Seruleum	Ceruleum blue
Berlin lazuri	Berlinskaya lazur	Prussian blue
Parij ko'k rangi	Pariskaya sinyaya	Parisian blue
Milori	Milori	Milori
Indigo	Indigo	Indigo
SIYOHANG:	FIQLETOVIYE:	PURPLE:
To'q siyohrang kobalt	Kobalt fioletoviy tyomniy	Cobalt violet dark
Och siyohrang kobalt	Kobalt fioletoviy svetliy	Cobalt violet light
Minerali siyohrang	Mineralnaya fioletovaya	Mineral violet
JIGARRANG:	KORICHNEVIYE	BROWN:
Mars sarig'i	Mars jyolty	Mars yellow
Zarg'aldoq mars	Mars oranjeviy	Mars orange
Siyohrang mars	Mars fioletoviy	Mars violet
Shaffo to'q jigarrang mars	Mars korichneviy tyomniy prozrachniy	Mars brown deep, transparent
Angliya qizili	Angliyskaya krasnaya	English red
Hind qizili	Indiyskaya krasnaya	Indian red
Venetsiya qizili	Venetsianskaya krasnaya	Venetian red
Shaxnazar qizili	Shaxnazarskaya krasnaya	Shahnazar's red
Gutankar qizili	Gutankarskaya krasnaya	Gutangira red
Metskar qizili	Metkarskaya krasnaya	Makarska red
Shamshatsin qizili	Shamshatsinskaya krasnaya	Samazina red
Chaykent qizili	Chaykenskaya vishnyovaya	Chicotsky cherry
Serpuxova qizili	Serpuxovskaya krasnaya	Serpukhovskaya red
Sxaltubsk qizili	Sxaltubskaya krasnaya	Tskaltubo red
Agarak qizili	Agarakskaya krasnaya	Agarak red
Kidinova jigarrangi	Kudinovskaya korichnevaya	Kudinovskiy brown
Gutankar siyohrang	Gutankarskaya fioletovaya	Gutangira purple
Kaput-mortum	Kaput-mortuum	Caput mortuum
Arzakan sarig'i	Arzakanskaya jyoltaya	Arzamasskaya yellow
Tanzut sarig'i	Tandzutskaya jyoltaya	Tanjuska yellow
Tumanyan sarig'i	Tumanyanskaya jyoltaya	Tumanjana yellow

Malishkin sarig'i	Malishkinskaya jyoltaya	Malyskina yellow
Och oxra	Oxra svetlaya	Light ochre
Tillrang oxra	Oxra zolotistaya	Gold ochre
To'q oxra	Oxra tyomnaya	Deep ochre
Olzil oxra	Oxra krasnaya	Red ochre
Kuydirilgan oxra	Oxra jienaya	Ochre burnt
Tabiiy siyena	Siyena naturalnaya	Sienna
Kuydirilgan siyena	Siyena jienaya	Burnt Sienna
Tabiiy umbra	Umbra naturalnaya	Raw umber
Kuydirilgan umbra	Umbra jienaya	Burnt umber
Feodosiyo jigarrangi	Feodosiyskaya korichnevaya	Theodosia brown
Van-dik jigarrangi	Van-dik korichneviy	Vandyke brown
Xotkov jigarrangi	Xotkovskaya korichnevaya	Meeting them brown
Arxangel'sk jigarrangi	Arxangel'skaya korichnevaya	Arkhangelsk brown
Kuydirilgan suyak	Kost jyonaya	Ivory black
Temirli surik	Surik jelezniy	Minium iron
Holyus qizili	Bolyus krasniy	Bolus red
Sepiya	Sepiya	Sepia
QORA:	CHYORNIYE:	BLACK:
Uzun qorasi	Vinogradnaya chyornaya	Grape black
Shaltoli qorasi	Persikovaya chyornaya	Peach black
Guz qummi	Saja gazovaya	Black gas
Podolsk qorasi	Podolskaya chyornaya	Podolskaya black
Zvenigorod qorasi	Zvenigorodskaya chyornaya	Zvenigorod black
Shungit	Shungit	Shungite
Tionid qorasi	Tionidogo chyornaya	The thyonidigo black

Tavsiya etiladigan ranglar. Yana bir nechta qo'shimcha ranglarni hosil qilish mumkin bo'lgan quyidagi 15 ta rang rassom uchun asosiy ranglar hisoblanadi. Lekin hohishingizga qarab boshqa ranglarni ham palitrangizga qo'shishingiz mumkin. Titan oq bo'yog'ini katta tubada oling, chunki ranglarni oqlatirib ishlash uchun bu bo'yog'ni ko'p ishlatishingizga to'g'ri keladi.

Moybo'yoqdan manzarachi rassom O'. Tansiqboyev dastgohli asarlarida asosan quyidagi bo'yoqlardan foydalanardi:

Oq rangda- ruxli oq bo'yoq va qo'rg'oshinli oq bo'yoqdan. Ish jarayonida asosan ruxli oq bo'yoqdan, pardozlashda esa qo'rg'oshinli oq bo'yoqdan foydalanardi.

Sariq rangda - yorqin oxra, olin rang oxra, sariq mars, qo'ng'irrang mars, sariq, kadmiy, neopolitan sariq'i, hind sariq'i, oltinsimon sariqini qo'llagan. Sarg'ish tusi yengil metallardan tayyorlangan och sovuq rangni esa umuman yoqitmagan. Chunki, bu rang keyinchalik tabiiy havo bilan reaksiyaga kirishib, yashilsimon tusga kirgan.

Qizil rangda- venetsian qizil tuproq, pussulli qizil tuproq, och qizil, bo'g'i-qiroq qizil, sun'iy simob sulfiddan tayyorlangan qizil bo'yoq va qizil kadmiydan.

Havo rangda - ultramarin, havo rang kobalt, to'q havo rang kobalt va azuritli lazurdan.

Gunaftsha rangda - yorqin gunaftsha rang kobalt va bo'g'i-qig gunaftsha rang kobaltdan.

Ko'k rangda- veronsk ko'k tuprog'i, gruzin ko'k tuprog'i, arman ko'k tuprog'i, ko'k aobalt, bo'g'i-qig ko'k kobalt, va zumrad rang ko'k'dan. Xrom erimasini esa juda kam qo'llagan.

Jigar rangda - yorqin handa bo'g'i-qig jigarang mars, jigarang tuproq, tabiiy umbra, kuydirilgan umbra, tabiiy va kuydirilgan jigarang bo'yoqdan.

Oqta rangda- shaftoli dagining kuydirilgani, charos rang, kuydirilgan suyakdan tayyorlangan bo'yoqdan ko'p foydalanardi. Rassomga ayniqsa arman va gruzin ko'k tuprog'i, xokov jigarang tuprog'i ma'qul kelgan handa fransuz va ingliz Vinzor firmalari tayyorlagan moy bo'yoqlarda ishlashni ma'qul ko'rgan. Bu moyli bo'yoqlar pastasi artishga soz va rangi rassomning ishtagidagidek bo'lgan.²¹

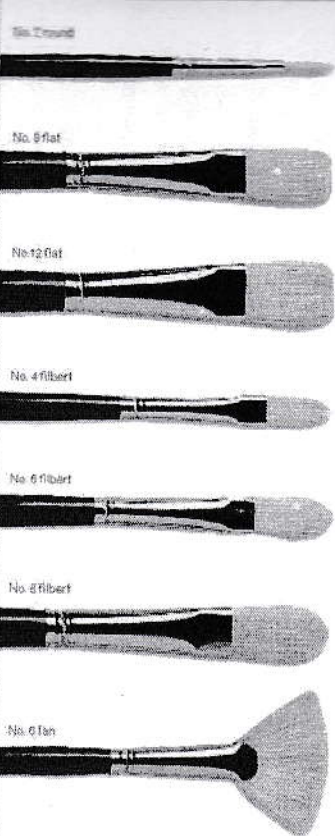
²¹ X. Карпов. "У. Тансибоев", "Еш гаардиз" нашриётга, Т-1978, 92-93-бетлар

Moybo'yoqning o'zgarishi

Tuba idishdagi moybo'yoqlar mayinligi, yumshoqlik xususiyatlarini o'rtaicha 1 yildan 5 yilgacha yo'qotmaydi. Bu vaqt ichidabo'yoq o'zina quyuvqlashishi va natijada yaltirashi kamayishi mumkin. U holda uni razbavitel suyultirgichi bilan o'z holatiga kelirib olish mumkin. Qanday qalindlikda qo'yilishiga qarab, moybo'yoqning qurishi bir necha kundan bir necha haftalargacha cho'zishi mumkin. Odatda unga ta'sir qilayotgan muhit va bo'yoq qalindligiga qarab moybo'yoqlarda 3-7 kunda uski qatlami qurib, plyonka hosil bo'ladi. Butunlay qotishi bir necha oylarga cho'zishi mumkin. Alkidli bo'yoqlar nisbatan tezroq quriydi.

Ranglasvir uchun mo'ygalamlar. Mo'ygalam rassomlarning eng qadimiy asboblardan biri bo'lib, tuzilishi oddiy bo'lgan bu aslaha hozirgacha o'z ko'rinishini saqlab qolgan. Ranglasvir ishlash texnikasida kompozitsiyaning yaxshi chiqishi uchun mo'ygalam sifatida va rassomning bu aslaha imkoniyatlarini sezishi va bilishiga bog'liq. Mo'ygalamlar ikki xil turga bo'linib, ularning bir xillari moyli bo'yoqlarga, boshqa xillari esa akvarel bo'yoqlariga mo'ljallangan. Akvarel bilan ishlashda maxsus akvarel mo'ygalamlaridan foydalanish lozim. Akvarel uchun ishlatiladigan mo'ygalamlar yumaloq shaklda bo'lib, mo'ynasi uch tomoniga qarab ingichkalashtirib boradi va bu mayda detallarni ishlash uchun qulaylik tug'diradi. Mo'ygalam bilan tasvir chizganda qog'ozning yuzi buzilmasligi uchun bu mo'ygalamlar maxsus yumshoq yunglardan yasaliadi.

Akvarel mo'ygalamning kolonok, olmaxon, savsar, mo'ynalaridan yasalgan turlari mavjud.

Mo'ygalamning yana bir turi moyli bo'yoqlar uchun mo'ljallangan mo'ygalamlar bo'lib kurachasinon va yumaloq shaklda bo'ladi. Mo'ygalamlarning bandida raqami bo'ladi. Bu raqam mo'ygalam mo'y qismining kengligini bildiradi. Raqamlardagi sonlar ortib borishi bilan yung qismining kengligi ham ortib boradi.

Shuning uchun moyli bo'yoqlar va akvarel bilan ishlashda mo'yqalamning kerakli raqamini yuzaning katta yoki kichikligiga qarab tanlanadi.

Rangtasvirda ishlashning har xil bosqichida unga mos alohida mo'yqalamdan foydalanib siz tasviriy san'at ashyolarida ishlash tajribangizni oshirib borasiz. Qattiq to'ng'iz junidan tayyorlangan eski mo'yqalam oq grunt ustidan katta yuzalarni yopish uchun juda qulay. Uchi yumshoq dumaloq shaklli mo'yqalam bo'ltarlari chechini yumshatib ishlash yoki bo'yoq bilan ho'l yuzada (suvdagi aks ko'rinishlari) ishlash uchun qulay. Kuraksimona mo'yqalamlar bilan kompozitsiyada keng, katta va yaxlit rang surtmalari (toshli qing'oqlar ko'rinishi) qo'yiladi. Undan tashqari dumaloq uchi kichik o'ltchamdagi mo'yqalamlar kompozitsiyaga o'to'lanlar, shoxchalar kabi mayda bo'laklarni ishlashga mo'ljallangan.

Do'kondan mo'yqalam xarid qilayotganingizda rang qo'yishda yuzada iz qoldirmaydigan darajada yumshoq va mayinligini sinab ko'rish uchun qo'lingizning orqa tomoniga ehtiyotlik bilan bosib ko'rib olishingiz mumkin. Ko'proq va qalin rang surtmalari qo'yish uchun mo'yqalam junlari yetarli darajada zich va qattiq bo'lishi lozim. Nimani tasvirlamoqchi bo'lganingizga qarab kerakli o'ltchamdagi mo'yqalamni tanlang. Masalan: kichik o'ltchamdagi xolislarda ranglar'na ishlayotgan bo'lsangiz, shunga qarab kichik o'ltchamdagi, katta o'ltchamdagi xolislarda uchun katta o'ltchamdagi mo'yqalamlar janlamasini tanlab olishingiz kerak bo'ladi.

Tabiiyki rangtasvir ishlash jarayonidagi ishqalanish natijasida mo'yqalam uchlari yeyilib boradi. Agar ehtiyotkorlik bilan ishlatilsa eng arzon va sifatli mo'yqalamni ham o'z vaqtida yuvib, tozalab turisha uzoq vaqt foydalanish mumkin. Rangtasvir ishlashni tugatgandan keyin mo'yqalamdagi qoldiq bo'yoqlarni latta bilan yaxshilab artib, idish tagida ertigich bilan chayqab yuviladi. Keyin iliq suvda sovun bilan yana bir bor yuviladi. Mo'yqalamdagi bo'yoq izlarini barmog' bilan siqib, bo'yoqdan tamoman tozalalmaguncha sovunli suvda yaxshilab yuving. So'ngra metall qismidagi bo'yoqni tozalang, uch qismini ehtiyotkorlik bilan ushlab mo'yqalamni aylantirib mo'ylar ichida ko'rinnay qolgan bo'yoqni yana bir bor tozalang. Butunlay bo'yoqdan tozalalmaguncha bu jarayonni bir necha bor qaytaring.²²

Moybo'yoqda ishlash uchun 6 dona atrofida mo'yqalam, 3 dona har xil o'ltchamdagi mastixin kerak bo'ladi. Bundan tashqari bo'yoqni suyultirish hamda mo'yqalamlarni yuvish uchun razbavitel, aritish uchun latta, bo'yoqlarni aralashtirish uchun palitra, kiyimga bo'yoq tegmasligi uchun xalat, qo'lga taqish uchun qo'lqop ham zarur.

²² Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. S. 80

Palitra. Palitra atamasi rangtasvirda kerakli rangni topish uchun bo'yoq aralashtiriladigan maydon, rassomning yaratayotgan kartinasini uchun tanlagan ranglar janlamasi (nabor) degan ikki ma'noda ishlatiladi. Rang aralashtirish uchun palitra turadigan moslama (stul) molberming ajralmas qismi hisoblanadi. Ko'pchilik rassomlar mastixinda bo'yoqlarni aralashtirib rang tayyorlash uchun alohida palitalarni xush ko'rishadi. Ustaxonalarda kartina ishlash jarayonida bo'yoq qotib qolmasligi uchun ush mahkam yopildigan qutilar ichidagi (Misol uchun Masterson maydoni) shisha palitalardan foydalaniladi. Shisha palitalarni tayyorlab olganingizdan keyin bo'yoqlarda yengil ishlash inkonyatiga ega bo'lasiz. (bo'yoqlar qurib qolishidan saqlash uchun palitrangizni sovutgich komasida yoki konteynerga plyonka qoplab qo'ying.) Eng oddiy va qulay usullardan biri plastik konteynerga qog'ozdan qopqoq qilib olib yurish ham saqlash va olib yurish uchun qulay.²³

Hozirgi paytda rangtasvirda ishlatiladigan loklangan yog'och fanera va plastiklardan yasalgan har xil o'ltcham va har xil shakldagi palitalar sotuvda mavjud. Har bir ish jarayonidan keyin palitrani albatta mastixin bilan tozalab, latta bilan aritib ish maydonini tozalab qo'yish zarur. Palitranga yopishtirib, ish tugatgandan keyin axlatga tashlab yuborish mumkin bo'lgan moybo'yoqdagi moyni shiniib olmaydigan bir martalik yelimli qog'ozni ishlatish ham qulay.

²³ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. S. 75

Akvarel guash bo'yloqlari uchun maxsus chuqurchalari bo'lgan palitralar ham ishlab chiqariladi.

"Rangtasvirda avvalom bor ranglarni o'rinni tanlash, uni joyida ishlata bilish, tayyorlay bilish muhimdir" — degan edi O'. Tansiqboyev. Men ranglarni quyidagicha joylashtirishga o'rganganman. O'ng tomonda rangli moybo'y, o'rta oq bo'y, chap tomonda xira rangdagi bo'yloqlar bo'ladi²⁴.

Rangtasvir ishlashda atrofiga bo'yloqlar tartib bilan qo'yilib, rangni aralashtirish uchun o'rta qismida joy qoldirilgan palitradan foydalaniladi.

Ranglarning palitrada joylashishi: soat yo'nalishi bo'yicha sarq tusli ranglar chapda, qizil tusdagi ranglar tepada, ko'k va siyohrang o'ngda, yashil ranglar past tomonda joylashgan.

OQ

- titan oqi (bektiuvchan)
- ruxli oq (shaftof)

QORA

- fil suyagi qorasi
- Mars gorasi ili fonarniy cherniy

SOVUQ SARIQ

- och oxra
- shaftof sarq oksidi

- tillarang oxra
- tabiiy siyena

ISSIQ SARIQ

- kadmiy sarq
- kadmiy zarg'aldoq
- oxra sarq

QIZIL

- alizarin to'q qizildan iliq marena qiziligacha
- Issiq qizil

- kadmiy qizil

- olovrang yorqin qizil

JIGARRANG

- kuydirilgan umbra
- kuydirilgan siyena

- Venetsiya qizili yoki hind qizili

SOVUQ TUSLI YASHIL

- viridian yashili
- terre yashil

- yashil oxra

- yashil umbra (Eski Gollandiya)
- tabiiy umbra (Eski Gollandiya)

- phthalo yashil

ILIQ YASHIL

- yashil soki yoki yashil lojuvard (Eski Gollandiya)

SOVUQ TUSLI KO'KLAR

- ultramarin

- kobalt ko'k

- indanthrene blue

ILIQ TUSLI KO'KLAR

- phthalo sinaya ili Berlin lazuri

- indigo

- cerellum

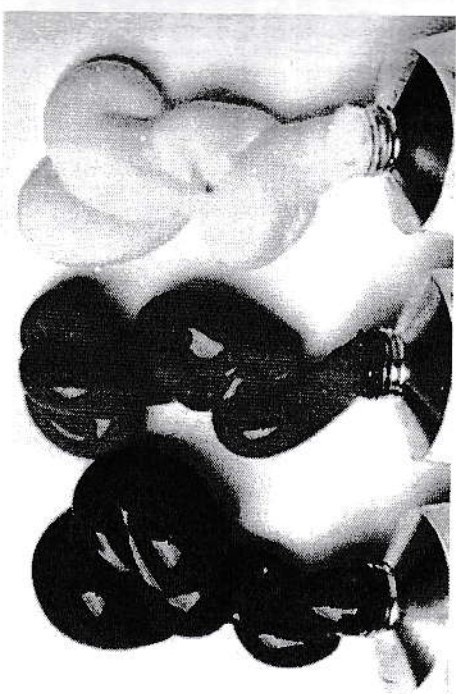
- ko'kish siyohrang

SIYOH-RANG

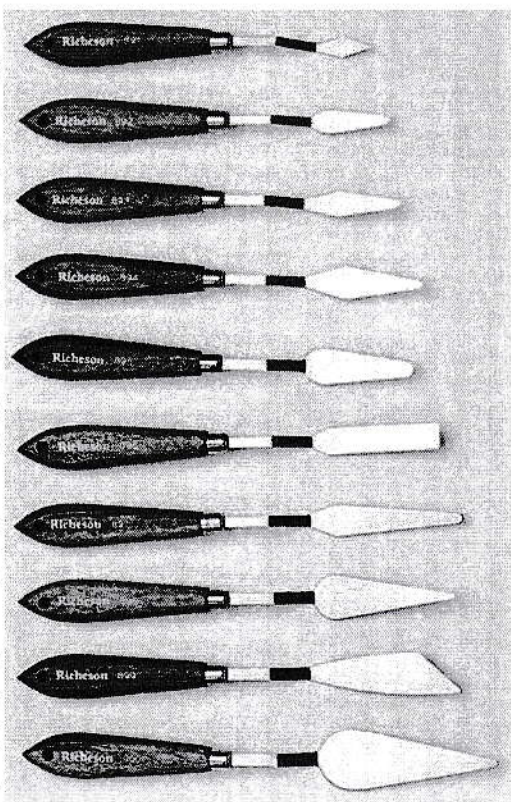
- Mars siyohrang

- siyohrang ultramarin

- siyohrang marganets²⁵

²⁴ H. Kaparov. "Y. Tansiqboyev", "Ela taqarim" naupniet; T-1978. 91-6er
Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a
division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. S. 79-80

Palitradan bo'yoqlarni qirib olib tashlash va qalin bo'yoq qatlamlarini qo'yish uchun mashtixin.

Bo'yoq ustida moy surkash

Siz "yupqa qatlam ustida moy" tamoyili bilan tanish bo'lgan holda, yupqa bo'yoq qatlami ustidan qalin moy bilan aralashtirilgan bo'yoq qatlami qo'ydingiz. Bu holda qo'yilgan rang surtmalari ostki bo'yoq qatlamlari bilan qanday ushlashadi? Bir soatda tugatishga mo'ljallangan kartina ko'p qatlami bo'lib ellik soatga cho'zilib ketgisi mumkin. Ayniqsa siz yetuk rassomlarning ko'pgatlamli asaridan nusxa ko'chirayotganingizda ham bunday holat ko'p uchraydi. Bu vaziyatda bo'yoq qatlami mustahkamlash uchun zarur bo'lgan yupqa qatlam ustidan moy surkash jarayonini ko'rib chiqamiz.

Ozroq suyuqligich aralashtirilib tayyorlangan, tuba idishlarga joylashtirilgan bo'yoq ko'pincha kompozitsiya eskizini ishlashda qo'llaniladi. Idishda bo'yoqqa nisbatan moy miqdori kam bo'lganligi uchun uni "yupqalashtirilgan" bo'yoq turi deb ataymiz. Bu bo'yoq tez quriydi va keng rang surtmalari qo'yilganda quriganidan keyin ham "yangi ho'l bo'yoq" hissiini beradi. Ammo shuni esdan chiqarmaslik kerakki bog'lovchi sifatida moy qo'shilmagan bo'yoqlar xolst yuzasiga yaxshi "yopishmaydi". Suyultirgich bilan aralashtirilgan moy bo'yoq juda quruq yupqa qatlam hosil qilib, kartinaning changini artish yoki yuvish paytida tirnolib dog'lar hosil bo'lishi mumkin.

Eskiz uchun bo'yoqlar yana tez quridigan Liquin yoki Galkyd mahsulotlaridan tayyorlangan bo'lishi ham mumkin. Rangtasvirning birinchi bosqichlaridagi boshlang'ich yupqa qatlamlar uchun moy bo'yoqqa tez quridigan

suvaltirgichlarni qo'shib ishlatishingiz mumkin, lekin o'shanda ham bo'yoq miqdori 50 foizdan kam bo'lmayligi kerak. Chunki ular juda tez quriydi, hamda bo'yoqqa ishlov berishda (20 minutdan 1 soatgacha) aralashtrish va isini tugatish vaqtini kamaytiradi. Rang surtmalari ostidagi moy bo'yoq qatlami ustidan qo'yilganda, moy bilan almashib ketishi sababli sun'iy eritkichlar asosidagi bog'lovchilik xususiyati kamayib ketadi.

Yupqa qo'yilgan rang surtmasi kartina ishlash bosqichining o'rta qismida yupqa qatlamdan qalin rang surtmalari qo'yib qalin bo'yoq fakturasi hosil qilishga o'tishning yana bir usuli hisoblanadi. Ustma-ust bir necha rang qatlamlari qo'yib ishlash mumkinligi moy bo'yoqda rangtasvir ishlashning yana bir afzallik tomoni hisoblanadi. Bu rang qatlamlari natijada xolst yuzasida boy fakturalar balki optik ranglar hosil qilish imkoniyatini yaratadi. Agar bo'yoq yupqa qatlamda berilsa quruq va xira, qalin qatlamlarda berilsa bu yaltiroq va jarangdor ko'rinish hosil qilibdi. Bu rangtasvirda qalin qo'yilgan bo'yoq qatlamlari qurishida natijada uzoq vaqt talab qilinishi, keyinchalik yoritib ketmasligi uchun qalin qatlam ustidan yupqa tez quridigan rang qatlamlari qo'yilmasligini ham talab qiladi. Yupqa qo'yilgan rang qatlamlari hatto shaffof ranglar hosil qilish uchun unga qo'shimcha kanop moyi qo'shilgan taqdirda ham tez qurish xususiyatiga ega. Chunki bu oddiy rang emas, bu "moyli" bo'yoq. Undan yarim shaffof soya qismlar va daraxt po'stloqlari va qoyatosh yoriqclarini kabi mayda bo'laklarga ishlov berish jarayonlari uchun ishlatiladi. Bunday usulga oid ishlash usullariga oid misollar bilan tanishish uchun keyingi sahifalarga qarang.

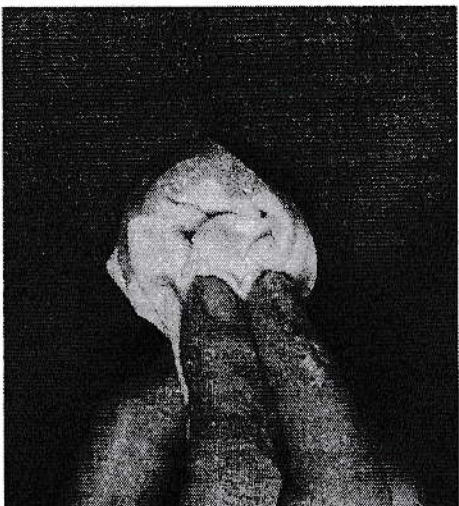
Moy bo'yoq rangtasviri ustidan ishlash

Bir necha senaslarda ko'plab qatlam bo'yoq surtmalari qo'yganingizdan keyin butun kompozitsiya ustidan "moy surkab chiqish" maqsadga muvofiq bo'ladi. qurilgan yuzada ma'lum miqdordagi oddiy kanop moyini surkab chiqing. Bo'yoqlar ustidan barmoqlaringiz bilan paypaslab tekshirib ko'rganingizda quruq bo'lishi juda muhim. Bo'yoqlar yuzasida barmoqlaringiz uchi bilan muzdek joyni sezangiz, demak o'sha joyda qotgan bo'yoq qatlami tagida qurib ulgurmagan. (shuni esdan chiqarmangki, akril bo'yoq'i kabi tez qurishi uchun moy bo'yoqda bog'lovchi hosil bo'lmaydi, buning ustiga ortiqcha yutilgan kislorod molekularini ionlatiradi.) Tozalash yoki ishqalanish natijasida bu joydagi yopib turgan pardani yoritib ketish ehtimoli bo'ladi. Xolstni qiya holda ushlab yonidan qarasangiz bunday joylar yaltirab ko'rinadi, uni tozalamasdan avval ustidan moy surta ko'ring. Moy bilan surkashdan oldin ammiakli suvda (bir miqdordagi ammiakni hash miqdordagi suv bilan) ho'llangan latta bilan ishqalash yupqa parda ostidagi "yugortirga" intilayotgan mayda munchog' yaltiroq joylarni yo'qotishga yordam beradi. Keyin kanop moyini butun kartina yuzasi bo'ylab katta mo'yqalam yoki moyin lattada surkab chiqishingiz mumkin. Shuni esdan chiqarmangki

moybo'yogda ishlangan har qanday kartina yuzasi bir xil tekislikda qurishi kerak, aksincha yuqoridagiga o'xshash putakchalar paydo bo'lishi mumkin.

Ustidan moy bilan surkash kartina yuzasida yaltirab ko'rinish turgan uncha to'q bo'lmagan (yig'ilib qotib qolgan moy) dog'lari hamda haddan tashqari kontrastlikning ham yo'qolishiga sabab bo'ladi. qurigan bo'yog ustidan yangi rang surtmalarini qo'yishingizda mo'yqalarning yengil yuritishi uchun mayin yuza hosil qiladi. Mana shundan keyin hech qanday tez quruvchi bog'lovchilar ishlatilmay, ko'proq moyli bo'yog aralasmasidan iborat qalin rang surtmalarini bemalol qo'yish mumkin bo'ladi.

Yuzani artistga ishlatish uchun yumshoq latnning chetlarini yig'ilb ushlanganda tomchiga o'xshash shakl hosil qilinadi. Bu latnani kartina yuzasini moy bilan surkashdan oldin amaki suv goldqlarini artib tashlash uchun ishlatiladi.

Yupqa qatlama kanop moyi surkash natijasida xira, baxmolsimon yuzada boshqa och va to'q ranglar kontrastligi tiklanadi.²⁶

Eritgichlar. Bo'yogqlarga aralashtirish uchun faqat tozalangan yuqori sifatli, hidsiz uayt-spiritlardan (OMS) foydalanishingiz mumkin. Ular Turpenoid, Sansodor va Gamasol savdo belgilari bilan badiiy ashyolar sotiladigan barcha do'konlarda uchraydi. Xo'jalik do'konlarida

noilladigan kam tozalangan eritgichlardan mo'yqalamlarni yuvishda foydalanishingiz ma'qul. Ishlatilgan kir eritgichlarni arag surtmalariga zinhor qo'sha ko'rmanag, ular rang tarkibining xiralashishiga sabab bo'ladi. Eritgichning hali chiqmasligi va spiriti uchib ketmasligi uchun o'zingiz bilan har doim zich yopiladigan idishlarda olib yuring va uni faqat shamollab turadigan xonalardagina ishlatilad. Teringizga zarar yetkazmasligi uchun himoyatlovchi krem (xo'jalik do'konlarida sotiladigan "suyuq qo'liqop") xarid qilib, rangtasirida ish boshlashdan oldin qo'lingizga surkab olishingiz mumkin. Har bir seansni tugatgandan keyin qo'lingizni sovuqliq iliq suvda yuvib yuring!

Ishlatilgan kir eritgichni tinitib, keyin juda sekinlik bilan boshqa idishga quyish bilan undagi tiniq va toza qismi ajratib olinadi. Eritgich uchun idish tagida qolgan qattiq bo'yog parchalarini qog'oz sochiq bilan olib tozalanadi va u yana ishlash uchun tayyor bo'ladi.

Moy ustidan qattiq rangtasvir qatlarni qurish bo'yicha ko'rsatmalar

• **Bo'yog bilan eritgichni qo'shish:** oq yoki rangli grunt ustidan tasvir ishlash

• **Bo'yogga eritgich va moy qo'shish:** rangli grunt ustidan yaxlit ishlash yoki butunlay artib ishlash usulini qo'llash.

• **Tubikdagi moybo'yog:** bo'yoguni suyuq yedirma usulida, keyin oq (titani va rus) bo'yog bilan aralashirib rang surtmalari qo'yishda faqat qo'shimcha kanop moyi bilan suyuqliriladi.

• **Moyli bo'yoglar:** Kanop moyini qo'shish yordamida asosan to'q rangli bo'yoglarda kichik bo'laklarning ingichka chiziqclarini chizish uchun bo'yogdagi tug shaffofligiga erishish tavsiya etiladi.

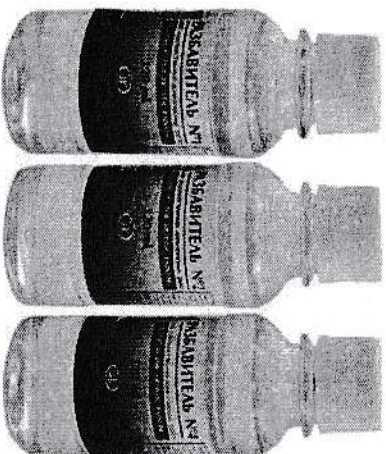
• **Rangtasvir ustidan moylash:** Kartina ishlash yakunida och va to'q joylari, rang kontrastlarini tiklash uchun kanop toza moyi bilan umumiy ishlov beriladi

• **Qalin rang surtmalari:** Kartinani ishlash yakunida shaffof bo'lmagan, qalin rang surtmalari qo'yish.

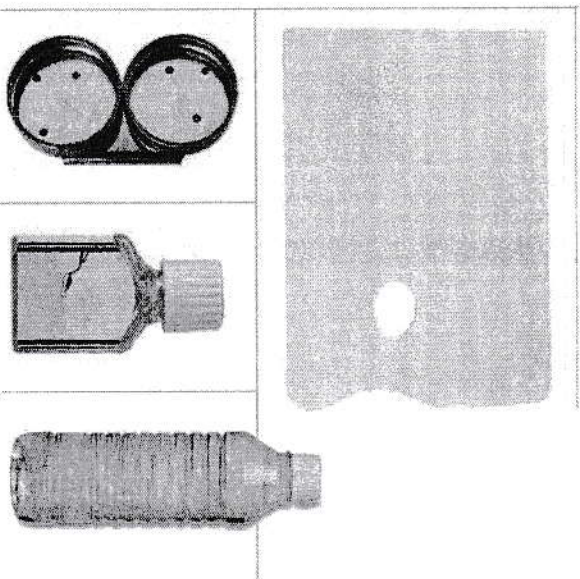
• **Gizzur:** Kartinaning ba'zi qismlarida ilqlik, sovuqlik hissiini kuchaytirish yoki boshqa tomondan rang tusini boyitish uchun ishlatiladigan (kanop moyining boshqa turi) eritgich qo'shilgan shaffof rang kukuni qorishmasi.²⁷

²⁶ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015, S. 101-103

²⁷ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015, s. 107-108.

Bo'yoqni aralashtirish, suyultirish uchun eritgich –razbavitel.

Razbavitel quyish uchun palitraga qistirib qo'yiladigan idishcha. Ishlatib bo'lgandan keyin bu idishchani ham lattada artib qo'yilishi lozim. **Faktura** – rangtasvir asarining jonli ifodalash usuli hisoblanadi. Bugungi har xil texnologiyalar, tasvirlash vositalari, video, audiolarning yangi turlari paydo bo'lib, imkoniyatlari kengayib borayotgan texnika asrida rassomlarga o'z ishlari bilan

tomashabinlar e'tiborini qaratish ham taboro qiyinlashib bormoqda. Zamonaviy rassomlar o'ziga xos muvofiqiyatlarga erishish uchun tinimsiz yangi eksperimentlar ustida ishlashlariga to'g'ri kelmoqda. Rangtasvirning ifodali chiqishi uchun tasvirlash vositalari va usullarini yangi zamonaviy rangtasvir san'atiga moslab ishlab chiqishdan iborat. Faktura (lat. factura – ishlov berish, tuzilish) – san'at asarining jonli chiqishi uchun kerakli bo'lgan qiziqarli va zarur vositalardan biri hisoblanadi. Badiiy asarning sirtiga berilgan ishlov, uning o'ziga xos xususiyati. Rassom ijodkor uchun o'ta muhim hisoblangan, tomashabinlarni hayratga solishi, his hayajon uyg'otishi – bu asar va undagi buyumlar sirtining o'ziga xos ko'rinishi, holati yoki fakturasiga bog'liq. Fakturaning ko'plab xillari mavjud. u yoqimli yoki yoqimsiz, harakatchan yoki turg'un, quvonchli yoki g'amgin, darddabali yoki egri bugri, mayin yoki g'adir budur ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Bundan tashqari fakturani bo'yoq qatlamlarining mikrorelyefi, ya'ni tasvirlanayotgan obyektning sirtqi ko'rinishi, yoki unga ma'lum shakli, hajm berish xususiyati deb ta'riflash mumkin. Bu bilan bo'yoq qatlami yuzaning sirti xususiyati va uning umumiy qurilishiga bog'liq bo'ladi.

Shakl va hajm fakturasi uyg'unlikda tomashabinga ta'sir o'tkazishi, his hayajonini uyg'otib, ma'lum obrazlarni ko'z oldiga kelishi, eslashiga sabab bo'lishi mumkin. Fakturaning har xilligi va betakrorligi badiiy obrazlar yaratish uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. fakturani to'g'ri tanlash, demak materialni to'g'ri tanlash va to'g'ri ishlov berish o'ylangan obrazni yaratishga yordam beradi. shaklni rangsiz ko'z oldimiza keltirishimiz qiyin, lekin aniq materialsiz va shaklsiz unuman mumkin emas. Fakturani material va rassomning ishlash usuli belgilaydi. Rassomning vazifasi an'anaviy va zamonaviy materiallarning tarkibi, xususiyati, ishlatish texnologiyasini chuqur bilishi, amalda qo'llashni o'zlashtirishdan iborat.

Guash bo'yoqi va unda ishlash texnologiyasi

Guash fransuz tilidan olingan bo'lib shaffof bo'lmagan degan ma'noni anglatib (fr. Gouache, ital. Guazzo suvli bo'yoq, plesk) – akvarelgaga nisbatan quyuc va yulitramaydigan suvli bo'yoq. Guash shaffof bo'lmagan suvli bo'yoq turiga taalluqli bo'lib, tarkibi suvli yelim asosidagi (Mayda kukunli pigment, bog'lovchilar – gummiarabik, bug'doy kraxmali, dekstrin, Plastifikator – glitserin, burtqi faol modda – hayvon o'ti, Antiseptik – fenol) mayda pigmentlar hamda xitoy oq bo'yoqi (mel) aralashmasidan tayyorlanadi. Bu akvarelgaga nisbatan kuchliroq rang olinishiga olib keladi.

Guash bo'yoqi shaffof emas, lekin shaffof akvarel bo'yoqi kabi ishlab chiqiriladi. Guashdan rasm ishlash uchun akril, akvarel, siyoh kabi suvli bo'yoqlar va markerlar bilan qurigandan keyin pastel, rangli qalamlar bilan uyg'unlikda foydalanilisa bo'ladi. Uni aerografda sepih ham ishlatish mumkin.

Guashda ishlashning o'ziga xos xususiyati bor – pigment tez quriydi va nam holatiga nisbatan ocharadi. Oldin qo'yilgan quruq bo'yolni yumshatish yoki ho'l rang ustidan rang qo'yish usulida ishlash uchun rang surtmalari ustidan o'zgina suv puflanadi.

Akvarel bilan o'xshashligi

Palettada guash tashqi ko'rinishi bilan akvarel bilan juda o'xshash, ishlash jarayoni esa akril yoki moy bo'yogga yaqin. Shaffof akvarel bo'yog'ida ishlaganda ochdan to'q ranglarga qarab shaffof rang surtmalari ustma-ust qo'yish bilan rang-tuslar hosil qilinadi. Guashda rang ustidan yangi shaffof bo'lmagan rang surtmalari qo'yib boriladi. Mustahkamligi va shaffof emasligi to'q fonlar ustidan och ranglarni qo'yish imkonini beradi, bu sifatlari guash rangtasviri bilan o'ziga xos usulda ishlashni talab qiladi.

Akvareling bir turi bo'lgan bu qadimiy rangtasvir usuligi birinchi bo'lib rassom Paolo Pino asarlarida qo'llanilganini ko'ramiz. Hozirgi vaqtda guashda ishlash uchun qog'ozdan tashqari ipak va boshqa materiallardan ham foydalanishadi. Paolo Pino akvarel bo'yog'iga mel qo'shib guash bo'yog'ining turi ranglarini hosil qilgan. Guash ham akvarelda ishlash singari dadillik va mahorat talab qiluvchi tez quraydigan suvi bo'yog'lar turiga kiradi. Xorijiy davlatlarda guashda ishlangan ishlarni rangtasvir, Rossiya va bizlarda esa grafika deb hisoblashadi. Bo'yog' sifatida ishlatilib kelishi juda uzoq tarixga ega bo'lsada, Guash atamasi Fransiya 18 asrda paydo bo'lgan bo'lsada, guashda ishlash texnikasi qadimgi Misr va Antik davridan beri g'arbda ham sharqda ham ma'lum edi. O'rta asrlardaguash akvarel bilan uyg'unlikda kitob miniatyuralari ishlashda ham qo'llanilgan. Qadimgi arab va fors miniatyuralari, Movorounnahrda buyuk Temuriylar va Hindistonda esa Boburiylar imperiyasi davri san'ati va boshqalar jahon madaniy me'rosiga katta hissa qo'shgan. Uyg'unish davri san'atida rassomlar tomonidan eskizlar, fonining ichidan yoritilishiga erishishda uni yopish, karton va boshqa tayyorgarlik ishlari hamda miniatyura portret uchun ishlatilgan. Rossiya guash rangtasvirining gullab-yashnashi 19-20 asrlarga to'g'ri keladi. Guash rangtasviri texnikasiga Tanqit rassomlar V.A. Serovning "Pyotr I", "Portret G.L. Girsman", Ye.Ye. Lanserening "Petrov vaqti kenallari", A.Ya. Golovinning "Ispan ayoli", B.M. Kustodievning "Yarmarka", N.N. Sapunovning "Ryazanliklar" va boshqa ko'plab asarlari misol qilib keltirsa bo'ladi. Ko'plab dasgohli rangtasvirlarda guashdan foydalanishgan. Bu ishlarda matoviylik, barxatligi, baxmalisimon fakturasi, o'ziga xos dekorativ ko'rinishi kabi ajoyib sifatlari namoyish etilgan.

"San'at olami" rassomlar uyushmasi dasgohli rangtasvirlar, kostyumlar eskizi va teatr bezaklari, plakat san'atida ko'plab asarlar yaratishdi. Guashda yozilgan san'at asarlarini namlikdan, changdan va quyosh nurning salbiy ta'sirlaridan saqlash uchun, oyna ostida saqlash urfi bo'lgan. Butun tarixi davomida

guashning juda yaxshi effekti bilan no'anaviy usullarini qo'llagan rassomlar juda ko'p. Bu universal bo'yog' bilan bog'liq A. Dyurer, Dega, Van Gog, Pikassolarning ishlari misol bo'la oladi. G'arbda esa guash texnikasiga P. Pikasso "Kuchuk bilan bola", A. Maits "Yalang'och" asarlarida guash texnikasiga murojat qilishgan.

Rassom chizayotgan paytda guashning qurigandan keyin oqish tushga kirishi kabi salbiy tomonlarini hisobga olishi kerak. Qalin qo'yilgan rang surtmalarning yoritilishi, bunday holda unga yog'och yelin qo'shish kerak bo'ladi. Quyuq bo'yog' surtmalari bilan nisbatan to'q joylarni ham och ranglar bilan yopish mumkinki, matoviyli, baxmalisimon fakturasi, bo'yog'ning tez qurish, qo'llashning oddiyli, materiyalning sotuvda mavjudligi guashning plyus tomoniga kiritish mumkin. Guashda lessirovka, akvarelsimon, rang surtmalari kabi texnikalarda ishlash mumkin. Unda qog'ozga, grunti xolstga, kartonga, fanera va hatto ipakka ham ishlash mumkin. Guash dekorativ rangtasvirda har xil eskizlar bajarishda keng foydalaniladi. Uni ko'pincha rangli qoramalar bajarishda ishlatishadi. Guash ishlash uchun juda qulay bo'lib, ish jarayonida buzilgan joyni to'g'irlash mumkin. O'rtaqa qalinlikda qo'yilgan rang surtmalari havoning namligiga qarab, yarim soatdan uch soatgacha bo'lgan vaqt oralig'ida quriydi. Rassomlar uchun badiiy, plakat uchun, florantli, akrilli va bolalar ijodiyoti uchun guashning bir necha turlari mavjud. Guash turlari:

Badiiy guash – bu distillangan suv, oq bo'yog' va gummiarabikning pigment kukunlari bilan qo'shib tayyorlangan bo'yog' turi. Bu guash ajoyib yopish xususiyatiga ega bo'lib, yuzada matoviy, baxmalisimon faktura hosil qilish xususiyatiga ega. Bunday turdagi bo'yog'lar uchun melli kartonlar emas, akvarel qog'oz, tuslangan qog'oz, birinchi qatlam bo'yog' grunti qatlam hosil qilgan holda yuzada shmiltib ketadi. Bu bo'yog'ning yuzada mustahkam ushlanishiga olib keladi.

Plakat uchun guashda oq bo'yog' o'rinda kaolin moddasi ishlatiladi. Bu uning nisbatan yorqin va mustahkam bo'lishiga olib keladi. Bolalar ijodiyoti uchun mo'ljallangan guashlarda qimmatbaho gummiarabik o'rinda arzon PVA yelimi ishlatiladi. Bu bo'yog'ning plastikligini kamaytirib, tez qurishiga sabab bo'ladi. Ammo bu uning yuzaga nisbatan mustahkam yopishishini ta'minlab, ko'chib ketishi va to'kilishini kamaytiradi. Bunday bo'yog'larni nafaqat qog'oz, balkim, fanera, sopol va maxsus gruntlangan xolstlarga ham ishlatish mumkin.

Badiiy akrilning paydo bo'lishi bilan ba'zi ishlab chiqaruvchilar akrilli guashni ishlab chiqara boshladilar. Bunday guashlar barcha yuzalarga naqshlar tashlashda qo'llaniladi, qurigandan keyin esa suvda yuvilmaydi. sinkli oq bo'yog' o'rinda bo'yog'ni kam ogartiruvchi va unga nisbatan mustahkamlik, to'yanganlik va jarangdorlik beruvchi kaolindan foydalanilgisi sababli plakat uchun guash badiiy guashra nisbatan tez yopish va rang to'yanganligi bilan farq

qiladi. Spektakllarni dekorativ va bezak ishlari uchun flourent bo'yoqlar ishlab chiqariladi. Bu bo'yoqlar ultrafioletiv va ko'rinish turuvchi fioletiv, ko'k va yashil nurlar ta'siri ostida yorqinligi oshadi va bu effektidan qorong'i joylar dekoratsiyasida foydalaniladi. Bu bo'yoq ham suv bilan aralashirilib, nisbatan yopish xususiyati past, shuning uchun oq gruntni xolst, gog'oz boshqa oq materiallarga ishlash tavsiya etiladi. Unda bu bo'yoqlar nisbatan yorqin ko'rinish olib, uni yuqqa qatlama surkaladi. Flourentni guash suvga chidamsiz, shuning uchun uni tashqarida ishlatish tavsiya etilmaydi.

Guash texnikasi—guash rangtasviridagi asosiy usullar

Ho'l qog'ozlar ustidan ishlash — bu texnika akarelda ishlab yurganlar uchun juda tanish bo'lib, ko'pincha bulutlar yoki orqa plandagi tumanli ko'rinishlarni ishlashda qo'llaniladi. "Ho'l qog'ozlar ustidan suyuq qilib" ishlash usulida bo'yoqni odatdagidan ko'ra nisbatan yaxshiroq aralashirib olingani ma'qul, bo'yoqni qog'ozga tezlikda surkash va ustidan boshqa rangdagi rangni suyuq qilib surkash kerak bo'ladi. undan keyin bo'yoqlar aralashadi va bir tomonga sizib yumshoq, yengil chegarali shakllar hosil qilib. agar bu hodisa ro'y bermasa, demak siz bo'yoqni kerakli darajada suyuq qila olmangansiz yoki birinchi qavat bo'yoq'i qurib qolgan bo'ladi. bunday holatga yo'l qo'ymaslik uchun qog'ozni oldindan toza mo'yalarni toza suvga botirib ho'llab chiqish kerak bo'ladi. Qachonki aniq shaklli figuralarni ishlash kerak bo'lganda bu usul juda qo'l keladi. Bunda kartinada alohida mo'yalarni izlari sezilib qoladi. Bu guashda ishlashning klassik usullaridan biri hisoblanib bu usulda ajoyib natijalarga erishish mumkin. Ayniqsa aniq shakldagi yonma-yon yoki ustma-ust qo'yilgan bo'yoq surtmalari ajoyib ko'rinadi. Guash bo'yoq'i shaffof bo'lmagani bois och rangdagi rang surtmalarini to'q rang ustidan, yoki aksincha qo'yish mumkin.

Guashda qo'yilgan ranglarning bir rangdan boshqa rangga yengil o'tishi — tus bo'yicha ranglarning bir-biriga yengil o'tadigan fon yaratish uchun qo'llaniladigan badiiy usul hisoblanadi. Guashda rangning to'qdan ochga, hatto ki oq fongacha yengil o'tishiga erishish mumkin. Tanlangan rang-tusdagi bo'yoqni qurishga ulgurmasdan tezlikda gorizontal yo'nalishda taboro ochartirib boriladi. Mo'yalarni o'ndan chapga, chapdan o'nga qarab harakatlantirib surkaladi. Ranglar bir-biriga yengil o'tishi uchun gubkadan ham foydalanish mumkin.

Lessirovka — asosiy rang ustidan shaffof boshqa tusni surkash hisoblanadi. Yarim shaffof ranglar bilan asosiy ranglarni yopish yo'li bilan yangi chuqur rang-tus hosil bo'ladi. Akvarelda bo'lganidek guashda ham bu usul mavjud. Shaffof bo'yish uchun guashni ko'proq suv bilan aralashirish kerak. Lessirovka usuli yordamida qeytarilmas tuman holati effektiini yaratish mumkin, guashda bu usul bilan ishlash boshqa materiallarga nisbatan juda qulay.

Rang surtmalari — bu mo'yalarni yordamida hosil qilinadigandan bo'yoq izi. Bo'yoqni quyuq va qalin surkash evaziga moybo'yoq rangtasvirida rang

surtmalari o'ziga xos jozibadorlik aks etadi. Rang surtmalari texnikasini qo'llab harakatni kuchaytirish, kartinaga qo'shimcha jozibadorlik baxsh etish mumkin. Har qanday namlikdagi qog'oz yuzasida rang surtmalarini qo'yib ishlash mumkin. Lekin, ajoyib natijalarga baribir salgina nam yoki quruq qog'ozlar yuzasida erishish mumkin.

Monotopiya (grek tilidan — bitta, yolg'iz va - iz) — tarixi uzoq 17 asrlarga olib boradigan oddiy grafik texnikalardan biri. Monotopiyaning mazmuni bo'yoqni qo'llan tekis va siliq yuzaga, boshqa yuzaga keyingi iz uchun (dastgohda) yoki o'rnatmadan bukilgan qog'ozga osish. Har doim noyob izlar hosil qilinadi va ikkita bir xil ish bajarish mumkin emas. Undan keyin hosil qilingan rangli yoki rangsiz dog'larni o'z holicha qoldiriladi yoki to'g'ri keladigan obraz o'yab topiladi va yetmaydigan bo'laklar chizib chiqiladi.

Ko'p qatlami rangtasvir — ishini bir qator bosqichlarga bo'lib chiqishni talab qiladigan (podmolyovka, rang qo'yish, lessirovka) bo'yoqning butunlay qurishi uchun dam olishlar bilan bajariladigan rangtasvirning muhim texnik har xiligi. Uzoq ishladigan barcha ishlarda hamda katta mavzuli kompozitsiyalarni bajarishda moybo'yoq texnikasi yagona qulay usul hisoblanadi. 19 asr o'talarigacha o'timishdagi tanqil rassomlar asosan shu texnikani qo'llashgan. Keyinchalik impressionistlar va uning izdoshlari undan voz kechishdi. Ko'p qatlami rangtasvir tushunchasi tor texnologik jihatdan eki usta rassomlar texnikasi bilan bog'liq bo'lmagan qurigan bo'yoq qatlamiga (podmolyovkasiz va lessirovkasiz) rang qo'yishgagina muvofiq bo'yishi mumkin.

Pastasimon rang qo'yish texnikasi — ham guashda ishlash uchun qulay. Bu texnika ishlamayotgan yuzaga quyuq, shaffof bo'lmagan bo'yoq surkashdir. Bunday texnika asosan moybo'yoqqa tegishli. Pastasimon rang qo'yish texnikasida bajarilgan kartinadagi faktura, yorug'lik va soya natijalar rangdan balki, shakl hamda qo'yilgan rang surtmalarga bog'liq. Agar asosida PVA yoki akril bo'yoq'i bo'lsa bu usulda guash bilan ham ishlash mumkin. Oddiy badiiy guashdan foydalanilgan holda pastasimon rang surtmalari qo'yish usulida ishlaganda o'ta qalin rang bo'yoq qatlami qurigandan keyin oddiy yoritilishi va to'kilib ketishini yodda saqlash kerak. Shuning uchun bu texnika uchun "oltin kesimi"ga erishish uchun yuzaga juda qalin rang surtmalarini juda ehtiyotkorlik bilan qo'yish zarur.

Puantalizm — nuqtalar deb tarjima qilinadi. Nuqtali yoki to'g'ri burchakli rang surtmalari qo'yish hisobiga (rang aralashirish bu yerda istisno) bu texnikada vizual effektlarga erishish mumkin.

Mo'yalarni yordamida bir tekis rang surkash — yuza va uning bo'laklarini bo'yashda qo'llaniladi. Mo'yalarni bajariladi. Guash o'ta quyuq (bo'yoq parcha-parcha bo'lib joylashadi) yoki o'ta suyuq (dog'lar hosil bo'ladi) bo'lmashligi kerak. Shakliga rang berish uning cheklaridan boshlanadi.

Sepish – fakturani yaratish uchun eng oddiy va yoqimli usul. Bunday texnika yordamida yo'l va darvo chetidagi toshlar, yaproqlar va shunga o'xshash buyumlarni ifodalash oson. Eng yaxshisi guashni kichik bo'yoq uchun mo'yalamda (yangi va guash uchun mo'ljallangan, lekin oliya yoki emulsiya bo'yoqda emas) sepish kerak. Mo'yalamni bo'yoqqa yaxshilab botirib uning tukini orqaga (kartinadan) torting va zudlik bilan qo'yib yuboring. Tuklar oldinga intilib ulardagi butun bo'yoqto'plarni mayda tomchilarga aylantirib oldinga otladi. Butun kartinaga sochilib ketmasligi uchun gazeta yoki boshqa keraksiz qog'ozlardan qirgib kartinning sepilishi kerak bo'lmagan qismini niqob qilib yopish zarur bo'ladi.

Sarafitto – bu gravyuraga yaqin texnika. (grattaj) Bu usulni mazmuni ostki qatlarni ochib shakllar yaratish uchun nam bo'yoqni uchi cho'p yoki pichoq bilan tinmasdan iborat. Guashda ishlash jarayonida sarafittoni idojining boricha uski bo'yoq qatlarni qo'yigandan keyin bir necha soniyalar ichida tezroq bajarishingiz kerak bo'ladi, chunki guash moybo'yoqqa nisbatan juda tez qotadi. Sarafitto texnikasi usulida kartinning oldingi planida ko'zga tashlanadigan juda chiroyli, noodatiy fakturalar hosil qilinadi.

Aralash texnika – undan tashqari guashdan rangtasvirning aralash texnikasida ham ajoyib tarzda foydalansa bo'ladi. Masalan fon guashda qoplanib, ustidan akril bo'yoqida surat chiziladi. Guash va akril bo'yoqni uyg'unligida gullar tasvirini ham ajoyib tarzda ifodalasa bo'ladi. shuningdek guashni akvarel, pastel va tempera bilan ham bigalikda qo'llasa bo'ladi.

"Qurug' kist" – rangtasvir va grafikadagi yordamchi texnik usul bo'lgan kam to'yingan bo'yoqni qattiq tuki mo'yalamda ishlash. Mustaqil texnika sifatida asosan dekorativ san'atda qo'llaniladi. Tashqaridan qaraganda bu usul rangli qatlarni eslatadi. Rangni to'g'ridan-to'g'ri qog'ozda yengil aralashtirish imonini beradi.

Qurug' lessirovka – ham juda qiziqarli usul. Qurug' qattiq mo'yalam yordamida qo'yilgan bo'yoqlar ostidan ostki ranglar aks etib turadigan ajoyib izlar qoldiradi.

Sfumato – ranglarning bir-biriga nafs o'tishi. Yoruq-soyaga ishlaganda har xil shakl va buyumlar umumiy ko'rinishi suratning yumshatilishi orqali ularni fazoga birlashtirib yuborilishi. Sfumato Leonardo da Vinchi tomonidan nazariy asoslangan va amalda qo'llangan fazo perspektivasining muhim elementi.

Muhrash (Shtampovka) – gubka, paxta yoki mayda qog'oz bo'ladi yordamida iz qoldirish. Unda g'adir-budur yer, o't-o'lan va barglar ko'rinishlarini ifodalash qulay. Gubkadan tashqari bir necha marta buklangan qog'oz yoki karton yordamida ham noodatiy va kutilmagan natijalarga erishish mumkin.

Impasto – quyug' bo'yoqlarni qalin qilib qo'yish usulida bajariladigan guash texnikasi. Impasto usulini qo'llab rangtasvir ishlashni hohlasangiz, anhadan beri

ishlatilmagan guash bo'yoqni oling, chunki u yangi guash bo'yoqiga nisbatan quyug' holga keladi. Shuningdek suvli bo'yoqlarda ishlashda akril uchun, impasto texnikasini qo'llash uchun Winsor&Newton kompaniyasi tomonidan maxsus yaratilgan Agvasto qo'shimchasi qo'shib guashni quyultirish mumkin. **Kartasiya** – bo'yoqlarni bir necha qatlalarda qo'yish usuli. Inson yuzi va gavda qismlarini ifodalashda qo'llaniladi. Bu texnika tasvirda maksimal realizm ko'rinishiga erishish imkonini beradi.

Ko'pchilik rassomlar guashda ishlaganda pastasimon keng rang surtmalarini qo'yib ishlash texnikasida ishlashni xush ko'rishadi, bu ishga harakatchanlik, yorqinlik va rangdorlik beradi.

Guash bo'yoqlari pigmentlar oq bo'yoq aralashgan yelim qo'shib tayyorlanadi. Oq bo'yoq guashga matoviy barxatimon faktura beradi, lekin quriganidan keyin nisbatan oqaradi (ocharadi). Guashda bajarilgan ish quriganidan keyin yangi qo'yilgan rang surtmalariga nisbatan ochroq ko'rinishda bo'lgani bois, rang tanlashni qiyinlashtiradi. Qalin qo'yilgan rang surtmalari yoriqlar hosil bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Akvarel bilan o'xshashligi

Guash tashqi ko'rinishiga ko'ra palitrada akvarel bo'yoqini eslatadi, lekin ishlash jarayonida uslub jihatdan akril va moybo'yoqqa yaqin. Ustma-ust qatlamlarda qo'yilgan shaffof akvarel bo'yoqni asta-sekin ochdan to'qqa qarab to'qlashib boradi. Guashda esa bir-birini yopadigan shaffof bo'lmagan rang surtmalari qo'yish usulida ishlantadi. Rang kukunlarining zichligi, shaffof emasligi nisbatan to'q ranglar ustidan och tuslarni qo'yish imkonini beradi. Guashning bu afallari rangtasvirga o'zgacha yondashishga olib keladi. Moybo'yoqdan farqli (tononi, rang surtmalari qo'yilganda juda tez quriydi va bu amaliy sa'atda ishlashga qulaylik yaratadi. Suvda erishi

Agar akril bo'yoqning qurigandan keyin suvda qayta erimasligi, buzilmasligini hisobga olsak, unga nisbatan guash esa suvda yengil eriydi. Guash bo'yoqida ishlaganda noan'anaviy usulda qurigan rang surtmalarini yumshoq mo'yalamda aralashirib nozik effektlarga erishish va ishda katta o'zgarishlar qilish imkoniyati mavjud. Elastik va matoviy akril bo'yoqni guash bilan aralashirib podmalovkalar ishlash mumkin.

Rang qo'yish usullari

Guashda ishlash uchun mo'yalamda suv va bo'yoqni aralashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish kerak. Erkin qo'yilishi uchun guash juda quyug' bo'lishi kerak emas. Agar yetarli darajada suyultirilmasa, qo'yilgan quyug' va qalin bo'yoq qurigandan keyin yorilishi mumkin. Ishtatishda guash bo'yoqning quyug'ligi taxminan qaymoqning quyug'ligidek bo'lishi tavsiya etiladi, bunda bo'yoq qog'ozda yengil yuradi va yuzani bir tekis yopadi.

Bo'yoqlarni ustma-ust qo'yilganda oldingi qatlamdagi bo'yoq umuman qurigan bo'lishi zarur. Aksincha bo'lsa qo'yilgan bo'yoq shakli va rangi o'zgarib ketishi mumkin. Agar ikkinchi qatam bo'yoq o'ta suyuq bo'lgan taqdirda ham shunday hodisa yuz berishi mumkin. Ehtiyotkorlik bilan osiningi bo'yoqlarni olib tashlash bilan nozik natijaga erishish mumkin. Kerak bo'lganda bo'yoqlarning alohida qatlamlari yumshoq mo'yqalamlarda olib tashlanadi yoki keyingi qatlam rang surtmalari bilan aralashiriladi.

Grafiykada ishlatiladigan materiallar va texnologiyalar. Birinchi grafik tasvirlar paleolit davrida paydo bo'lib, bu oddiy asboblardan yordamida qo'yaga o'yib chizilgan tasvirlar edi. O'shandan beri badiiy grafiyka katta va uzoq yo'l bosib o'tdi. Chizish texnikasi rivojlangan bo'lib, ranglashtirish paydo bo'lishiga asos bo'lib xizmat qildi, shu bilan birga o'zi tasviriy san'atning alohida va mustaqil turlaridan biriga aylandi.

Zamonaviy grafiykada avvaldan ishlatib kelingan an'anaviy va yangi paydo bo'lgan tasvirlash vositalari texnologiyalari o'zaro uyg'unlashib, tasviriy san'at asarlarida hamda amaliy san'atda (reklama, prezantatsiya, sanoat va mahsulotlar va h.k...) badiiy g'oyalar yaratish uchun kerakli tasvirlash vositalarini yaratish imkonini kengaytib bormoqda.

Badiiy grafiykada ishlatiladigan materiallar haqida gapirar ekanmiz, avvalo ularni ikki sinfga bo'linishini to'g'ri tushunib olishimiz kerak, bu nima bilan chiziladi va nimaga chiziladi. Chiziladigan materiallar ichida eng an'anaviysi va asosiyi bu qog'oz hisoblanadi. Chizish uchun kerakli materiallarga grafitli qalam, ko'mir, sepiya, sangina, sous, pastel va tushlar kiradi.

Ko'mir tabiiy tasvirlash ashyolariga kiradi. U katta tus diapazoniga ega bo'lib, katta hajmdagi chizimtasvirlar, eskiz yoki qisqa muddatda bajariladigan qoralmalar bajarishda qadindan to hozirgacha tengsiz material hisoblanadi. Tabiiy sepiya dastlab dengiz molyuskalarining siyoh qopidan tayyorlangan bo'lib, och jigarrang tusi bilan ajralib turadi. 20 – asrdan boshlab uning har xil sun'iy ranglari olinib boshlandi.

Sepiya akvarelga o'xshash bo'yoqlar turiga kirib, suvda yaxshi aralashadi.

Sangina qizg'imir jigarrang va to'q jigarrang bo'lib, tabiiy mineral moddalardan olinadi, surilganda qog'oz yuzasiga yaxshi kirishadi, tasvirga yumshoqlik baxsh etadi, tusni bir xilda yoyilishi uning imkonini kengaytiradi. Bu tasvirlash ashyosidan Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo kabi Uyg'onish davrining buyuk rassomlari unumli foydalanishgan.

Sangina qalamlari iliq qizil va to'q jigarrang tus beradi. Sanginadan foydalanilganda ishlash usuli ko'mir qalam bilan ishlash jarayoniga o'xshash. Sangina bilan ishlash, amaliy ish bajarilganda, texnik usul va mahoratga ega bo'linadi. Sangina uchun tag asos qog'ozning barcha turlari va karton bo'lishi mumkin. Ularni ham tus berilgan oxrasimon rangli qog'ozlarda unumli qo'llash

mumkin. Sanginani yon tomoni bilan surkab soyalarning katta-katta qismlarini yopish imkoniyati ham borligi ish rivojini tezlashtiradi.

Oddam qomatini turli holatlarda, vaziyatlarda harakati ko'rinishlarda interer muhiti sharoitida tasvirlash ancha murakkab vazifalardan hisoblanadi. Agar ular tez muddatda ishlashni kerak bo'lsa, tezchizgi lavhalar ko'rinishida bo'lsa, bir nechta tasvirni bitta qog'oz sahida chiroyli kompozitsiyada joylashtirib bajarish ko'p samara beradi. Chunki bunda har bir chizilgan har turli holatlarda turgan odamlar qiyofasi o'zaro solishtirib ishlanadi, o'lchamlari bir-biriga moslanadi va shuning natijasida tasvirlar guruhli bog'langan mazmun kasb etib badiiy ko'rinishga ega bo'ladi.

Inson qadmi-qomatini chizishga albatta tezkor tasvirlar ishlash, ko'proq mashq qilish talab etiladi. Ayniqsa suratning qismlari nisbatlari, katta shaklning yaxlitligiga e'tibor qaratilishi kerak. So'ng tana holati uning qanday harakat holatida namoyon bo'layotganligi muhim bo'lib, uni to'g'ri topish va aks ettirishi lozimdir.

Sous 18 asr oxiridan birga ma'lum. Kuydirilgan va maydalangan kukunga oz miqdorda o'simlik yelini ho'shilib, hosil bo'lgan horishmani holiplarda zichlanadi. Sousning uch-to'rt tusligi mavjud. Bular: qora, kulrang, oq, jigarrang. Intensiv bo'yash xususiyatiga ega. Sousni tayyorlashda pigment, chasov-yarskoy loy va OP-7 preparatidan foydalanilgan. Ma'lumki, sousni suvga eritib mo'yqalamda ham ishlash mumkin. Bu materialda ham yetuk Uyhonish davri rassomlari ijodidan nusxa ko'chirish talaba uchun juda foydali. Bu tajribalar balantasiy o'luv mashhurlatlarda ham ashotadi. Sousda chizimtasvir bajarilganda rassomlar qog'oz yuzasini butunlay mo'yqalam bilani bo'yab olib, keyin quruq sous bilan to'q dog'larda turli tuslar beriladi va ismini oxirigacha yetkazish uchun shaxtlar berib, ko'zda tutilgan maqsadga erishiladi. Tasvirning eng yorug' qismlarini o'chirg'ich yordamida usalik bilan o'chirib bo'rtirisa, eng to'q soyalarning sahi qora sous bilan bo'yab kompozitsiyadagi hajm hamda iloviylikni mohirona ifodalash mumkin.

Agar kerak bo'lsa, retush qalandan ham qo'shib foydalansa bo'ladi. Rassomlar sousdan qancha ko'p foydalanishsa, ularning mahorati, malakasi shuncha oshib boradi va ranglashtirish nozik sir-asorlarini o'zlarida kashf etadilar. Faqat bunga amalda tinimsiz ishlash, buyuk rassomlar ishlaridan nusxa ko'chirish orqali sousda tasvirlash usuliga erishishlari mumkin.

Pastel. Bo'yoq kukunlarini zichlab tayyorlangan hilotsiz nozik tusdagi hollamlar ko'rinishidagi turli ranglar jamlangan badiiy tasvirlash material. Uning tarkibiga preslangan pigment, kaolin, blafiks, boyer, chasov-yarskoy loy, oq kul kiritilgan. Xira, nozik, yaltiramaydigan baxmalsimon rangda ekanligi uning namakerli tomoni hisoblanadi. Chunki boshqa bo'yoqlar ranglashtirishda bu kususiyatni berolmaydi. qog'ozga pastel yaxshi birikmaydi, salgina zarbaga ham

to' bermey, to'kilib ketadi. Shuning uchun pastelda ishlash uchun g'adir-budur qumqog'ozga o'xshash yuzali materiallar tag asos bo'la oladi. Bundan tashqari, sotuvda maxsus pastel uchun tag asos sifatida maxsus qog'ozlar sotiladi. Ular turli rangda va turli tusda bo'ladi, g'adir-budurligi ham turlicha. Pastelni fiksativa qilish uchun "Badiiy jamg'arma" birlashmasi maxsus "lok fiksativ" lar ishlab chiqargan. Ammo undan foydalanilganda pastelning xususiyati, tasvirdagi koloritning o'zgarib ketishi va ishlning yaltirab qolishini hisobga oladigan bo'lsak bu lok - fiksativdan foydalanish maqsadga muvofiq emas.

Pastelda ishlash uchun planshet tayyorlanib, bu planshetga qumqog'oz tortib chiqiladi va qumqog'ozga ko'zda tutilgan rangtasvir bajariladi. Rangtasvirlashda rastushka - charrndan qalam shaklida

ishqalagich tayyorlash kerak bo'ladi. Agar rastushkadan foydalanmasdan, barmoqda ishqalanaversa, barmoq terisi yedirilib, qonab ketishi mumkin.

Pastel zarbaga bardosh bermasligini, chang rangtasvirning koloritik xususiyatiga zarar keltirishini va buning ehtiyot choralarini hisobga olgan holda himoya vositasi tayyorlaymiz. Planshet chetiga 5 mm chiqqan holda ingichka yog'och reyka qotiriladi. Keyinchalik oynali gulrom o'rnatilganda, 5 mm masofa asar bilan oyna oralig'i bo'lib himoya vositasi vazifasini bajaradi. Shunday qilib, biz asarning oynaga tegib turishidan va chang kirishidan saqlab qolamiz. Rassomlar o'z asarlarini ag'darma charrn, torsi on qog'oz, vatman, filtr qog'oz, mayda donli qog'oz, ruloni qog'oz, gruntlangan mato va kartonga maxsus gruntlar berishgan (bular krasxmali kleyster va mayda kukunli penza).

Yuqorida keltirib o'tilgan barcha tasvirlash vositalarini uzoq muddatda bajariladigan, hamda tezkorlik bilan ishlanadigan qalamtasvirlarda birdek muvaffaqiyat bilan qo'llash mumkin.

TASVIRIY SAN'AT VIKTORINASI. TESTLAR

1-topshiriq. Bu so'zlarda harflar aralashirilib berilgan. Qanday so'zlarni yashitirganligini toping.

Skatervipep, rxitsh, lkoitor, soppyapori, inemistrya, arikuraka, svratning, aydniz, xekaturar.

2-topshiriq. Matnga tushirib qoldirilgan so'zlarni qo'ying.

1. _____ - bu qog'ozga qalam, tush bilan tasvirlangan asar.

2. _____ - plastilin, loyda yasash, marmarda o'yish, bronzada quyish yo'li bilan yaratiladigan hajmli tasviriy san'at asari.

3. _____ - qurilish san'ati, me'morchilik.

4. _____ - bu badiiy loyihalash, buyumlarni ham foydali, ham chiroyli qiladigan san'at turi.

5. _____ - insonning kundalik turmush tarzi, hayoti, odatlarini tasvirovchi tasviriy san'atning an'anaviy janrlaridan biri.

6. Tarixiy janr - o'tmishdagi buyu shaxslar va voqe'larga bag'ishlangan tasviriy san'at janri.

7. Peyzaj - bu tasviriy san'atning _____ ko'rinishlarini tasvirovchi janri.

8. _____ - bu mavzu va kompozitsiya jihatidan o'zaro bog'langan jonsiz buyumlarni tasvirovchi tasviriy san'at janri.

9. _____ - bu muallifning o'zini tasvirlagan tasviriy san'at asari.

10. hayvonlar suratlari tasvirlanadigan kartina _____ janr deyiladi.

11. Marina - bu _____ ko'rinishlarini tasvirovchi tasviriy san'at janri.

12. Harbiy voqe'larga oid ko'rinishlarni tasvirlash _____ janriga tegishli.

13. _____ - kimnidir yoki nimanidir komik va satira usulida tasvirlash usuli.

3-topshiriq. To'g'ri javobni tanlang.

1. "Hayot qisqsa, san'at abadiydir" jumlasining muallifi kim?

A. Aristotel.

B. Neron.

S. Gippokrat.

D. Leonardo da Vinchi.

2. Quyidagi san'at turlarining qaysimisi tasviriy san'atga tegishli emas?

A. Haykaltaroshlik.

B. Musiq.

S. Rangtasvir.

D. Grafika.

3. Quyidagilarning qaysi biri iliq ranglarga kirmaydi?

A. Zarg'aldoq.
B. Ko'k.

S. Sariq.

D. Jigarrang.

4. Ko'k va sariq rangning aralashmasidan qanday rang hosil bo'ladi?

A. Zarg'aldoq.

B. Qizil.

S. Yashil.

D. Siyohrang.

5. Rassom yoki bo'yogchining ish quruli qanday ataladi?

A. Kaft.

B. Panja.

S. Mo'yqalam.

D. Musht.

6. Rassom rangtasvirda nima bilan ishlaydi?

A. Qalamda.

B. Mo'yqalamda.

S. Ko'mirida.

D. Bo'rda.

7. Moybo'yog tayyorlashda qanday yog' ishlatiladi?

A. Sariyog'.

B. Mashina moyi.

S. O'simlik yog'i.

D. Sintetik yog'.

8. Tasviriy san'at tarixida qanday tasvirlash vositasi aslaha eng yoshi hisoblanadi?

A. Ko'mir.

B. Mo'yqalam.

S. Qalam.

D. Flomaster.

9. "Batik" texnikasida asos qilib qanda material qo'llaniladi?

A. Shisha.

B. Yog'och.

S. Qo'g'oz.

D. Mato.

10. Dengiz ko'rinishlarini tasvirolovchi janr nima deb ataladi?

A. Marianna.

B. MariY.

S. Marina.

D. Meri.

11. Dengiz ko'rinishlarini tasvirolovchi rassom kim deb ataladi?

A. Suvchi.

B. Akvalang.

122

S. Dengizchi.
D. Marinist.

12. Meva sabzavotlar tasvirlangan asar qanday ataladi?

A. Peyzaj.

B. Portret.

S. Natyurmort

D. Sharj

13. Hayvonlar mavzusida ishlovchi rassomlarni qanday ataladi?

A. Batalist.

B. Animalist.

S. Marinist.

D. Peyzajist.

14. Urushlar va harbiy hayotga bag'ishlangan asarlar yaratish (tasviri) san'atining qanday janriga kiradi?

A. Batalyon.

B. Tarixiy.

S. Batareyniy.

D. Batal.

15. Miti o'lehamdagi tasviriy san'at asari qanday ataladi?

A. Panorama.

B. Miniatyura.

S. Diorama.

D. Natyurmort.

16. Mato parchalaridan bajarilgan surat qanday ataladi?

A. Applikatsiy.

B. Kollaj.

S. Mozaika.

D. Vitraj.

17. Bir mavzuga yo'naltirilgan uch bo'lak kartina qanday ataladi?

A. Uchlik.

B. Triptix.

S. Toq.

D. Qo'shaloq.

18. "Traktat o'jivopisi" - texnologiyaga oid eng qadimgi asar qo'lyozmasining muallifi kim?

A) Chellini;

B) Dyurer;

S) Leonardo da Vinchi;

D) Mikelanjelo.

19. Rangtasvir xususiyatlari va uning texnologiyasiga oid eng qadimgi qo'lyozma qachon yozilgan?

A) XI asrda;

B) O'rta asrlarda;

123

- S) Yuqori Uyg'onish davrida;
D) IX asrda.
20. Qaysi gatordagi ranglar "ssiq ranglar"ga kiradi?
A) ko'k, havorang, yashil, safsar;
B) sariq, qizil, noranji, qirmizi;
S) sariq, yashil, jigarrang, ko'k;
D) pushti, siyohrang, binafsa, zumrad.
21. Qaysi ranglar "sovuq ranglar" turkumiga kiradi?
A) qizil, oq, qora, jigarrang;
B) qizil, sariq, jigarrang, qora;
S) ko'k, safsar, yashil, moviy, havorang;
D) noranji, oxra, targ'il, ko'k.
22. Qaysi ranglar "xromatik" hisoblanadi?
A) qora, oq, kulrang, safsar;
B) sariq, yashil, havorang, qizil, noranji;
S) kulrang, oq, qora, jigarrang;
D) jigarrang, oxra, qora, kulrang.
23. Qaysi ranglar "axromatik" hisoblanadi?
A) qizil, sariq, jigarrang, ko'k;
B) qora, kulrang, qo'ng'ir, qoramir;
S) safsar, alvon, qirmizi, qora, oq;
D) oxra, qirmizi, safsar, pushti.
24. Rassomlarning asarlaridan nusxa olish nima uchun kerak bo'ladi, u qanday ahamiyatga ega?
A) uslubiy o'rganish uchun;
B) mahoratni oshirish uchun;
S) havas uchun;
D) mashq qilish uchun.
25. Mato "gruntlash" dan avval nima qilinadi?
A) ho'llanadi;
B) romga tortiladi;
S) dazmollanadi;
D) yuviladi.
26. Eng oddiy tayyorlanadigan "grunt" qanday bo'ladi?
A) yelim va suv aralashmasi;
B) yelim va olif, bo'r aralashmasi;
S) suv, gletserin, lok, moy;
D) guash, suv, bo'r, olif.
27. "Tasviriy san'atda texnologiyasi va nusxa ko'chirish" fani nimani o'rgatadi?
A) tasviriy san'atga oid tajribalar asosida texnologiyalarni;
B) tasviriy san'atga oid bilimlarni;
S) tasviriy san'atda foydalaniladigan barcha narsalarning turli xususiyatlari, ishlash metod va yo'llarini, tajribalarni, bilimlarni o'rgatadi.
D) qalamda ishlash bilimlarini o'rgatadi.

124

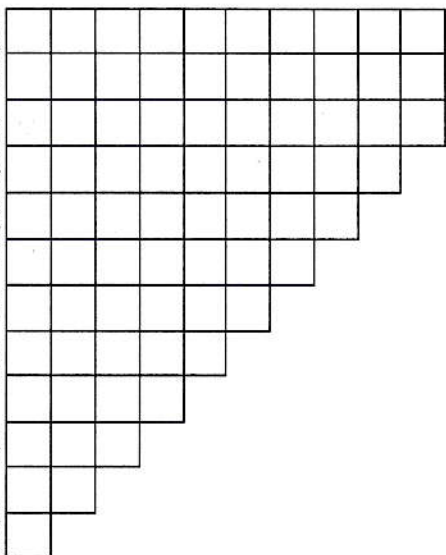
28. Moybo'yoqda tasvir ishlash uchun asosan qanday ashyo, ish qurollari zarur bo'ladi?
A) clyudnik, moybo'yoqlar, mo'yqalam, "eritgich", mato, palitra, ko'mir tuyuqchalar, mato yoki karton;
B) moybo'yoqlar, karton, suv, gletserin, qog'oz, qalamlar;
S) mo'yqalam, qalam, qog'oz, "eritgich", dastgoh, o'chirg'ich;
D) qalam, qog'oz, planshet, mo'yqalam.
29. Moybo'yoq rangtasvirda ilk marotaba qaysi davlatda qo'llanilgan?
A) Ispaniya;
B) Niderlandiya;
S) Fransiya;
D) Italiya.
30. «Rangtasvir texnologiyasi» deganda nimani tushunasiz?
A) rangtasvir ishlash ilmi;
B) rangtasvirni o'rgatuvchi predmet;
S) rangtasvir ishlash uchun zarur nazariv va amaliy bilimlarni beruvchi predmet;
- D) qalantasvir ishlash yo'llarini o'rgatuvchi fan bo'limi.
31. Tasviriy san'at texnologiyasi nimalarga asoslanib o'rganiladi?
A) o'tmish tajribasiga;
B) o'tmish rassomlar, olimlar, pedagoglar tajribasi, me'rosiga, kimyo yutuqlari, ilmiy qonuniyatlarga;
- S) texnologiyaga oid kitoblar, mashqlarga;
D) shaxsiy tajribaga asoslanib o'rganiladi.
32. Dag'al mo'yqalamlar nimadan tayyorlanadi?
A) to'ng'iz mo'yalaridan, sintetik mo'yalaridan;
B) kiyik mo'yalaridan, qo'y yungidan;
S) bug'u mo'yalaridan, ayiq, sug'ur mo'yalaridan;
D) suvsar, olmaxon, junidan.
33. Yumshoq-mayin mo'yqalamlar nimalaridan tayyorlanadi?
A) kiyik, to'ng'iz, oq ayiq, bug'u, qunduz mo'yalaridan;
B) ayiq, kiyik, qo'y, quyon, suvsar mo'yalaridan;
S) quyon, olmaxon, kolonok, suvsar mo'yalaridan;
D) to'ng'iz, bo'rsiq, jayron, kiyik junidan;
34. Moybo'yoqlar ishlatilganda nima bilan eritiladi?
A) eritgichlar – zig'ir moy, lok, kerosin;
B) eritgichlar – eritgich, skipidar, pinen;
S) eritgichlar – atseton, uayt-spirit, olif;
D) eritgichlar – paxta yog'i, zig'ir moyi, suv.
35. Moybo'yoq tasviriy san'at faoliyatida qachondan boshlab qo'llanila boshlagan?
A) XVII asrdan;
B) XVI asrdan;
S) XV asrdan;

125

D) XIV asrdan.

4-topshiriq. KRASSVORDLAR RANGTASVIR ATAMALARI

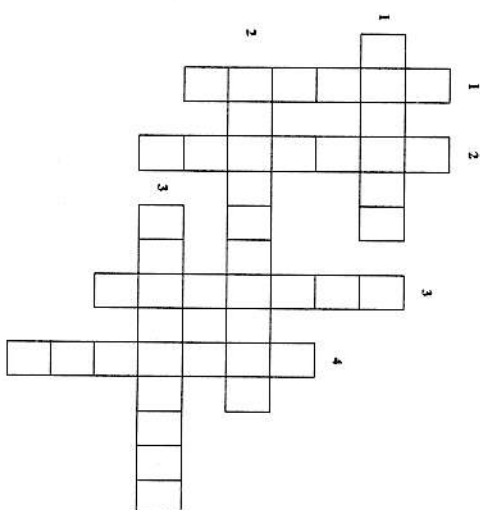
Mashq. Rangtasvirda ishlatiladigan atamalarni yozib bo'sh kataklarni to'ldiring.

Misol uchun variantlar: *tus, ritm, eskiz, siluet, yorug'-soya, qorlama, muvozanat, kompozitsiya, perspektiva, mutanosiblik*

5-topshiriq.

Krossvord 1. TASVIRIY SAN'AT

Savollar:

Bo'yig'ar:

1. XII asr o'rtalarida Fransiyada paydo bo'lgan badiiy uslub.
2. Tasviriy san'atda inson yoki odamlar guruhini tasvirlovchi janr. Nafaqat insonning tashqi ko'rinishi, balki ichki ma'naviy dunyosini ham yetkazib berishga qaratilgan tasvir.
3. Badiiy asar yuzasi ko'rinishi, uning xususiyati.
4. Qadimgi grek san'atining ilk rivojlanish bosqichi. San'at asarining umumiy rang sifatlarining estetik baholash, ranglar qurulishi.

Eniga:

1. XVIII asr o'rtalarida Yevropa san'ati usuli.
2. Satira va yumor vositasidan foydalanadigan tasviriy san'at janri. Kolonna o'rnida tektonik ayol qomati
3. Kolonnalar o'rnida bajarilgan ayol qomati aks ettirilgan haykallar.

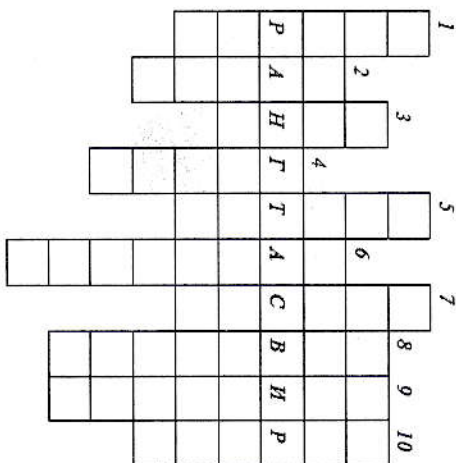
6-topshiriq.

Krossvord 2. RANGTASVIR

Berilgan so'z orqali qolganlarini aniqlang.

1. Oynaqa shaffof ranglarda ishlangan tasvir.
2. Maxsus bo'yovlarda ipak, paxta, jun va sintetik matolarga qo'lda rasmlar ishlash usuli.
3. San'atning har xil turlarida ichki bo'linishlarini anglatuvchi atama (fran. genre xil, tur), badiiy asarlarning mazmuni va shakli, badiiy obrazning kelib chiqish belgilariga ko'ra turlarga ajratadi.

4. Suvda eritiladigan shaffof bo'lmagan bo'yoq. Rangli tosh bo'laklardan bajarilgan tasvir.
5. Harakatsiz turg'un holat. Razbavitel, skipidarda suyultiriladigan ranglasvir uchun shaffof bo'lmagan quyuv bo'yoq.
6. Po'lardan yasalgan kurakcha yoki pichogcha shaklidagi ingichka plastina(italyanacha metsichino); ranglasvir ishlashda qo'llaniladi.
7. Ho'l shkaturka ustidan ranglasvir.
8. Ranglasvirda ishlatiladigan yarim shaffof, suvda eritiladigan bo'yoq.
9. Bitta rangda bajarilgan (ko'proq qora, jigarrang) ranglardan foydalanib bajarilgan ranglasvirning bir turi.
10. Qalin, qattiq va juda pishiq qog'oz, qalin qog'ozga tushirilgan rasm, eskiz, keyin u asosga tushiriladi (mato, devor, yog'och yoki metall tekislik).

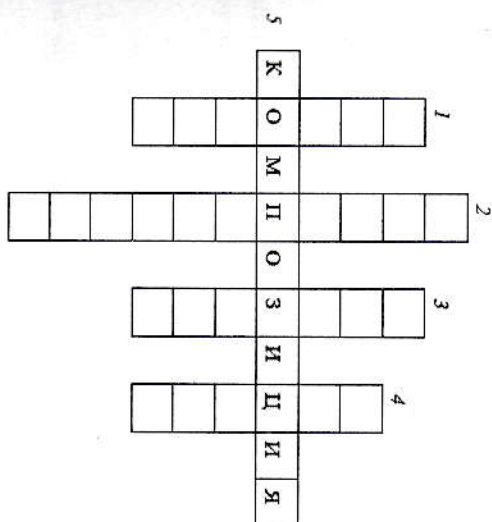

7-topshiriq.

Krossvord 3. BADIY TASVIRLASH VOSITALARI

Berilgan so'z orqali qolganlarini aniqlang.

1. Kartaning rang yechimi. Ranglar mutanosibligi.
2. Qog'oz yuzasida fazoviy bo'shliqning tasviri.
3. Tabiat ko'rinishi.
4. tasvirlanayotgan gavda, yuz, shakl bo'laklarini tomashabin e'tiborini jalb qilish maqsadida rangda, chiziqlarda va tuslash usuli bilan bo'rtirib ko'rsatish.

8-topshiriq.

Krossvord 4. GRAFIKA

Berilgan so'z orqali qolganlarini aniqlang.

1. Chizish uchun ishlatiladigan qizil va jigarrang tusdagi qalamchalar.
2. Yog'och va linoleumga o'yib ishlanadigan tasvir.
3. Kompozitsiyadagi turg'un holat.
4. Metallga o'yish, kislota bilan ishlov berish orqali chiziladigan surat.
5. Narsa yoki tasvir ikki qismining bir boriga aynan o'xshashligi, mutanosibligi.
6. Tasviriy sanadda: narsaning uzog'dagi qismlarini qisqartirib, kichraytirib ko'rsatish.
7. Narsaning uch o'lchamda (fazoviy bo'lak) bo'rtib ko'rinayotgan shakl-

shamoyili.

Topshiriq va testlar javoblari

1-topshiriq javobi: Perspektiva, shtrix, kolorit, proporsiya, simmetriya, karikatura, rangtasvir, dizayn, arxitektura

2-topshiriq javoblari: Matnga tushirib qoldirilgan so'zlarni qo'ying.

1. Grafika - bu qog'ozga qalam, tush bilan tasvirlangan asar.

2. Havkalaroshlik - bu plastilin, loyda yasash, marmarda o'yish, bronzada quyish yo'li bilan yaratiladigan hajmli tasviriy san'at asari.

3. Arxitektura - qurilish san'ati, me'morchilik.

4. Dizayn - bu badiiy loyihalash, buyumlarni ham foydali, ham chiroyli qiladigan san'at turi.

5. Naturnorm - insonning kundalik turmush tarzi, hayoti, odatlarini tasvirlovchi tasviriy san'atning an'anaviy janrlaridan biri.

6. Tarixiy janr - o'tmishdagi buyu shaxslar va voqe'larga bag'ishlangan tasviriy san'at janri.

7. Peyzaj - bu tasviriy san'atning tabiat ko'rinishlarini tasvirlovchi janri.

8. Naturnorm - bu mavzu va kompozitsiya jihatidan o'zaro bog'langan jonsiz buyumlarni tasvirlovchi tasviriy san'at janri.

9. Avtoportret - bu muallifning o'zini tasvirlagan tasviriy san'at asari.

10. Hayvonlar suratlari tasvirlanadigan kartina animal janr deyiladi.

11. Marina - bu deniz ko'rinishlarini tasvirlovchi tasviriy san'at janri.

12. Harbiy voqe'larga oid ko'rinishlarni tasvirlash batall janriga tegishli.

13. Karikatura - kimnidir yoki nimanidir komik va satira usulida tasvirlash usuli.

3-topshiriq test javoblari:

1-C; 2-B; 3-B; 4-S; 5-S; 6-B; 7-S; 8-D; 9-D; 10-S; 11-D; 12-S; 13-B; 14-D; 15-B; 16-A; 17-B; 18-S; 19-S; 20-B; 21-S; 22-B; 23-B; 24-A; 25-B; 26-B; 27-S; 28-A; 29-B; 30-S; 31-B; 32-A; 33-S; 34-B; 35-S.

130

5-topshiriq. (krossvord №1) javoblari:

Bo'yiga:

1. Gotika. 2. Portret. 3. Faktura. 4. Arxanka.

Emiga:

5. Rokoko. 6. Karikatura. 7. Kariatida.

6-topshiriq (krossvord №2) javoblari:

1. Vitraj. 2. Batik. 3. Janr. 4. Quash. 5. Statik. 6. Mastixin. 7. Freska. 8. Akvarel. 9. Grizayl. 10. Karton

7-topshiriq (krossvord №3) javoblari:

1. Kolorit. 2. Perspektiva. 3. Manzara. 4. Aksent.

8-topshiriq (krossvord №4) javoblari:

1. Sangina. 2. Gravyura. 3. Statik. 4. Ofort. 5. Simmetriy. 6. Rakurs. 7. Hajm.

Atamalar izohi:

Abrits - nusxa ko'chirish usulida bajarilgan tasvirlanayotgan shaklning chiziqli ko'rinishi, surat konturi.

Aksonometriya - perspektiv tasvirlash usuli turlaridan biri, shakl, tekislikni uch tomonlama tasvirlash usuli.

Aksent - tasvirlanayotgan gavda, yuz, shakl bo'laklarini tomashbin e'tiborini jalb qilish maqsadida rangda, chiziqlarda va tushlash usuli bilan bo'rtirib ko'rsatish.

Alfresko - devoriy rasm ishlash usullaridan biri turi (bu usul devoriy rasmini ohak zamin qurimasidan, namligida ishlashni talab qiladi).

Axromatik rang - yunoncha "rangsiz" degan ma'noni bildirib, ular bir-biridan qabul qiladigan yoki tarqatadigan yorug'lik kuchi bilan farq qiladi. Masalan, oq, kulrang, qora rangdan yorug'lik kuchi bilan farq qiladi.

Badiiylik - borliqni, inson va uning hayotidagi voqe'alarni, kechimalarini o'zaro o'xshatish, shakllantirish va rang-rang tasvirlash.

Bosqichma-bosqichlik - rasm chizishni nisbiy tarzda ketma ketlik asosida olib borish.

Vogeband kompozitsiya - mavzuga asoslangan voqe'likni aks ettiruvchi tasvir, kompozitsiya, asar.

Grizayl (Grisaille) - Bitta rangda bajarilgan (ko'proq qora, jigarrang) ranglardan foydalanib bajarilgan rangtasvirning bir turi

Detallashtirish - tasvirning har bir detalini maydalaib ishlash.

Dinamik - harakatdagi, tez o'zgaruvchan (holat).

Yorug'lik - buyum yuzasi qismining eng ko'p yoritilgan qismi; yorug' soya bo'lagi.

Yorug'-soya - shakldagi eng och va eng to'q joylar, tasvirning kompozitsion

131

qurish va narsaning o'zaro mutanosiblik xususiyatlarini ifodalash vositasi.

Janr – tasviriy san'at nazariyasida qo'llanadigan tasviriy san'at va adabiyot sohasiga tegishli atama. Tasviriy san'atda manzara, tabiat ko'rinishlarini aks ettiradigan rasmlarni manzara janriga oid rasmlar deyiladi. Shuningdek portret, naturnort janrlari...

Kartina tekisligi – tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog'oz yuzasi.

Kompozitsiya – (latin. "compositio" – tuzilish, qurilish) badiiy asardagi ob'ektlar va badiiy vositalarning muayyan g'oyaviy maqsadga xizmat qiladigan tartibda joylashishi va ularning muvofiqligi

Kompozitsiya qurilishi – kartina yoki qog'oz tekisligida uning o'Ichami, hajmi, formatiga muvofiq joylashtirish, kompozitsiya markaziy o'qini aniqlash va unga nisbatan tasvirning ikkinchi darajali bo'laklarini bo'yundirish, guruhlash va tasvirning barcha qismlarini asosiyga nisbatan bo'yundirib yaxlit birlashtirish, asarning nafis yaxlitligi. Naturadan ishlaganda tasvir mavzusini izlash, tasvirlanayotgan narsalar ni saralash va qo'yib chiqish, qiyofachining harakat holatini maqsadga muvofiq tarzda to'g'ri tashkil etish. Tasvirning eng jozibali tus yechimini topish, masshtablarning va nisbatlarining o'zaro mosligi bilan bog'liq bo'lgan uzoq jarayon bo'lgan tasvirning perspektiv qurishning eng ma'qul holatini topish uchun izlanish.

Kontrastlik – qarama qarshilik, ziddna ziddlik, ranglarning o'zaro qarama qarshiligi. Bir rangning yonida ikkinchi rangning yanada yorqinroq, jozibaliroq ko'rinishi. Masalan: Yashil rangning oldida qizil rang yanada jozibali, chiroqliroq ko'rinatedi va hakoza...

Konstruktiv shakl – tasvirning alohida va yaxlit ko'rinishlari nisbatlarining o'zaro mutanosibligida ko'rinedigan; narsa shakli qismlarining nisbatlari, ularning bir birligga mosligi, mohiyati, har qanday shakl tuzilishi ning o'ziga xos jihatlari.

Koordinat – ma'lum masofalarda belgilab olingan, o'Ichami aniqlangan joylar, nuqtalar. (tasvirdagi)

Mastixin – (italyancha metsichino) po'latdan yasalgan kurakcha yoki pichoqcha shaklidagi ingichka plastina; rangtasvir ishlashda qo'llaniladi.

Mutanosiblik (garmoniya) – tasvir obyekti yoki tasvirning turi qismlarining (o'Icham, rang tuzilishidan) o'zaro blg'lanib, go'zallik me'zoniga mos bo'lishi.

Muvozanat – o'quv natijamoti yoki kompozitsiya, tasvirning qismlari, ranglar, o'Icham, shaklining o'zaro mos kelishi, sath og'irligi mutanosibligi.

Palitra – rasm ishlayotgan paytda musavvir bo'yloqlarni qorishtiradigan yuqqa moslama, taxtakach.

Pependikulyar – gorizantal tekislikka nisbatan tik chiziq.

Pleiner – (fransuzcha plein air – ochiq havo) Tasviriy san'at asarida quyosh yorug'ligi va atrofidagi muhitning ta'siri bilan bog'liq bo'lgan ranglar tushanishini anglatuvchi termin. Bu turdagi rangtasvir ochiq havoda ishlanadi.

Plastik yechim – qalamtasvir, rangtasvir, haykaltaroshlik asarlarida shakl jozibadorligi

Plan – tasviriy sanada: tasvirlash masshtabi, tasvirdagi buyumlarning joylashish o'iri.

Rakurs (Frans. Raccourci – qisqarish) – tasviriy sanada: narsaning uzoqdagi qismlarini qisqartirib, kichraytirib tasvirlash. Tasvirlanayotgan shaklning perspektiv qisqarishi.

Ritm – tasvirlanayotgan shaklning bir xil ketma-ketlikdagi qaytarilishi; tasvirning kompozitsion qurilishi vositasi.

Saft – naturani yoritish uchun maxsus chiroq

Siluet – XVII asr fransuz arbobi nomidan kelib chiqqan. Kishi, hayvon, qush, narsalarning soyaga o'xshatib bir rangda ishlangan tasviri. Tasvir sifitg'a rangdagi qog'ozni kesib ishlab, boshqa rangdagi qog'oz yoki materialga yopishtirilishi ham mumkin. Grafika texnikasining bu turi qadimdan Xitoyda, Yaponiya va boshqa sharq mamlakatlarida, asrdan boshlab esa Yevropada rivojlangan. Keng ma'noda narsa, bino turi shakllarining xarakterli ko'rinishidir.

Simmetrik – narsa yoki tasvir ikki qismining bir birligga aynan o'xshashligi, mutanosibligi (muvozanatda ekanligi).

Skapel – qalam tarashlash uchun tig'larini almashitib turish mumkin bo'lgan maxsus pichoqcha.

Soya – naturaning yorug'lik tushmagan qismi.

Statik – harakatsiz turg'un holat.

Stilizatsiya – tabiatdan olingan murakkab shaklni, soddalashtirib ifoda etish (bezak ko'rinishiga) yo'lli.

Suyjet – (fransuzcha – buyum, narsa, harakat), tasviriy san'atda tasvirlangan buyum yoki voqea tushuniladi, Hayotiy voqea, lavha, harakat.

Tasvir yaxlitligi – alohida qismlarning umumiyga, ikkinchi darajadagi narsalarning asosiyga bo'yusinishi, barcha qismlarning o'zaro mutanosibligi, bijarish usullarining bir xilligi.

Taqqoslash – suratdagi o'zaro yorug' soya, tus, shakl va hajm nisballarni aniqlash usuli.

Tugallanganlik – rassom tomonidan uzoq vaqt ishlangan qalamtasvirni har bir bo'laklarining yaxlitligiga erishish, umumlashtirish qisqa qilib aytganda maqsad qilib qo'yilgan vazifani uzil-kesil tugallash.

Tus – narsaning rang hamda tusining och-to'qlik darajasini bildiruvchi tushuncha.

Fazoviy perspektiva – yorug'lik va havo ta'sirida kuzatuvchi hamda kuzatilyotgan ko'rinish orasidagi tasvirlanayotgan narsalar ko'rinishi va ranglarning o'zgarishi hodisasi.

Fas – old ko'rinish, yuz, chehra. har bir narsaning to'rt tomondan ko'rinishi

bor: Old ko'rinishi, ikki yoni, tepa va tagi.

Xolst - kanopdan to'qilgan mato

Yarim soya – yorug' soyaning elementlaridan biri, buyum sirtining yorug'lik bilan to'q soya orasidagi qismi

Shu'la – tasvirlanayotgan yoritilgan buyum sirtining nur tushib turgan eng yorug' joyi, buyum shakli yuzasida eng yorug' bo'lagi.

Enkaustika - Mum bilan rangtasvir ishlash "enkaustika" deb nomlanadi. Mum sovuqda qattiq holatda bo'lib, isitilgan holatdagina yumshatib mo'yqalam bilan rangtasvir ishlasa bo'ladi. Bu holda enkaustika usulida rangtasvir ishlash ishlamayotgan yuza ham qizdirilgan holda bo'lishi kerak.

Etyud – rangda tezkor bajarilgan ish, ranglavha.

REPRODUKSIYALAR

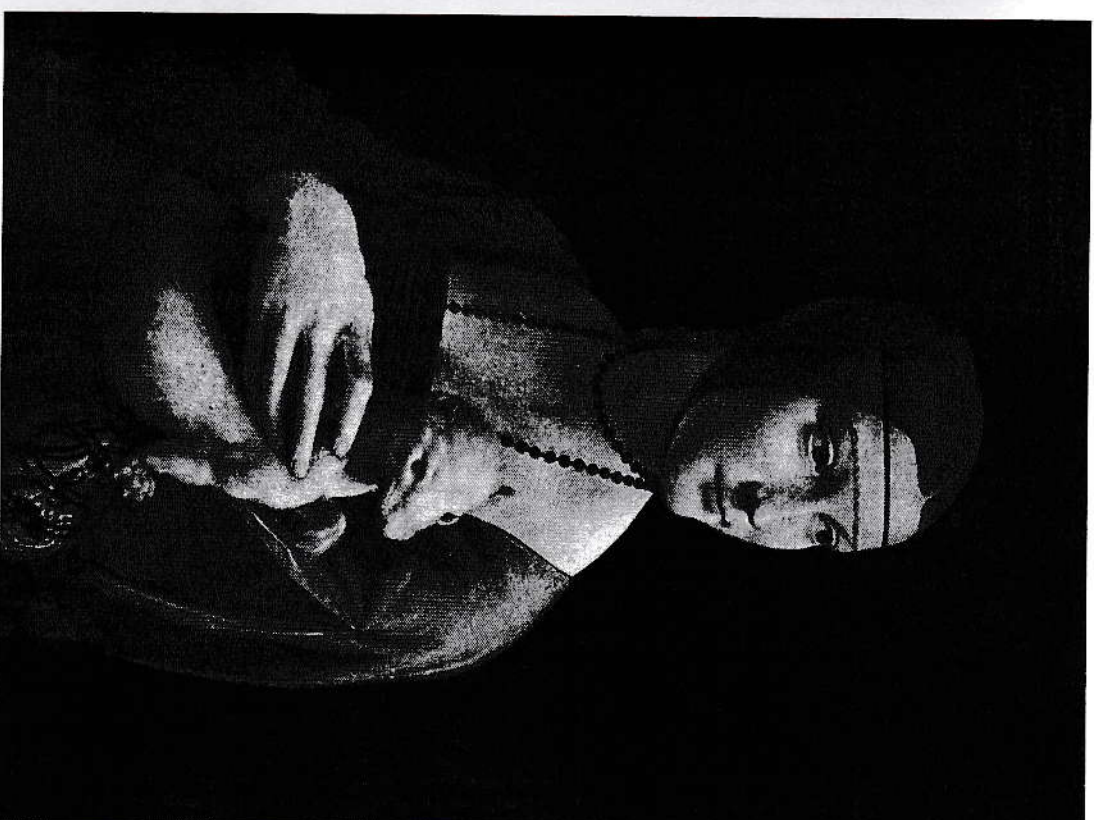

Magdalen, Muroala ustida

Veyden. Madonna

136

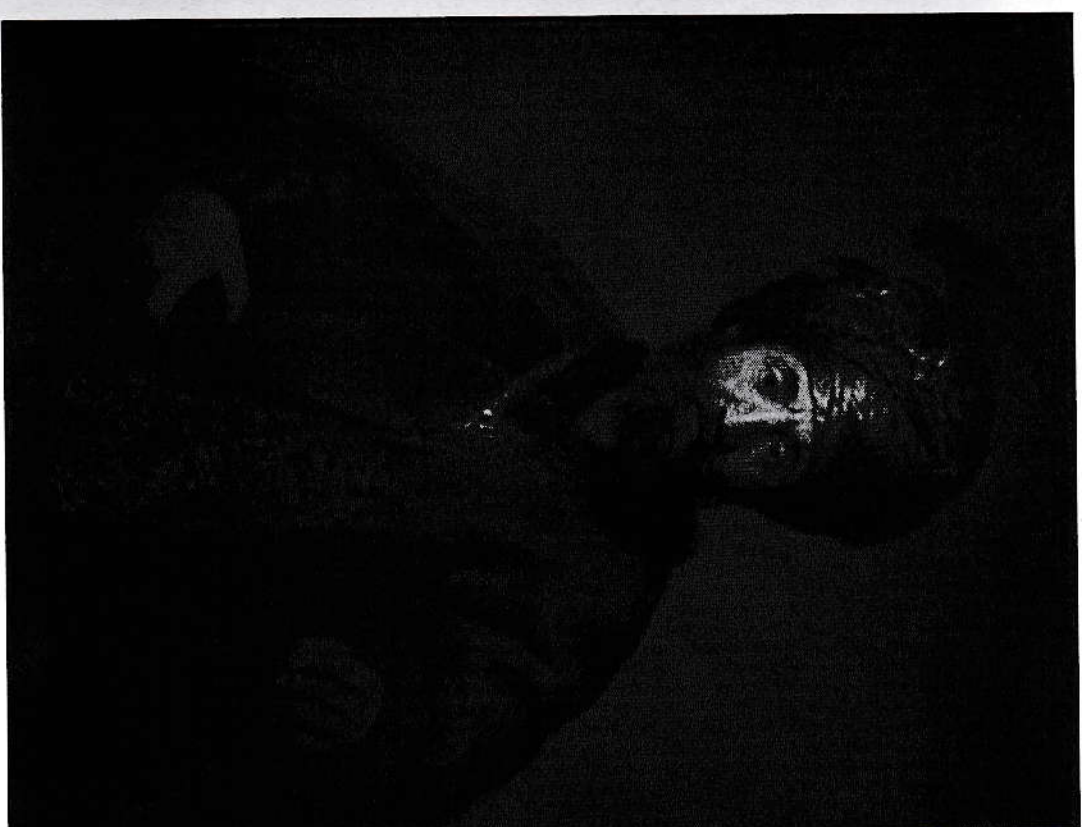
Leonardo da Vinci. "Ayol portreti". 1480-90 y.y.

137

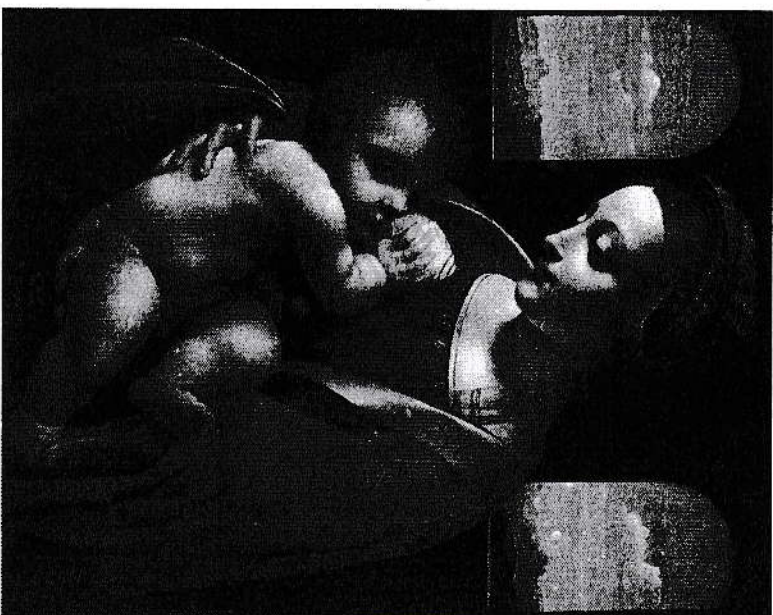
Aka-uka van Yeyklar. «Gentskiy altar». Moybo'yoq, taxta. 1432.

138

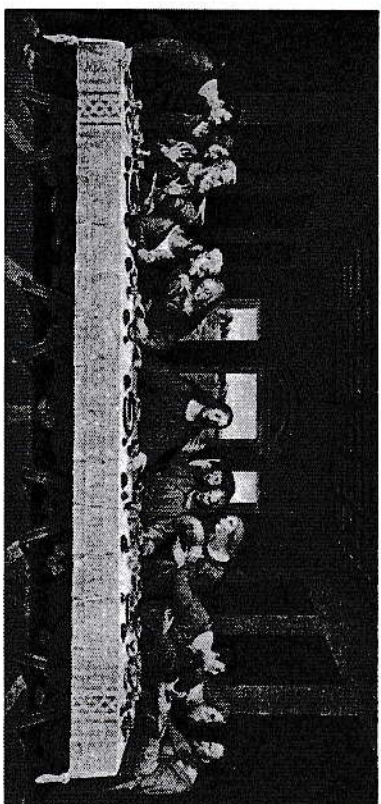

Samuel Pallache, "Qarogchi Ravvin"

139

Leonardo da Vinci. "Madonna Litta"

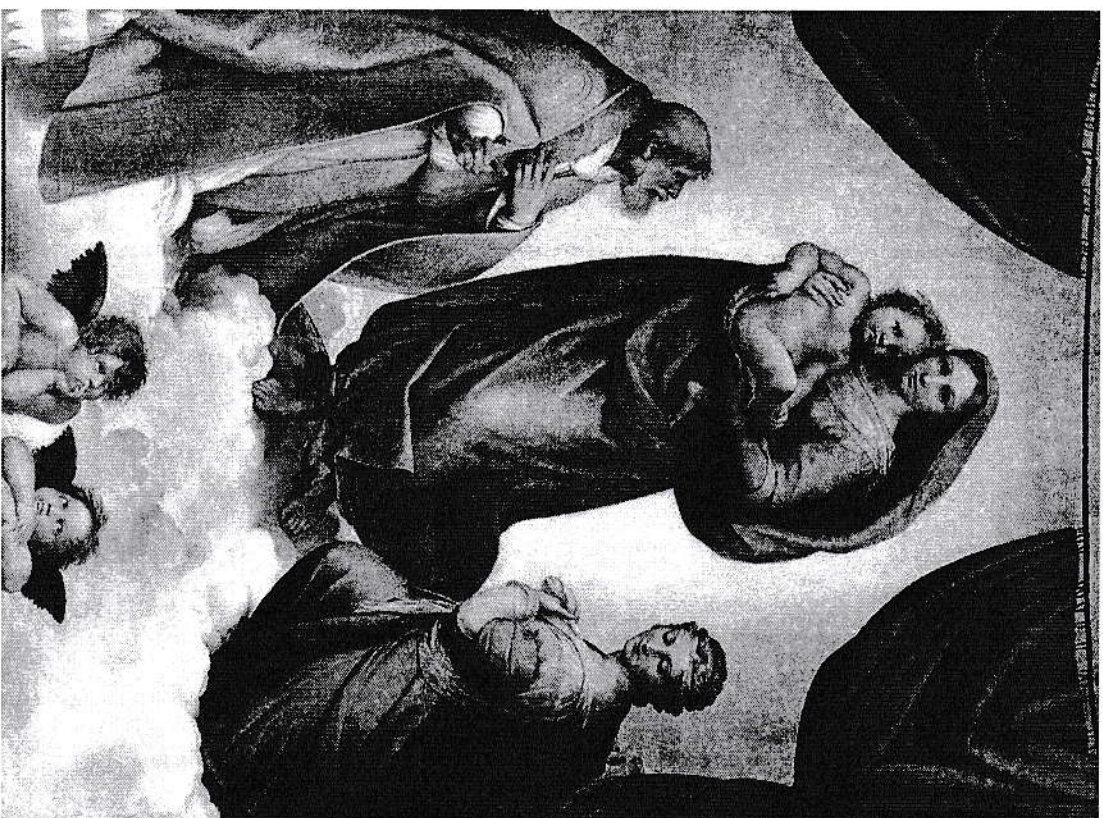
Leonardo da Vinci. "Sirli oqshom"

140

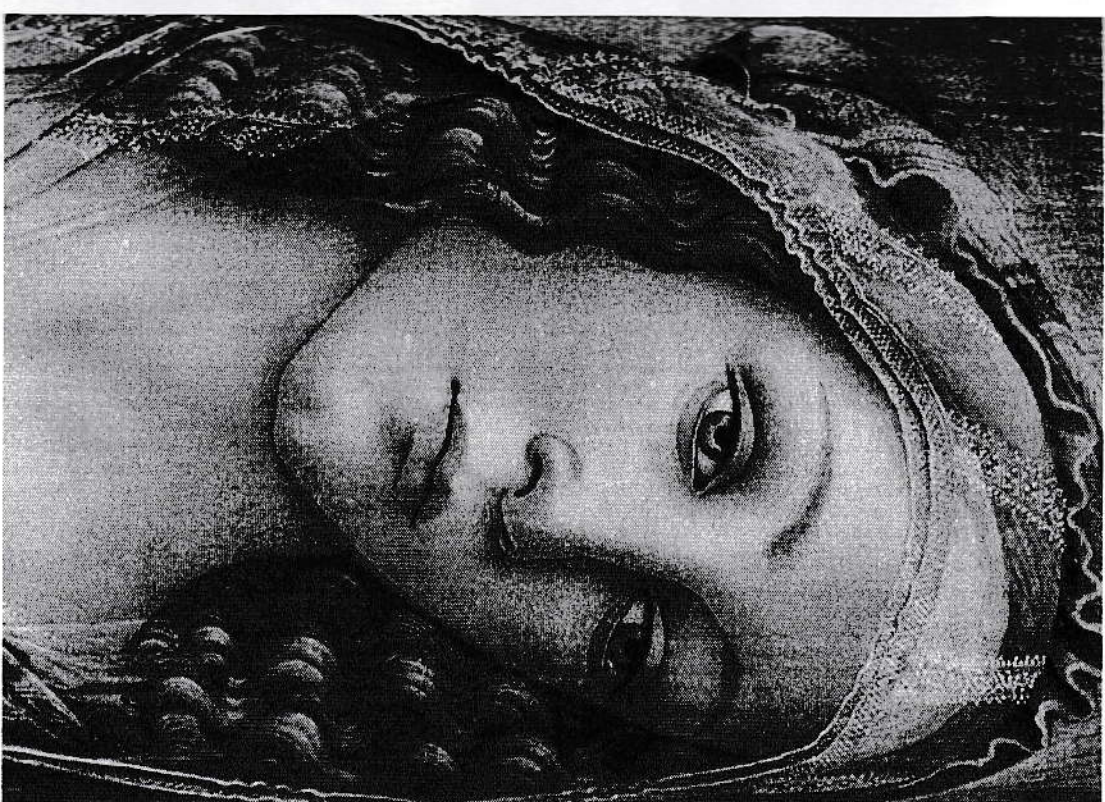
Jan-Vermeier. "Sut sog' uvchi ayol"

141

Rafayel Santi "Sixtiin Madonnasi"

142

Sandro Botichelli. "Anor ushlagan Madonna", fragment 1487

143

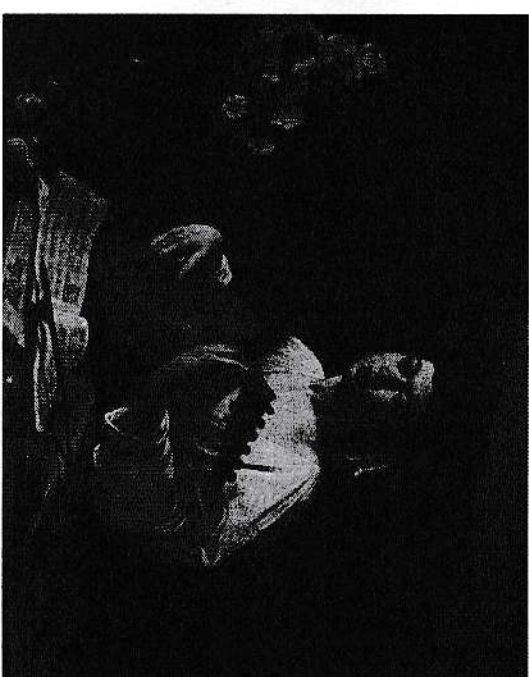

Sandro Botichelli. "Anor ushlagan Madonna" 1487

144

Karavadjio (1571-1610) "Mevalar to'ldirilgan savat" (1596)

Karavadjio. "Musiqi chalayotgan bola"

145

Rembrandt van Rey, "Avtoportret"

146

Rembrandt "Hendrika Stoffels deraza oldida" 1656-57 moybo'yoq, xolst. 86 x 65

147

Karl Bryullov. "Italiyada peshin" (Uzun uzayoigan italyan qizi). 1827.

Karl Bryullov. "Turk qizi"

I. Kransky. "Notanish ayol"

Pyotr Fyodorovich Sokolov. "Olga Fersen (Stroganova) portreti"
1829 y. Qog'oz, akvarel. Rus davlat Muzevi

150

Karl Bryullov "Tavba qilish". 1827-1830 y.y.
Qog'oz, akvarel, grafit qalam. Rus davlat Muzevi

151

Karl Bryullov "Maria Goncharova portreti" . qog'oz, akvarel, grafit qalam

152

Karl Bryullov "Sariq ro'mol tashlagan italyan qizi".
1832 "Italiya albomidan" qog'oz, akvarel, grafit qalam

153

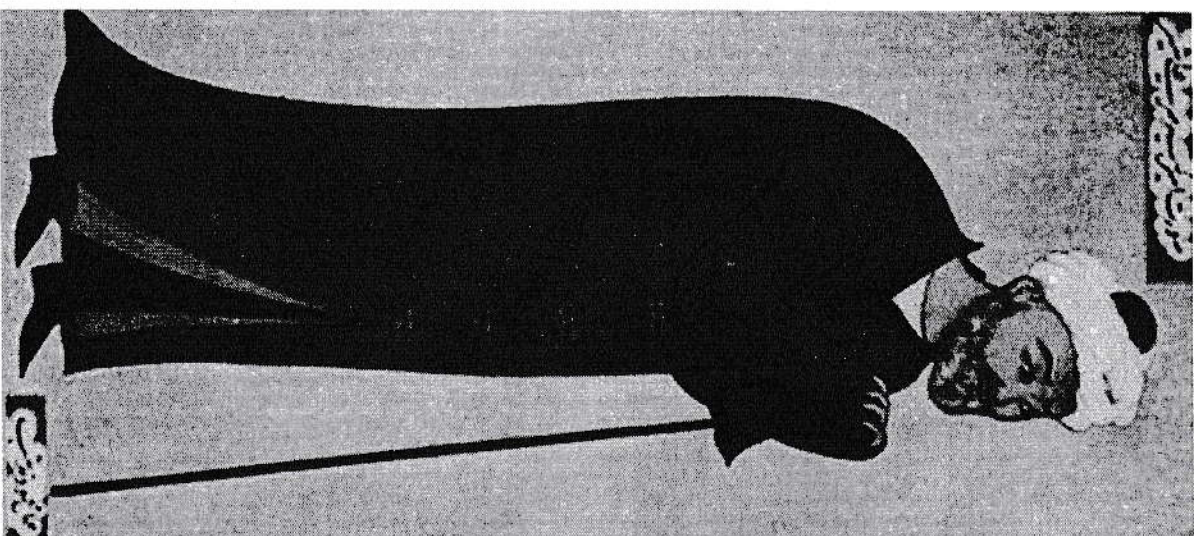

Rizo Abbasiy: Sevishganlar

154

155

Kamoliddin Behzod. "A. Navoiy portreti"

156

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I. RANGTASVIR ISHLASHNING NAZARIY ASOSLARI.....	6
II. YEVIROPADA RANGTASVIR TEXNIKASINING RIVOJLANISHI.....	19
I.2. AMALIY MASHG'ULOTLAR.....	42
II.1. SHARQ MINATYURA RANGTASVIRI.....	59
III.1. RANGTASVIR TEXNOLOGIYASI VA UNGA KERAKLI MATERIALLAR.....	81
III.2. GRUNTLAR.....	90
III.3. MOYBO'YOQDA ISHLASH.....	95
TASVIRIY SAN'AT VIKTORINASI. TESTLAR.....	121
4-topshiriq. KRASSVORDLAR.....	126
5-topshiriq.....	126
6-topshiriq.....	127
7-topshiriq.....	128
8-topshiriq.....	129
Topshiriq va testlar javoblari.....	130
Atamalar izohi:.....	131
ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	Ошибки! Заглавка не определена.
REPRODUKSIYALAR.....	135

~3929/37~
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
IYBOROT RESURS MARKAZI

157

**TASVIRIY SAN'AT TEXNOLOGIYASI VA
NUSXA KO'CHIRISH**

(o'quv qo'llanma)

Muharrir:	X. Taxirov
Tehnik muharrir:	S. Melikuziya
Musahhih:	M. Yunusova
Sahifalovchi:	A. Ziyamuhamedov

Nashriyot litsenziya № 2044, 25.08.2020 й

Bichimi 60x84¹/₁₆, "Times new roman" garniturası, kegli 14.

Offset bosma usulida bosildi. Sharti bosma tabog'i. Adadi 100 dona.

History and page MCHda chop etildi.

Manzil: Toshkent viloyati, Chirchiq shahar